

Гапотій В.Д., Мінкова О.Г.

СИСТЕМНО-ПРАВОВИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК-ДОВІДНИК
З ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

Навчальний посібник

*для студентів заочної форми навчання
вищих навчальних закладів*

Мелітополь

2013

УДК 340(477)(075.8)

ББК 67.0(4Укр)я73

Г19.

Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Системно-правовий термінологічний словник-довідник з окремих галузей права: навчальний посібник – Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок ММД”, 2013. – 322 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Протокол №3 від “26” ;жовтня 2011 р.

ISBN

Навчальний посібник містить систему юридичних визначень, описів, схем та понять з основних галузей права. Він дає можливість студентам вищого навчального закладу почерпнути знання з конституційно-правової термінології, теорії виникнення держави і права, екологічного, цивільного, трудового, шлюбно-сімейного, адміністративного, банківського, кримінального права та інших галузей законодавства України. У ньому студент має можливість знайти у стислій формі найважливіші поняття та визначення по здійсненню в Україні правосуддя, повноважень прокуратури, адвокатури та окремих правоохоронних органів.

Навчальний посібник (електронний підручник) призначений для студентів вищих навчальних закладів не юридичних спеціальностей .

Рецензенти:

1. доктор юридичних наук, професор *О.А. Гавриленко*;
2. доктор юридичних наук, професор *В.М. Трубников*;
3. кандидат юридичних наук, доцент *А.А. Письменицький*.

ISBN

УДК 340(475)(075.8)

ББК67.0(4Укр)я73

**Гапотій В.Д., Мінкова О.Г., 2013.
ТОВ ”Видавничий будинок
ММД”.**

ЗМІСТ:

1. Передмова.....	
2. Система права України. Схема.....	
3. Конституційне право України.....	
4. Цивільне право України.....	
5. Адміністративне право України.....	
6. Кримінальне право України.....	
7. Трудове право України.....	
8. Екологічне право України.....	
9. Господарське та підприємницьке право України.....	
10.Сімейне право України.....	
11.Інтелектуальна власність в Україні.....	
12.Міжнародне право України.....	
13.Судова система України.....	
14.Правоохоронні органи України.....	
15. Додатки.....	

Передмова

Вже більше п'ятнадцяти років європейське освітнє співтовариство живе під знаком так званого Болонського процесу, суть якого полягає у формуванні загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка базується на спільності фундаментальних принципів функціонування.

Проголошене Україною та поетапне, (не без напруги) входження до Болонської системи, потребує відповідного реформування існуючої в країні системи освіти черговим етапом якої є проект Закону України “Про вищу освіту ” навкруги якого існують багато полярно протилежних думок. На сучасному етапі розвитку українського суспільства та становлення правової держави на одне із провідних місць виходить правнича наука, яка повинна забезпечити юридичний супровід функціонування політичної системи, господарської діяльності, загальну правову культуру суспільства. Утвердження правової держави вимагає достатньої підготовки не тільки кваліфікованих юристів, а й фахівців інших спеціальностей.

Не випадково курс правознавства введений в Україні як обов'язковий у середніх загальноосвітніх закладах. Серед завдань викладачів правознавства у вищих навчальних закладах, ключовим є підвищення правової свідомості і засвоєння практичних правових навичок майбутніми спеціалістами. Але спеціалістам не юридичних спеціальностей конче необхідно на професійному рівні орієнтуватись в юридичних термінах та поняттях. Загальна проблема підвищення якості освіти з її всіма передумовами успішно вирішуватиметься тільки тоді коли студент уже з першого року навчання буде знати основи права, буде мати можливість професійно реалізувати це право через захист своїх громадянських прав, інтересів держави, особистих майнових та немайнових прав. Той вищий чи середній навчальний заклад, який зможе вирішити комплекс цих проблем, буде значно ближчим до вирішення завдання інтеграції

в європейську систему вищої освіти і, головне, до відповідності реаліям сучасного світу.

Підготовка даного навчального посібника викликана зростаючим інтересом до основ держави і права з боку студентів вищих навчальних закладів неюридичного профілю, необхідністю добротних та якісних знань.

Одним із головних завдань навчального посібника - допомога громадянам, передусім молоді, засвоїти основні терміни та поняття з різних галузей права, які найчастіше зустрічаються в побуті, в публікаціях у періодичній пресі, передачах радіо та телебачення та у відносинах, які породжують права та обов'язки сторін (правовідносинах) у які вступає молодь в тому числі студенти на початку життєвого шляху. Пояснення кожного терміну дається з урахуванням сучасних досягнень юридичної науки, соціально-політичних, організаційно-управлінських та економічних змін у житті громадянського суспільства, зумовлених поступальним характером його розвитку на сучасному етапі, а також – основних положень нових законодавчих актів.

Посібник охоплює важливі питання та визначення (поняття) з основних галузей права. Він дає можливість почерпнути знання з теорії держави і права, конституційного, екологічного, цивільного, міжнародного, трудового, сімейного, адміністративного, фінансового, кримінального права та інших галузей законодавства України. У ньому міститься стисло понятійний матеріал по здійсненню в Україні правосуддя в прокуратурі, адвокатурі і окремих правоохоронних органах.

Зміст навчального посібника відповідає завданням та вимогам навчальних програм з курсу „Основи держави і права”, „Правознавство”. Матеріал викладено стисло в тезовій формі. Структура і зміст посібника забезпечують належну теоретичну базу і методичну зручність для самостійної підготовки студентів, в першу чергу заочних факультетів вищих навчальних закладів неюридичного профілю.

Пропонований системно-правовий термінологічний словник-довідник покликаний сприяти формуванню високого рівня правової і політичної

культури громадян України і в першу чергу студентів, молоді, та надавати їм допомогу у професійній і навчальній діяльності.

Навчальний посібник буде корисний також учням загальноосвітніх шкіл, гуманітарних гімназій, ліцеїв, які вивчають курс „Правознавство ” або „Основи права “, а також усім, кого цікавить юриспруденція.

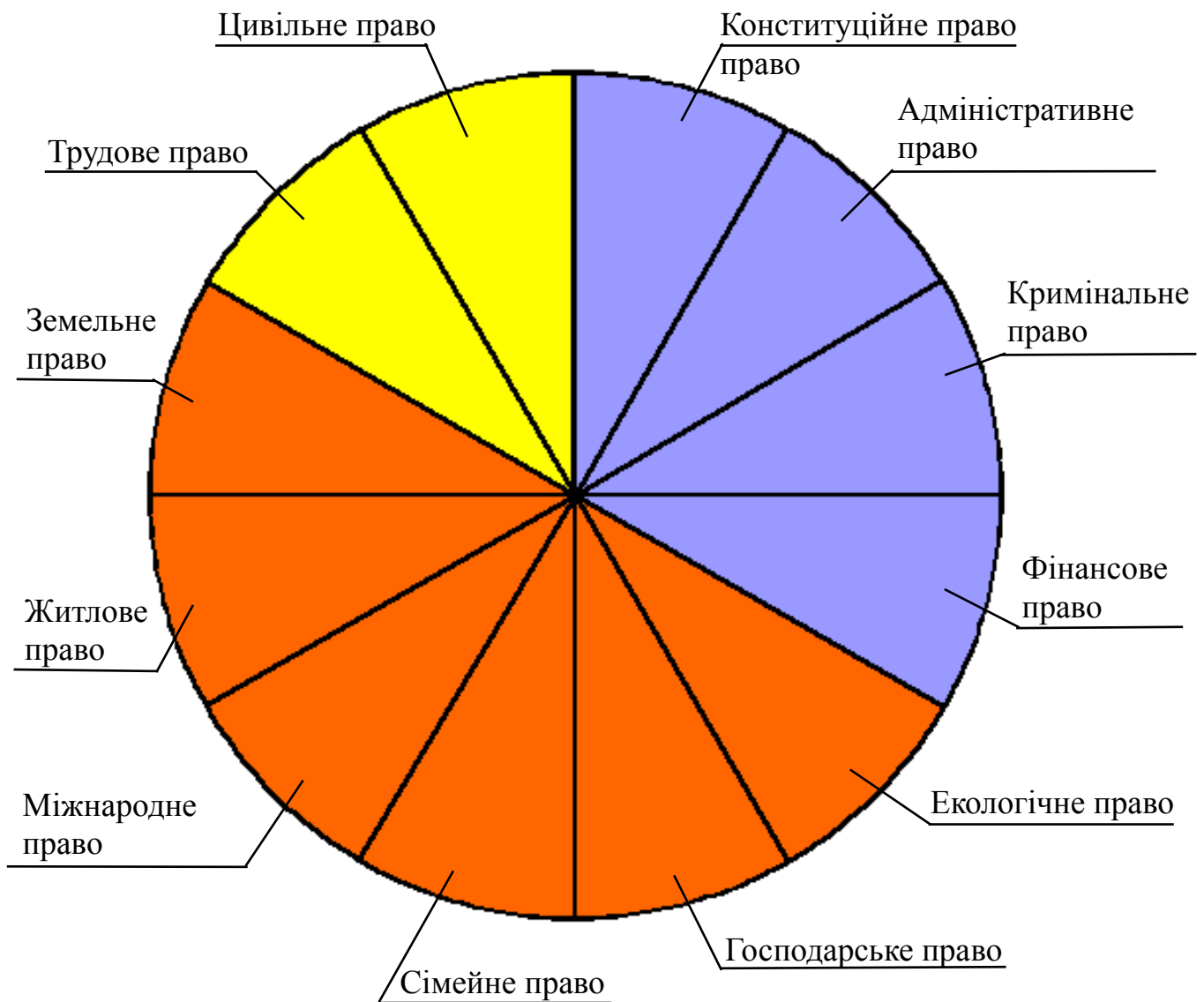
**Умовні скорочення,
використані у навчальному посібнику.**

1. АРК – Автономна Республіка Крим.
2. ВТУ – Виправно-трудова установа.
3. ДПА – Державна податкова адміністрація.
4. КУПАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення.
5. КЗпПУ – Кодекс законів про працю України.
6. КУ – Конституція України.
7. КТС – Комісія з трудових спорів.
8. Н.п.а. – Нормативно-правовий акт.
9. НПС – Навколишнє природне середовище.
10. ОВД – Органи внутрішніх справ.
11. СБУ – Служба Безпеки України.
12. НБУ – Національний банк України.
13. ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю.
14. ЦКУ – Цивільний кодекс України.
15. ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини.
16. КПКУ – Кримінально-процесуальний кодекс країни.
17. ЄП – Європейський Парламент.
18. ІВА – Міжнародна асоціація адвокатів.
19. ДАІ – Державна автомобільна інспекція.
20. МЮ – Міністерство юстиції України.
21. МВС – Міністерство Внутрішніх Справ.
22. РАЦС – Відділ реєстрації актів цивільного стану.
23. ОРД – Оперативно-розшукова діяльність.
24. КСУ – Конституційний Суд України.
25. ЗМІ – Засоби масової інформації.

Український алфавіт

А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И,
І, Ї, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С,
Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ю, Я.

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Публічне право:

- конституційне право;
- адміністративне право;
- кримінальне право;
- фінансове право.

Приватне право:

- цивільне право;
- трудове право.

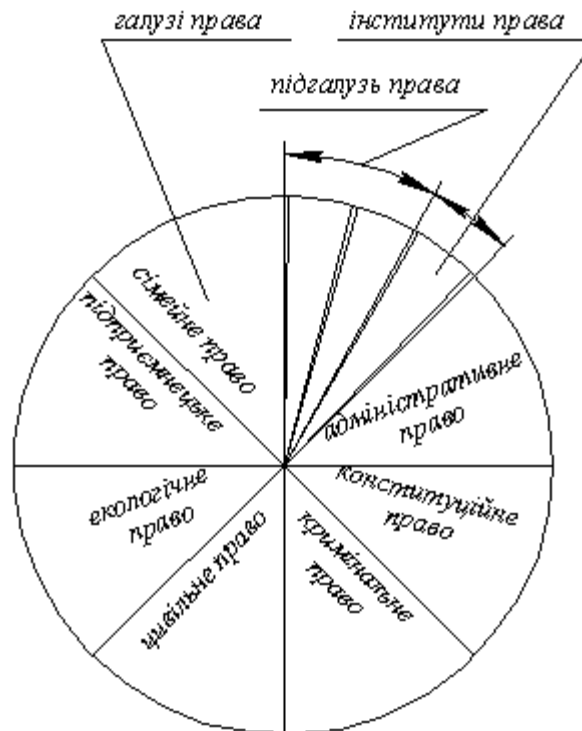
Змішане право:

- екологічне право;
- господарське право;
- сімейне право;
- земельне право;
- міжнародне право;
- житлове право.

Рис. 1.

Внутрішня структура галузей права

Конституційне.
 Цивільне.
 Адміністративне.
 Кримінальне.
 Кримінально – процесуальне.
 Цивільно – процесуальне.
 Сімейне.
 Трудове.
 Фінансове.
 Виправно – трудове.
 Аграрне.
 Господарське.
 Екологічне.
 Підприємницьке право.

Галузь права – сукупність норм права, які складають відокремлену частину системи права і регулюють якісно однорідні суспільні відносини специфічним методом правового регулювання. Поділ права на окремі галузі зумовлений різноманітністю суспільних відносин, що регулюються правом. Галузі права різняться видами суспільних відносин. Поділ норм права на галузі здійснюється за предметом правового регулювання (сукупністю суспільних відносин, що регулюються правом) і за методом правового регулювання (способом владного впливу держави на суспільні відносини). Основними галузями сучасного права є: конституційне (державне), адміністративне, цивільне, кримінальне, аграрне, екологічне, господарське, фінансове, банківське, трудове, сімейне, виправно-трудове, міжнародне тощо. У своїй сукупності галузі права утворюють систему права України.

В свою чергу галузі права поділяються на **інститути права**. Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут купівлі – продажу, інститут оренди і т.п.)

Рис. 2.

Час виникнення перших держав на Землі

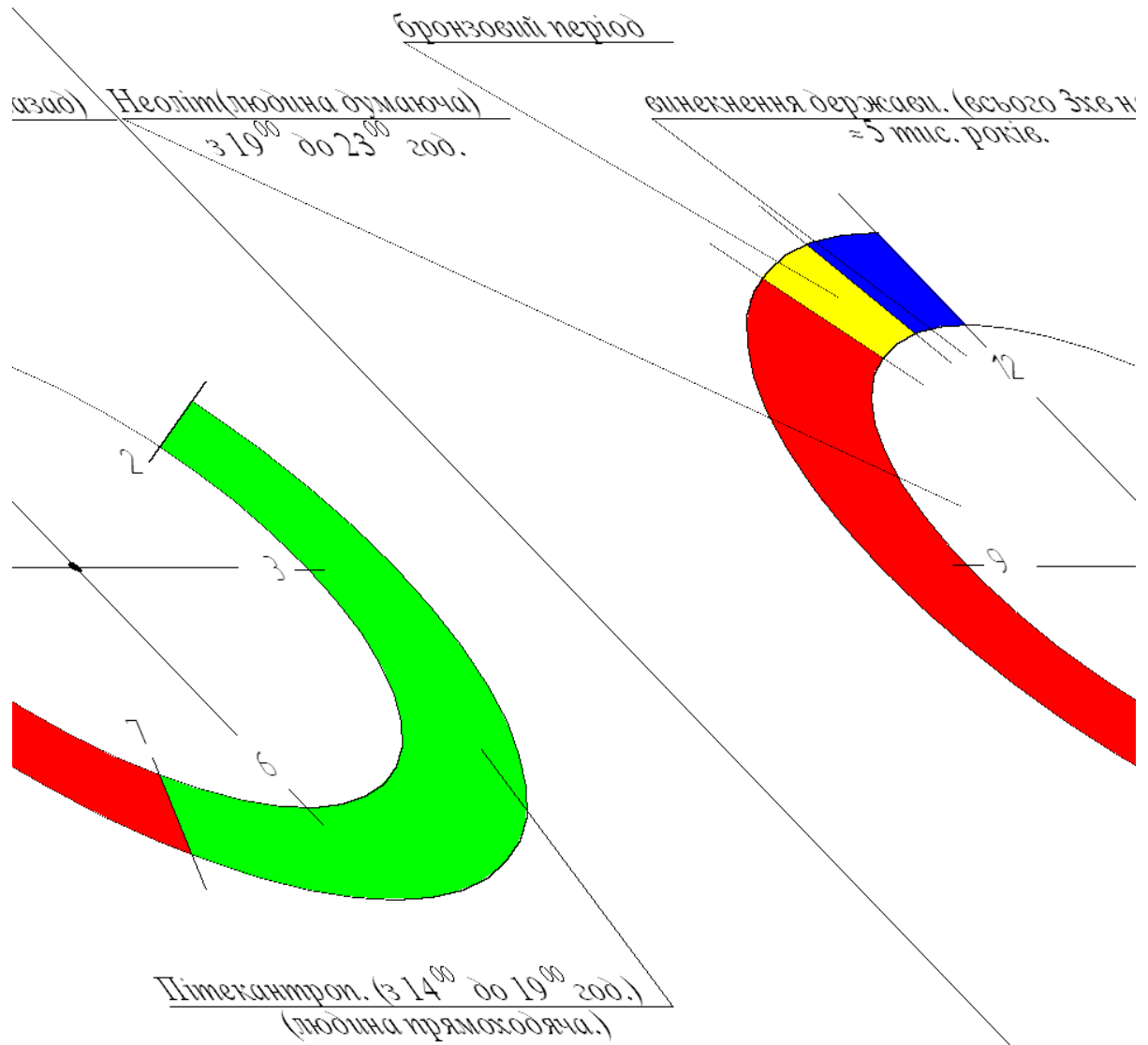

Рис. 3.

ОСНОВОДЖЕРЕЛЬНІ ВИЗНАЧЕННЯ,

**за якими побудовано системно-правовий термінологічний словник –
довідник з окремих галузей права.**

Конституція – Основний закон держави, закон прямої дії, єдиний нормативно-правовий акт або сукупність нормативно-правових актів найвищої юридичної сили, що регулюють найважливіші суспільні відносини. Мають особливий порядок прийняття, внесення змін і охорони, захисту, гарантування. У Конституції закріплюються засади суспільного і державного ладу, правовий статус людини і громадянина, основні принципи організації і діяльності державного апарату, місцевого самоврядування, здійснення оборони країни, гарантування її безпеки. Конституція є юридичною і політичною базою всієї системи чинного законодавства. Жоден закон, інший правовий акт, що приймається у державі, не може суперечити конституції, а за наявності такої суперечності має визнаватися не чинним з моменту його прийняття. Конституція як правило, приймається в особливому порядку, переважно шляхом проведення загальнонародного референдуму, або спеціально скликаними Установчими зборами. **Конституція (5 квітня) 1710 р.** (перша конституція в Європі) – складений гетьманом Пилипом Орликом визначний правовий документ України XVIII ст., що вважається першою у світі конституцією.(окремі вчені вважають першою в світі конституцією була конституція США 1787 року створення якої пов'язують з “батьками” – засновниками США). У Конституції прав і вольностей Війська Запорізького в 16 статтях проголошувалися головні засади, на яких мала функціонувати Гетьманщина після її визволення з-під влади царської Росії. Основною ідеєю конституції 1710 року була вимога обмежити владу гетьманату і посилити роль загальної військової Ради. Заборонялися зловживання з боку старшини і гетьмана щодо козаків, селян, міських жителів. У змісті конституції дістали

вияв ідеї парламентського устрою, що існував на той час у ряді країн Європи. **Конституція України** – Основний закон України, що визначає її державний та суспільний лад, правову систему, проголошує і закріплює основні права та обов'язки громадян, окреслює компетенції і повноваження законодавчої, виконавчої та судової влади. У радянський період Конституція України приймалась у 1919, 1929, 1937, 1978 рр. Чинна Конституція України прийнята ВРУ 28 червня 1996 року.

Конституція України – елемент системи нормативно-правових актів.

Конституція України – це особливий нормативно-правовий акт – Основний Закон Української держави.

Конституція України – це найвищий за юридичною силою правовий акт.

Конституція України – це безпосередньо чинне право. Вона містить норми, які одночасно можуть бути основою галузевих правових норм, тобто Конституція є базою поточного законодавства.

Конституція України як і інші конституції цивілізованих країн, має бути юридичним виразом обмеження державної влади.

Конституції України притаманний нормативний характер.

Конституція України закріплює в узагальненому порядку положення, які мають найбільш важливе значення для життя суспільства на даному етапі.

Конституція України має установчий характер. Її властивістю є особливий порядок її прийняття, доповнення та зміни, визначені у розділі XIII, статті 154-159.

Кодекс – нормативний (законодавчий) акт, який об'єднує і систематизує норми права, що належать до певної галузі законодавства і регулюють у цій галузі відповідну сферу суспільних відносин (наприклад Кримінальний, Цивільний, всього на сьогодні 22 кодекси в Україні), а іноді – належать до підгалузей права (Водний, Повітряний, Кодекс торгівельного мореплавства та інші) Кодекс не є звичайним законом. Це закон, який об'єднує систему норм певної галузі права. Його статті розташовуються у суворій логічній послідовності, відбивають внутрішню структуру галузі права. Кожна стаття має самостійне значення і

разом с тим є складовим елементом кодексу. У кодексі закріплюються загальні принципи галузі права, виключаються повторення та протиріччя між його статтями. У своїй більшості кодекси складаються із двох частин: Загальної та Особливої. До Загальної частини включаються правила, які поширюються на всі або на ряд правових інститутів та правових норм кодексу. До Особливої частини кодексу - правові інститути і правові норми , які регулюють певні суспільні відносини. Поділ кодексу на дві основні частини спричинений необхідністю його доцільної структурної побудови, метою запобігти повторенню загальних положень при викладенні кожного правового інституту або норми.

У правотворчій практиці існують й інші форми кодифікації законодавства., зокрема статuti, положення, правила. В Україні прийняття та видання кодексів, внесення до них змін, доповнень є компетенцією Верховної Ради України (ВРУ). Кодифікаційний процес складається із ряду етапів, за кожного з яких використовуються відповідні методи, прийоми, правила законодавчої техніки.

Кодекс – результат кодифікації законодавства, яка є вищою формою його впорядкування. Вона дозволяє одночасно оновлювати чинне законодавство, доповнювати його істотно новими положеннями, об'єднувати численні і не завжди добре узгоджені між собою норми в єдину і чітку систему. Наприклад, наслідком законотворчої діяльності держав Заходу було створення багатьох кодифікаційних актів. Так, у Франції на початку ХІХ ст.. були видані цивільний кодекс (Кодекс Наполеона) , торгівельний, кримінальний та інше.

Закон – нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини , виражає волю й інтереси більшості населення, втілює основні права людини та інші загальнолюдські цінності і має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів. *Закон* – це виданий у встановленому порядку акт законодавчої влади держави, що містить правові норми, які регулюють найважливіші суспільні відносини і мають найвищу

юридичну силу. У конституційному праві закони поділяють на три види: *конституційні, органічні та звичайні*. Конституційні закони - це такі закони, які безпосередньо вносять зміни і доповнення до Конституції, приймаються в особливому, ускладненому порядку і мають таку саму юридичну силу, що й Конституція.

Підзаконні нормативно-правові акти – (укази, постанови, розпорядження, накази,), акти, прийняті компетентними органами державної влади чи уповноваженими державою іншими суб'єктами на підставі закону, відповідно до закону і в порядку його виконання.

Основними видами підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади є:

- укази Президента України;
- постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;
- накази і інструкції керівників міністерств в відомств, державних комітетів України та інших центральних органів виконавчої влади;
- акти (розпорядження) місцевих державних адміністрацій;
- накази (нормативні) та інструкції адміністрації підприємств, установ, організацій;
- укази Президії Верховної Ради колишнього СРСР, укази президента колишнього СРСР, не врегульованих законодавством України, якщо ці укази не суперечать Конституції і законам України;
- постанови Кабінету Міністрів колишнього СРСР (з питань поки що не врегульованих актами уряду України);
- інструкції та нормативні накази міністерств, керівників відомств колишнього СРСР з питань поки що не врегульованих відповідними нормативно-правовими актами України.

Норма права – офіційне, формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, яке встановлюється або санкціонується державою, охороняється нею від порушень, направлене на регулювання найбільш важливих суспільних

відносин і охорону соціальних цінностей шляхом встановлення юридичних прав і обов'язків суб'єктів права.

Норма права відрізняється від інших соціальних норм природного права такими ознаками: 1) норма права – це таке правило поведінки, яке регулює найбільш важливі суспільні відносини, на відміну від інших соціальних норм; 2) норма права – це формально визначене правило поведінки яке зафіксоване в нормативно-правовому акті за законами формальної логіки і граматики; 3) це правило поведінки, яке встановлено або санкціоновано державою чи її окремими органами і має офіційний характер, на відміну від інших правил поведінки; 4) норма права є загальнообов'язковою для виконання всім населенням і посадовими особами державних органів. Їх повинні (зобов'язані) виконувати також іноземні громадяни та особи без громадянства, а також усі посадові особи найвищих органів державної влади; 5) це правило поведінки формується у вигляді юридичних прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин. В ньому можуть бути сформовані лише права або тільки обов'язки. Наприклад, ст. 38 Кодексу законів про працю закріплено право працівників при звільненні з роботи подавати письмову заяву за 2 тижні до звільнення; 6) норма права – це правило поведінки, яке охороняється державною владою від порушень, а у випадку порушень держава застосовує юридичні санкції; 7) це правило поведінки може змінюватись або скасовуватися тими самими державними органами, які його приймали, або вищестоящими органами. Щодо класифікацій правових норм, то їх існує безліч, зокрема, можна відрізнити за дією на коло суб'єктів: *загальні* – поширюють свою дію а всіх громадян (або на всі органи та організації, юридичні особи); *спеціальні* – поширюють свою дію тільки на певні групи суб'єктів (наприклад працівників міліції, органи Міністерства фінансів тощо); *виключні* - ці норми у передбачених законом випадках виключають, усувають дію норм щодо певних суб'єктів (Верховний Суд України, Генеральний прокурор та інші).

Норми права розрізняються за їх видами таким чином: 1) за суб'єктом право творення – норми органів державної влади; норми глави держави (президента);

норми органів державного управління; юридичні норми, норми, встановлені громадськими об'єднаннями, трудовими колективами, населенням (народом або територіальною громадою):

- мають точно визначені зовнішні реквізити (ознаки);
- публікуються у спеціальних (офіційних) виданнях;
- поширюють свою дію на певний час, певну територію, певне коло суб'єктів.

Крім того, вони регулюють групу кількісно не визначених суспільних відносин; адресовані колу не персоніфікованих суб'єктів; діють у часі безперервно; не вичерпують свою обов'язковість певною кількістю застосувань; їх чинність припиняється, скасовується за спеціальною процедурою.

Різниця між правовими нормами, нормативними та нормативно-правовими актами може бути: за предметом регулювання; змістом; сферою застосування; джерелом фіксації; юридичною силою; межами дії у часі і просторі; специфікою структурної побудови.

В цілому ж, узагальнюючи наведене, можна дійти висновку, що між поняттями “правова норма”, “нормативний акт”, “нормативно-правовий акт” існує більше співпадань, ніж відмінностей. Різниця між ними обумовлюється, головним чином, межами дієздатності правотворчих органів, яким Конституцією України надано право видавати той або інший нормативно-правовий акт. “Нормативний акт” – поняття, що має біль узагальнююче значення щодо поняття “Норма права”. Водночас вони можуть охоплюватись узагальнюючими поняттями – “юридичний акт” і “нормативний документ” під якими розуміються сукупність матеріалів, що встановлюють якісь правила, норми, нормативи і вводяться в дію нормативними актами про їх утвердження.

Принципи права – закріплені в праві головні ідеї, вихідні начала, або основи функціонування, що характеризують його зміст, головне призначення права, обумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства. В принципах права дістають вияв взаємодія та співвідношення окремих явищ державно-правової дійсності.

Існують різні класифікації принципів права: а)загально правові; б) галузеві і міжгалузеві; в)інститутів права; г)типологічні та інші. До загально правових відносять такі принципи: а) демократизму; б) законності; в) гуманізму; г) рівності всіх перед законом; д) взаємної відповідальності держави та особи; е) втілення соціальної справедливості; є) інші принципи. Галузеві та міжгалузеві принципи характеризуються тим, що охоплюють лише одну чи декілька галузей права певної держави. (рис.1). До них, наприклад, відносять: а) гласність судочинства; б) повноту матеріальної відповідальності; в)індивідуалізацію покарання чи стягнення тощо.

3.

Конституційне право

Одним із найголовніших надбань людства, що відіграє вирішальну роль у житті будь-якого суспільства, є держава. Завдяки утворенню держави як органу управління суспільством людство перейшло від стану дикості й варварства до цивілізованості. Держава узгоджує багатоманітні й суперечливі соціальні інтереси, впорядковує життєдіяльність суспільства, забезпечує його цілісність, захищає слабких від свавілля сильних, утверджує у відносинах між людьми панування сили права замість панування права сили, яке притаманне додержавному стану (дивись схему 2.) Якби не було держави, зі встановленими нею загальнообов'язковими правилами суспільної поведінки (правовими нормами), дотримання яких забезпечується силою державного примусу, в суспільстві запанували б анархія і хаос, сила й насильство, “війна всіх проти всіх” як визначав додержавний стан людства видатний англійський філософ XVII ст. Т. Гоббс. (П.П. Шляхтун. Конституційне право. Словник термінів. Київ, 2003).

Уся історія людства неспростовно свідчить, що найбільшого розвитку суспільства досягали за розвиненої державності, й навпаки – руйнування державності призводило до глибокої суспільної кризи і навіть до зникнення самого суспільства. Справжнім гімном державі є слова Т. Гоббса про те, що: “поза державою – панування пристрастей, війна, невігластво, в державі – панування розуму, мир, безпека, багатство, благопристойність, суспільство, витонченість, знання і прихильність”.

Проте держава не є абсолютним благом, з нею пов'язано чимало негативного. Вже за її визначенням держава є знаряддям примусу. Вона схильна зловживати своїм монопольним правом примусу і чинити насилля над суспільством. Держави можуть втягувати народи у кровопролитні війни, здійснювати геноцид власних народів, вводити жорстокі закони, обкладати

населення непомірними податками, не виправдано обмежувати права і свободи громадян і підданих тощо. Носії державної влади нерідко дбають передусім про власні, а не про загальносуспільні інтереси. Негативні сторони функціонування держави виявляються не лише за недемократичних політичних режимів. Будь-яка, навіть найдемократичніша, держава завжди прагне до розширення своїх функцій і встановлення тотального контролю над суспільством.

Для обмеження негативних наслідків функціонування держави для суспільства, можливого зла від неї, людство напрацювало низку засобів впливу суспільства на державу, найважливішим з яких є право. Роль прав в житті суспільства переоцінити неможливо і важко. З одного боку, держава за допомогою права регулює суспільні відносини, підносить ті чи інші соціальні інтереси до рівня загальносуспільних, надає своїм рішенням загальнообов'язкового характеру, примушує до їх виконання. З іншого боку, суспільство завдяки праву обмежує саму державу, підпорядковує її своєму впливу. Відбувається це шляхом прийняття закону основоположного характеру – конституції, яка за своєю сутністю є системою обмежень державної влади через проголошення й забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Поява історично перших конституцій ознаменувала настання нового етапу в політичній історії людства, започаткувала становлення правової державності. Прийняття конституції є найважливішою віхою в історії будь-якої держави і знаменує переломний момент у її розвитку.

Конституційне або державне право, головним джерелом якого є конституція, виступає провідною галуззю в системі права кожної демократичної країни. Принципи і норми конституції в кінцевому підсумку визначають характер і зміст норм інших галузей права.

Конституційне право не обмежується конституцією, а містить багато інших нормативно-правових актів – законів про вищі органи держави, органи місцевого самоврядування, вибори, громадянство, політичні партії,

громадські організації тощо. Оволодіння понятійно-категоріальним апаратом науки і термінологією нормативно-правових актів конституційного права не тільки є невід'ємною складовою формування правової та політичної культури громадян в цілому і студентства конкретно, а й допомагає правильно орієнтуватися в конкретних правових ситуаціях.

В умовах становлення України як демократичної, соціальної, правової держави і формування громадянського суспільства суттєво підвищується роль Конституції України, яка втілює у своєму тексті як ідеї світового і європейського конституціоналізму, так і досить багатий досвід вітчизняного державотворення. Конституція України – основа формування сучасної правової системи України як незалежної держави. Із засобу закріплення ладу петерналистичної держави з характерною для неї не обмеженою правовими рамками владою вона стає Основним законом, що закріплює лад правової держави, при якому влада обмежена суверенітетом народу, правами людини і громадянина. При цьому права людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Все це має суттєве значення для забезпечення прав особи і її свободи, гарантованої від свавільного втручання з боку держави, її органів і посадових осіб.

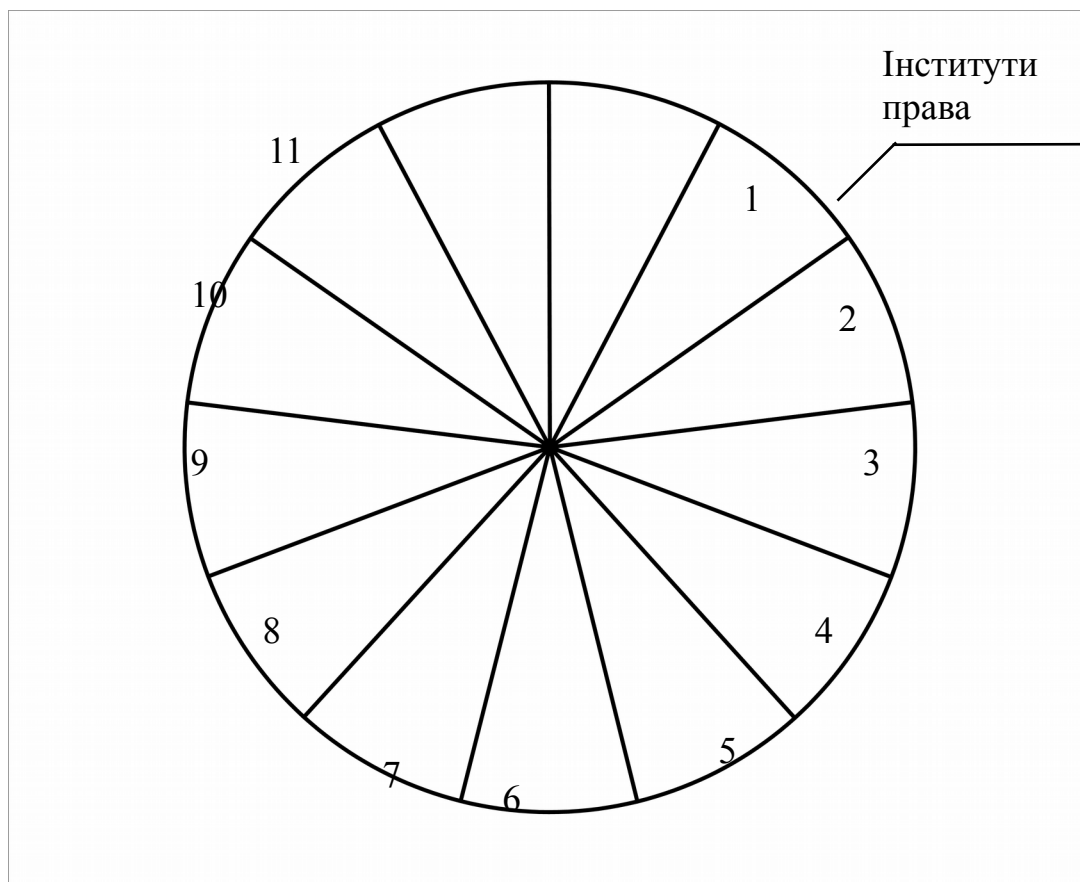
На сучасному етапі державотворення суттєво зростає роль конституційного права як провідної галузі національної системи права, норми якої регулюють найбільш важливі політико-правові відносини, зокрема закріплюють засади конституційного ладу, основи правового статусу людини і громадянина, систему органів державної влади та місцевого самоврядування, їх функції і компетенцію, територіальний устрій держави тощо. Норми конституційного права забезпечують організаційну та функціональну єдність суспільства як цілісної соціальної системи. Вони є базовими для всіх галузей національної системи права, визначають демократичний вектор розвитку держави і суспільства. Саме в нормах Основного Закону в концентрованому вигляді виражена воля народу України, в юридичній формі визначаються цілі, які ставить перед собою

держава і суспільство, принципи їх організації і життєдіяльності. Конституція України порівняно з іншими джерелами права України є актом не лише юридичного, а й суспільного значення. Її норми стосуються всіх суб'єктів правовідносин – як фізичних так і юридичних осіб. Конституція України порівняно з іншими джерелами права володіє вищою юридичною силою, прямою дією і застосовується на всій території України. Відповідно всі інші джерела конституційного права виходять із конституційних норм, деталізуючи їхні положення до конкретних сфер суспільного життя. Ведуча роль Конституції України у правовій системі визначає провідну роль конституційного права як галузі, що регламентує найбільш важливі відносини політико-правового характеру.

Поняття “конституційне право” використовується не лише для означення галузі права, а й галузі юридичної науки. Так само називається і навчальна дисципліна, що включена до навчальних планів юридичних та окремих (в тому числі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького) вищих навчальних закладів України. Усі суб'єкти правовідносин мають діяти у межах Конституції та законів України. Це є основою законності в державі. Відповідно ці суб'єкти мають знати конституційне законодавство. Ця вимога стосується не лише студентів-юристів, а студентів неюридичних спеціальностей. Без високої конституційної культури не побудувати правову демократичну державу і цивілізоване громадянське суспільство, не забезпечити прав людини. Тому знання конституційного законодавства об'єктивно необхідно для кожного із нас, для формування у кожної особи демократичної правової культури, зорієнтованої на права людини і громадянина. Нині в нашій країні збільшується коло осіб, для яких конституційне право України є джерелом необхідних професійних знань, наукового інтересу, а також основою прийняття правильних рішень у нормотворчій, правозастосовній і правоохоронній діяльності.

Вирішення цих завдань істотно полегшується якщо у розпорядженні студентів в першу чергу, є навчальний посібник з найважливішими термінологічними термінами в тому числі конституційно-правових актів. Потреба такого навчального посібника особливо в навчальних цілях і особливо для студентів заочної форми навчання, зумовлюється насамперед тим, що конституційне законодавство інтенсивно оновлюється, новелізується, а нормативно-правові акти, які його складають, розміщені в десятках видань, що безумовно, суттєво ускладнює їх пошук і використання.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут президентства, інститут територіального устрою і т.п.)

Конституційне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. Конституція – Основний Закон держави.
2. Загальні засади конституційного ладу в Україні.
3. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні.
4. Форми народного волевиявлення.
5. Конституційно-правові основи організації функціонування державної влади в Україні.
6. Верховна Рада України.
7. Президент України.
8. Виконавча влада в Україні.
9. Конституційні основи судової влади і прокуратури в Україні.
10. Територіальний устрій України.
11. Конституційна основа місцевого самоврядування в Україні.

Рис.4.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адміністративний нагляд – одна з форм контролю органів виконавчої влади за діяльністю органів місцевого самоврядування. Адміністративний нагляд здійснюється призначеним або уповноваженим урядом місцевим адміністратором (губернатором, комісаром, префектом, бургомістром та ін.), який перевіряє акти органів місцевого самоврядування на предмет їх законності. На відміну від адміністративної опіки адміністративний нагляд не торкається доцільності актів органів місцевого самоврядування, а обмежується тільки перевіркою їх законності Адміністратору, який здійснює адміністративний нагляд може надаватися право скасовувати акти органів місцевого самоврядування, видані з порушенням закону. Як правило, для перевірки законності акта адміністратору надається певний строк, по закінченні якого, якщо не надійшло заперечень з його боку, акт набирає чинності. Нова тенденція полягає в тому, що адміністратор може оскаржити акт тільки в судовому порядку. Своєю чергою, органи місцевого самоврядування можуть у судовому порядку захищати власну автономію як від місцевих адміністраторів, так і від центральних органів державної влади.

Адміністративний центр – населений пункт, що є центром суб'єкта федерації або адміністративно-територіальної одиниці. Адміністративний центр держави в цілому або її суб'єкта, що має статус республіки, називається столицею.

Адміністративно – територіальна одиниця - частина території держави, на якій створюються і діють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Адміністративно – територіальною одиницею може бути окремий населений пункт (село, селище, місто), частина населеного пункту (район у місті), кілька або багато населених пунктів із прилеглою до них місцевістю (грумада, комуна, район, повіт, область, губернія, провінція тощо). Невеликі поселення сільської місцевості (невеликі села, хутори, окремі групи будинків) зазвичай не є адміністративно – територіальною одиницею і входять до складу громад або комун. Адміністративно – територіальна одиниця

є структурним елементом адміністративно – територіального поділу держави. Адміністративно – територіальною одиницею України є Автономна Республіка Крим ,області, райони,міста, райони в містах,селища і села.

Адміністративно-територіальний устрій (поділ)- поділ території унітарної держави або території суб'єктів федеративної держави на адміністративно-територіальні одиниці,відповідно до якого утворюється і функціонує система органів управління цими одиницями. В адміністративно-територіальних одиницях створюються органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальний устрій держави визначається з урахуванням її природно-історичних, етнонаціональних, соціально-економічних,географічних та інших особливостей. Адміністративно-територіальними одиницями є області, провінції,губернії,департаменти,райони,громади,комуни тощо. Органи управління ними можуть бути органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальний устрій може бути двох ланковим: області (губернії, провінції, округи) – громади (комуни,муніципії), три ланковим: області-райони-громади і чотири ланковим: регіони-області-райони-громади. Більшість країн мають три ланковий адміністративно-територіальний устрій. Поряд з адміністративно-територіальними одиницями в деяких країнах є спеціальні територіальні одиниці – шкільні, судові. військові, виборчі та інші округи. Межі таких округів зазвичай не збігаються з межами адміністративно-територіальних одиниць: округи або охоплюють кілька адміністративно-територіальних одиниць, або поділяють їх на частини. У кожній із адміністративно-територіальних одиниць діють або призначена центром посадова особа, яка здійснює управління нею,або призначена посадова особа та обрана населенням рада,або тільки рада, обраний її голова і мер. Поєднання централізму і самоврядування на місцях є однією з найважливіших проблем адміністративно-територіального устрою і показником демократизму держави. Поняття адміністративно-територіальний устрій охоплює такі питання: система адміністративно-територіальних одиниць, порядок їх

утворення і ліквідації; належність населених пунктів до тієї чи тієї категорії адміністративно-територіальних одиниць; встановлення і зміна меж адміністративно-територіальних одиниць; встановлення адміністративних центрів адміністративно-територіальних одиниць; найменування і перейменування адміністративно-територіальних одиниць та ін. В унітарних державах вирішення цих питань належить до компетенції центральних органів влади, у федеративних - до компетенції суб'єктів федерації. У дуже малих (Монако, Сан-Марино), особливо острівних (Аруба, Бахрейн, Мальта, Науру, Тувалу та ін.), державах адміністративно-територіального устрою немає.

Адміністрація-1) сукупність органів виконавчої влади; 2) у США та деяких інших президентських республіках уряд (кабінет) при главі держави, до складу якого входять міністри та інші державні службовці; 3) в Україні: органи виконавчої влади на рівні області, району, міста, району в місті; 4) керівний персонал підприємств, установ, організацій. До складу адміністрації підприємства (установи, організації) входять її керівник, його заступники, а також керівники структурних підрозділів та їх заступники.

Акт проголошення незалежності України - схвалений Верховною Радою Української РСР 24 серпня 1991 р. політико-правовий документ, яким було урочисто проголошено незалежність України та створення самостійної української держави - України. Актом проголошення незалежності України було встановлено, що Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Акт проголошення незалежності України набрав чинності з моменту його схвалення і поклав початок існуванню сучасної незалежної української держави.

Альтернативна (невійськова) служба – служба, яку громадянин зобов'язаний проходити замість строкової військової служби у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить його релігійним переконанням. На альтернативну (невійськову) службу направляються громадяни, які належать до діючих згідно із законодавством країни релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, і виконання військового обов'язку суперечить

релігійним переконанням цих громадян. Можливість альтернативної (невійськової) служби поширюється тільки на мирний час. Громадянин який підлягає призову на строкову військову службу, повинен особисто заявити про неможливість її проходження у зв'язку з його релігійними переконаннями і документально або іншим чином підтвердити істинність таких переконань. Альтернативну (невійськову) службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній або комунальній власності, діяльність яких пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом навколишнього середовища, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством. Строк альтернативної (невійськової) служби зазвичай перевищує термін військової служби в півтори-два рази. Право на альтернативну службу встановлюється законом. Право громадян України на альтернативну (невійськову) службу закріплене в ч.4 ст. 35 Конституції України. Організаційно-правові основи альтернативної (невійськової) служби визначаються Законом України Про альтернативну (невійськову) службу від 12 грудня 1991 р., згідно з яким альтернативна (невійськова) служба є державною службою поза збройними силами чи іншими військовими формуваннями, що запроваджується замість проходження військової служби (ст. 1)

Амністія – повне або часткове звільнення від відбування покарання або пом'якшення покарання певних категорій осіб, засуджених за вчинені злочини, припинення порушеного кримінального переслідування, а також зняття судимості з осіб, які відбули покарання або звільнені від нього. Амністія оголошується актом, що видається вищим органом державної влади. В одних країнах повноваження оголошувати амністію належить до компетенції парламенту, в інших – глави держави. У деяких країнах парламент і глава держави при оголошенні амністії повинні діяти спільно (на Філіпінах, наприклад, президент може оголосити амністію тільки за згодою більшості всіх членів конгресу) В Італії парламент передає президентові право амністії законом про делегування. Таке делегування має не тривалий, а одноразовий

характер. Рідкісними є випадки віднесення повноваження оголошувати амністію до компетенції уряду (Словаччина). Як правило, акт про амністію видається у зв'язку зі святкуванням певної знаменної дати в житті держави і поширюється на індивідуально невизначене коло осіб. Ознаки, за якими застосовується або не застосовується амністія визначаються самим актом про амністію. Амністія не ставить під сумнів винуватість засуджених осіб і не є реабілітивною підставою звільнення від кримінального покарання або його пом'якшення. Згідно з Конституцією України амністія оголошується законом України (ч. 3 ст. 92).

Аналогія права - застосування принципів і норм правового регулювання певного виду суспільних відносин, не врегульованих правом. Аналогія права застосовується тоді, коли конфлікт має бути розв'язаний у судовому порядку, але в законодавстві немає спеціальної норми щодо суспільних відносин, що проявляються в даному конкретному випадку. Аналогія права застосовується в різних галузях права, у тому числі в конституційному. Але не допускається при вирішенні питання про кримінальну або адміністративну відповідальність.

Анархія – безвладдя, відсутність дисципліни, порядку, непокоря окремих осіб або груп керівництву.

Апартеїд – державна політика жорсткої расової сегрегації і дискримінації, спрямована на відокремлення та істотне обмеження особистих, політичних і соціально-економічних прав представників якої-небудь етнічної групи населення. Політика апартеїду здійснювалася урядом Південно-Африканської Республіки щодо її корінного населення до початку 90-х років XX ст. Сучасне міжнародне право вважає апартеїд злочином проти людства

Апатрид - особа, яка не має громадянства (підданства) жодної держави. Інша назва такої особи – аполід.

Апеляційний суд - судовий орган, призначений для розгляду скарг на ухвалені судами першої інстанції вироки, які не набрали законної сили, а також на рішення судів першої інстанції та суддів місцевих судів. Вирок чи рішення суду

першої інстанції апеляційний суд перевіряє в межах скарги (апеляції). Він розглядає судову справу по суті із дослідженням наведених раніше та нових наданих доказів. Своєю ухвалою апеляційний суд залежно від результатів розгляду апеляції на відповідне судові рішення може: відхилити апеляцію і залишити вирок чи рішення суду першої інстанції без змін; скасувати вирок чи рішення суду першої інстанції і ухвалити нові вирок чи рішення; скасувати вирок чи рішення суду першої інстанції; скасувати вирок чи рішення суду першої інстанції і закрити провадження у справі; повністю чи частково скасувати вирок чи рішення і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Апеляційний суд відрізняється від касаційного суду, який перевіряє тільки формальне дотримання закону судом нижчої інстанції при розгляді справи, не вдаючись до нового її розгляду, і за наявності порушень повертає справу на повторний розгляд. Апеляційний суд є одним із найважливіших інститутів захисту прав і свобод особи. Апеляційні суди діють у багатьох зарубіжних країнах, передусім з англосаксонською моделлю правових систем (Велика Британія, Канада, США та ін.). В СРСР апеляційного суду не було, оскарження судових вироків і рішень здійснювалося тільки в касаційному порядку. Конституція України закріпила забезпечення апеляційного оскарження рішення суду як одну з основних засад судочинства (п.8 ч. 3 ст. 129). Згідно з конституцією України (ч.4 ст.125) та законом України про судоустрій України від 7 лютого 2002 р.(ст.25 – 31) у системі судів загальної юрисдикції діють загальні та спеціалізовані апеляційні суди.

Апеляція - 1) форма оскарження офіційно прийнятого рішення, що подається апелянтом до апеляційного органу або вищої посадової особи; 2) форма оскарження судового рішення, за якої справа розглядається по суті судом другої інстанції за скаргами сторін і в межах викладених у скаргах доказів. Термін Апеляція означає як звернення до апеляційного суду зі скаргою на судові рішення. Так і документ (апеляційна скарга, апеляційне подання), в якому викладено зміст скарги. Апеляція є однією з двох основних форм оскарження судових рішень поряд із касацією. Є два різновиди апеляції:

звернення до апеляційного суду з метою перегляду рішення суду нижчої інстанції, який розглянув справу; скарга до суду вищої інстанції, в який мотивовано викладається клопотання про виправлення або скасування помилкового чи несправедливого рішення суду нижчої інстанції. Апеляція застосовується при оскарженні рішень як у кримінальних, так і в цивільних справах. Залежно від особливостей судової системи країни розгляд апеляції може здійснюватися загальними або спеціальними апеляційними судами.

Білль про права - в Англії і США акт, що закріплює основні права і свободи людини і громадянина (підданого) та визначає їх гарантії з боку держави. В Англії Білль про права від 23 жовтня 1689 р., який вважається однією з найважливіших складових неписаної конституції Великої Британії, значно обмежив владу короля у сфері законодавства і фінансів, визначив загальні риси конституційної монархії і встановив деякі гарантії прав особи від сваволі королівської влади. У США Білль про права спочатку був ухвалений 1776 р. у штаті Вірджинія, а згодом – як перші 10 поправок до Конституції 1787 р. (ратифіковані законодавчими зборами штатів у 1789-1791 рр.). Поправки конституювали свободу слова, совісті, друку, зборів, право на звернення з петиціями до органів влади, на зберігання і носіння зброї, недоторканність особи, особистого життя, майна тощо. Англійський і американський Білль про права значно збагатили ідеї конституціоналізму. Справили великий вплив на конституції, прийняті надалі в інших країнах.

Більшість (при голосуванні) – переважна частина учасників якого-небудь голосування. Розрізняються абсолютна, проста, відносна і кваліфікована більшість. 1) у виборчому праві: абсолютна більшість - більше від половини (щонайменше 50 відсотків плюс один голос) від загального числа виборців, унесених до виборчих списків; проста більшість - більше від половини (щонайменше 50 відсотків плюс один голос) від числа виборців, що взяли участь у голосуванні; відносна більшість - найбільше число голосів виборців, яке набрав кандидат порівняно з іншими кандидатами, кожним окремо; кваліфікована більшість - установлена законом частка виборців від загального

числа виборців, унесених до виборчих списків, або від числа виборців, які взяли участь у голосуванні. Кваліфікована більшість зазвичай перевищує половину і становить $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$ і т. ін. (за виборчої системи абсолютної кваліфікованої більшості), але може становити і менше від половини – 30, 40 відсотків тощо (за виборчої системи відносної кваліфікованої більшості); 2) при голосуванні в парламенті: абсолютна або конституційна більшість – більше від половини (щонайменше 50 відсотків плюс один голос) від встановленого конституцією загального числа парламентаріїв. Абсолютною більшістю приймаються закони та інші акти з питань матеріальної компетенції парламенту (палати); проста більшість – більше від половини (щонайменше 50 відсотків плюс один голос) від числа парламентаріїв, присутніх на засіданні (за наявності кворуму), або від числа тих, хто взяв участь у голосуванні. Простою більшістю найчастіше приймаються рішення з процедурних питань; відносна більшість – найбільше число парламентаріїв, які проголосували за один із варіантів парламентського рішення. Відносною більшістю визначається, наприклад, найбільш прийнятий для обговорення варіант рішення за рейтингового голосування; кваліфікована більшість – встановлена законом більшість парламентаріїв, що становить $\frac{3}{5}$, $\frac{2}{3}$ або $\frac{3}{4}$, як правило, від встановленого конституцією загального числа парламентаріїв. Кваліфікованою більшістю приймаються конституція та зміни й доповнення до неї, рішення про усунення президента з поста в порядку імпічменту, долається вето глави держави чи верхньої палати тощо.

Верховенство закону – вища юридична сила акта, що має форму закону, стосовно нормативно-правових актів інших суб'єктів нормо встановлення – глави держави, органів виконавчої влади, автономних утворень, органів місцевого самоврядування. У федеративній державі В. з. означає також вищу юридичну силу федерального закону щодо закону суб'єкта федерації. На практиці верховенство закону забезпечується тим, що: прийняття закону є прерогативою вищого представницького органу державної влади (парламенту); жодний орган не може скасувати закон, крім того органу,

який його прийняв; усі правові акти держави повинні підпорядковуватися закону; у разі розбіжностей між законом та іншими актами пріоритет належить закону. Верховенство закону є одним із найважливіших принципів правової системи. Всі галузі й підгалузі системи права базуються на законі, який інтегрує воедино всі нормативні акти відповідних підрозділів системи права. Верховенство закону є формально юридичною характеристикою суспільних відносин і само по собі не означає панування права в цих відносинах.

Верховенство права - найважливіший принцип правової держави, який означає панування права в усіх сферах суспільних відносин, підпорядкування всіх громадян і держави правовим законам. Принцип верховенства права передбачає розрізнення права як системи правових норм, що відповідають загальнолюдським цінностям - вимогам гуманізму, справедливості, свободи, демократії тощо, і закону як встановленого державою загальнообов'язкового припису, що таким вимогам може не відповідати. У теорії правової держави синонімом права є не закон взагалі, а тільки правовий закон - такий, що відповідає вимогам права. Розрізнення права і закону дає можливість розмежувати та протиставити право і зведене в ранг закону свавілля панівних суспільних груп. Легітимність закону, тобто визнання його правомірності громадянами, навіть прийняття закону народом (на референдумі) самі по собі не можуть бути критеріями правового характеру закону. Народ може підтримувати і несправедливі закони (схвалювати, наприклад, кримінальне переслідування «ворогів народу»). Правовий характер закону є характеристикою, яка охоплює цілий комплекс чинників - історичних, економічних, соціально-класових, національних, політичних, культурних тощо. Принцип верховенства права закріплено в ч.1 ст. 8 Конституції України.

Вето - у сучасних державах акт, який призупиняє або не допускає набрання чинності рішення якогось органу. Право видавати такий акт (накладати вето) називається правом вето. У теорії і практиці конституціоналізму особливо важливе значення має надання главі держави права накладати вето на закони, прийняті парламентом. Найчастіше це право використовується в країнах із

президентською і змішаною формами республіканського правління. Накладання вето означає відмову глави держави санкціонувати (підписати) і оприлюднити закон. У разі накладання вето закон не набирає чинності. Розрізняють абсолютне і відносне, загальне і часткове вето. Абсолютне, або резолютивне, вето. Означає, що відмова глави держави підписати прийнятий парламентом закон є остаточною і безумовною і не може бути подоланою. Абсолютне вето є суто феодальним правовим інститутом, який може звести нанівець усі повноваження парламенту. У наш час правом абсолютного вето за традицією наділені глави держав деяких парламентарних монархій, проте на практиці цим правом вони не користуються. Відносне або відкладальне, чи суспензивне, Вето, є такою заборonoю, накладеною главою держави на прийнятий парламентом закон, яка може бути подоланою парламентом. Прийнятий парламентом закон надсилається для підписання главі держави, який у встановлений термін (іноді цей термін не визначається) може або підписати його, або накласти В. Сам акт накладання В. полягає в тому, що глава держави повертає парламенту закон зі своїми зауваженнями глави держави, або ж подолати В., повторно проголосувавши за закон простою чи кваліфікованою більшістю голосів. В., яке може бути подолане простою більшістю голосів чи більшістю від конституційного складу парламенту, вважається слабким. В., для подолання якого необхідна кваліфікована більшість голосів, вважається сильним. Як правило, для подолання В. глави держави потрібна кваліфікована більшість у 2/3 голосів від конституційного складу парламенту. У разі подолання В. глава держави зобов'язаний підписати і оприлюднити закон незалежно від його ставлення до нього. У США прийнятий конгресом повторно кваліфікованою більшістю закон взагалі не потребує підпису президента. Загальне В. означає можливість відхилення тільки закону в цілому, а часткове, або вибіркове, В. може бути накладено тільки на окремі статті чи положення закону. Законодавство низки зарубіжних країн передбачає право парламенту накладати В. на акти видані президентом. Якщо парламент накладає В. на акт, виданий президентом, і останній протягом встановленого

законом терміну підтверджує чинність цього акта, В. з нього вважається знятим. У деяких країнах накладання парламентом В. на акт виданий президентом, передбачає одночасне звернення парламенту з цього питання до органу судового конституційного контролю. Згідно з Конституцією України Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими позиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Якщо під час повторного розгляду закон буде знов прийнято Верховною Радою не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів.

Абсолютизм – абсолютна, ніким і нічим не обмежена влада в державі. Як форма правління у вигляді деспотії, тиранії або абсолютної монархії набув поширення в період розпаду феодалізму і зародження капіталістичних відносин. У сучасному світі абсолютизм існує у формі абсолютної (необмеженої) монархії, яка характеризується юридичним і фактичним зосередженням у руках монарха всієї повноти законодавчої, виконавчої, судової і як правило, духовної (релігійної) влади.

Абсолютна більшість – 1) у виборчому праві – більше від половини (щонайменше 50% плюс один голос) від загального числа виборців, унесених до виборчих списків у виборчому окрузі. 2) при голосуванні в парламенті – більше від половини (щонайменше 50% плюс один голос) від встановленого конституцією загального числа парламентарів.

Автократ – необмежений, повновладний правитель.

Автономія – у широкому розумінні – певний ступінь самостійності яких-небудь органів, підприємств, установ, організацій, територіальних чи екстериторіальних спільнот з питань їх життєдіяльності. Є багато різновидів автономії. Залежно від суб'єкта, характеру і цілей автономія класифікується на типи і види. Автономія спільнот і автономія установ.

Автономна республіка - форма національно-державної автономії у колишньому СРСР. Як виключення – Автономна Республіка Крим в складі держави Україна. Це форма самоврядування частини території унітарної, а іноді федеративної держави – територіальна автономія. Конституційно-правовий статус АРК визначено в Основному законі – Конституції АРК. 21 жовтня 1998 року на другій сесії Верховної Ради АРК було прийнято нині чинну Конституцію АРК.

Адміністративна влада – це сукупність повноважень органів виконавчої влади зі здійснення виконавчих і розпорядчих функцій; сукупність повноважень тільки тих органів виконавчої влади, які виконують правоохоронні функції держави. Це органи прокуратури, внутрішніх справ, служби національної безпеки, охорони державного кордону, податкової служби тощо.

Адміністративна юстиція – порядок вирішення адміністративно-правових спорів, за якого судові або інші державні органи розглядають скарги фізичних або юридичних осіб на дії органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб і виносять обов’язкові для них рішення. В сучасній Україні йде становлення адміністративної юстиції, як спеціалізованих судів в системі судів загальної юрисдикції.

Вибори - 1) процедура безпосереднього обрання або висування певних осіб шляхом голосування для виконання державних чи громадських функцій;
2) волевиявлення народу з метою формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування. Реалізація громадянами свого виборчого права є однією з найважливіших форм їх участі в управлінні державою. Згідно з ідеями народного суверенітету і представницького правління народ є єдиним джерелом влади в державі, а В.- засобом делегування ним владних повноважень своїм представникам в органах влади. Вибори є демократичним способом здобуття та оновлення влади, приведення її структур і діяльності у відповідність до волі громадян. Порядок і правила проведення виборів встановлюються зазвичай у конституціях та інших конституційно-правових актах конкретних держав.

Залежно від предмета обрання розрізняють В. президентські, парламентські і муніципальні. З огляду на причини їх проведення В. можуть бути черговими, позачерговими, додатковими і повторними. Вони проводяться: чергові-у зв'язку з закінченням строку повноважень виборного органу; позачергові, або дострокові – у разі дострокового припинення виборним органом своєї діяльності; додаткові, або проміжні,- для поповнення представницького органу, якщо з його складу вибули один або кілька членів; повторні – тоді, коли попередні В. з якихось причин визнано недійсними або такими, що не відбулися. Такими причинами можуть бути: низька явка виборців, визнання В. у судовому порядку недійсними через порушення законодавства під час їх проведення тощо. В. також можуть бути: повними або частковими; загально державними, національними або місцевими, регіональними; багатопартійними, однопартійними чи безпартійними; на альтернативній основі і безальтернативними; прямими або непрямыми. Прямі або безпосередні, В. означають безпосереднє обрання громадянами своїх представників до органів влади, окремих посадових осіб. За непрямих, або опосередкованих, В. депутати представницьких органів і посадові особи обираються шляхом опосередкованого волевиявлення громадян.

Виборче право – 1) в об'єктивному сенсі – система правових норм, що регулюють порядок формування виборних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виборчу систему. Норми В. п. містяться в конституціях, законах про вибори, відповідних нормативних актах глави держави, уряду, центральної виборчої комісії, рішеннях конституційного суду з питань виборчого законодавства тощо. Вони встановлюють: основні принципи виборчого права; вимоги до виборців і кандидатів; порядок організації і діяльності органів з проведення органів з проведення виборів, створення виборчих округів; статус виборців та виборчих об'єднань; процедури передвиборчої агітації і голосування; порядок визначення результатів виборів, їх оскарження та опротестування; 2) у суб'єктивному сенсі – право громадянина обирати і обиратися до органів місцевого самоврядування, брати участь у

референдумах. В. п. є найважливішим політичним правом громадянина. Розрізняють активне В. п. – право обирати і пасивне В. п. – право обиратися. Основними принципами, на яких ґрунтується В. п., є загальні, рівні, прямі вибори при таємному голосуванні В. п. мають не всі громадяни держави. Є вікові, статеві, майнові, освітні, службові та інші обмеження В. п.

Виконавча влада – відповідно до теорії поділу влади одна з трьох самостійних і незалежних гілок державної влади, яка є сукупністю повноважень з управління державними справами. Конституційно-правовий інститут В. в. становить сукупність норм, які закріплюють систему суб'єктів управління державними справами та їх повноваження. Ці повноваження охоплюють: визначення і реалізацію основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики держави; управління державними справами; виконання законів; нормовстановлення; здійснення зовнішньої політики. Суб'єктом виконавчої влади є система державних органів, яку складають глава держави, уряд в цілому, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади. Однією з найважливіших особливостей виконавчої влади є її централізація, яка полягає в підпорядкуванні одних органів іншим і концентрації владних функцій в руках глави уряду або глави держави. У більшості парламентарних монархій, парламентарних і президентських республіках повноваженнями з керівництва В. в. конституції наділяють главу держави. Проте реально в парламентарних монархіях і республіках вся В. в. належить уряду. Республікам змішаного типу притаманний дуалізм виконавчої влади – її повноваження формально розподіляються між главою держави і урядом. Однак при цьому здійснення урядом повноважень виконавчої влади, як правило, відбувається під безпосереднім керівництвом і контролем президента. На регіональному і місцевому рівнях В. в. здійснюється місцевими органами В. в. та органами місцевого самоврядування – мірою делегування останнім повноважень В. в. – в Україні, яка є республікою змішаного типу, Конституцією встановлено дуалізм В. в. – її повноваження розподіляються між президентом України і Кабінетом Міністрів України за домінуванням глави держави. Згідно з Конституцією

України вищим органом у системі органів В. в. є Кабінет Міністрів України (ч. 1 ст. 13). Президент України: призначає за згодою Верховної Ради України ,Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України,керівників інших центральних органів В. в., а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах; утворює, реорганізовує та ліквідовує за поданням прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи В. в. (п. 9,10,15 ст. 106). В. в. в областях і районах здійснюють місцеві державні адміністрації,склад яких формують їх голови.

Вищий адміністративний суд – назва вищого судового органу в системі адміністративної юстиції Польщі,України та деяких інших країн. В Україні діяльність В. а. с. регулюється Законом України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р.

Вищий господарський суд України – вищий судовий суд орган господарських судів. Правовий статус В. г. с. У. встановлюється Конституцією України (ч. 3 ст. 125), Законом України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. До повноважень В. г. с. У. належить: перегляд у касаційному порядку рішень апеляційних і місцевих господарських судів; вивчення і узагальнення практики застосування законодавства,забезпечення однаковості практики,аналіз статистики вирішення господарських справ; надання роз'яснень господарським судам з питань практики застосування законодавства України, яке регулює відносини в господарській сфері та порядок вирішення господарських спорів;організація роботи,спрямованої на попередження правопорушень у сфері господарських відносин;здійснення організаційного керівництва господарськими судами та ін. До складу В. г. с. У. входять судді В. г. с. У.,обрані Верховною Радою України на посаду безстроково. Суді В. г. с. У. на своїх загальних зборах обирають Голову В. г. с. У.,першого заступника Голови,та заступника Голови. У В. г. с. У. утворюється президія як консультативний дорадчий орган при Голові. В. г. с. У. діє у складі колегій суддів. Колегія суддів складається з трьох або п'яти суддів залежно від категорії і складності справи.

Галузь права – сукупність норм права, які складають відокремлену частину системи права і регулюють якісно однорідні суспільні відносини специфічним методом правового регулювання. Поділ права на окремі галузі зумовлений різноманітністю суспільних відносин, що регулюються правом. Г. п. різняться видами суспільних відносин. Поділ норм права на галузі здійснюється за предметом правового регулювання і за методом правового регулювання. Основними галузями сучасного права є: конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, аграрне, екологічне, господарське, фінансове, трудове, сімейне, виправно-трудове, міжнародне. У своїй сукупності Г. п. утворюють систему права країни.

Генеральна прокуратура – назва вищого органу в системі органів прокуратури деяких країн. Інші назви такого органу: Верховна народна прокуратура (Китай), Генеральна прокуратура республіки (Куб). Г. п. здійснює загальне керівництво органами прокуратури країни. До її функцій належать: нагляд за додержанням законів усіма органами, підприємствами, організаціями, установами, посадовими особами та громадянами: розслідування діянь, що містять ознаки злочину; підтримання державного обвинувачення при розгляді справ у судах; нагляд за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю та іншими правопорушеннями і розслідують діяння, що містять ознаки злочину та ін.

Геноцид – політика цілеспрямованого знищення окремих груп населення за расовою, етнічною або релігійною ознакою. Г. супутний ідеології і політичній практиці расизму, войовничого націоналізму, фашизму, релігійного фанатизму. Г. може здійснюватися щодо населення власної країни або захоплених країн чи територій. Г. докорінним чином суперечить принципу гуманізму і правам людини, тому рішуче засуджується світовою громадськістю. Г. проголошений ООН як один з найтяжчих злочинів проти людства. Міжнародна Конвенція «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього» (1948) встановила міжнародну кримінальну відповідальність осіб, винуватих у здійсненні Г., і кваліфікує як Г. такі дії: вбивство членів певної групи; заподіяння тяжких

тілесних ушкоджень чи спричинення психічного розладу членам такої групи; насильницьке переселення або інше створення для якої-небудь групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; насильницьке перешкоджання дітонародження в середовищі тієї чи тієї групи; насильницька передача дітей з однієї групи людей до іншої. Відповідні положення містяться у кримінальному законодавстві країн-учасниць конвенції. Кримінальний Кодекс України кваліфікує Г. як « діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу».

Гілка влади – сукупність повноважень одного з трьох видів державної влади – законодавчої, виконавчої чи судової. Структуру кожної із гілок влади складають органи державної влади відповідного типу та відносини між ними. Термін «гілка влади» має образний характер і в офіційних актах не вживається. Використовується зазвичай у політичній і політико-правовій мові.

Гіпотеза – складова правової норми, що визначає умови, за наявності яких суб'єкти права здійснюють свої права та обов'язки, вказані в диспозиції норми.

Глава держави – конституційний орган і одночасно вища посадова особа держави, яка вважається верховним представником держави і, як правило, носієм виконавчої влади. У країнах з монархічною формою правління глава держави є монарх. Його влада є спадковою – вона переходить від одного представника правлячої династії до іншого у встановленому законом порядку престолонаслідування. У республіках голова держави є президент, який обирається. Майже в усіх країнах світу є індивідуальний голова держави, в деяких країнах функції голови держави виконуються колегіальним органом або розподіляються між двома особами (Іран). Голова держави формально наділяється широкими повноваженнями у сфері законодавчої, виконавчої і

судової влади та зовнішньополітичної діяльності. Формальна і особливо реальна наявність таких повноважень залежить передусім від форми державного правління. У президентських і змішаних республіках голова держави обирається шляхом загальних і прямих виборів і завжди наділений широкими й реальними владними повноваженнями. У парламентарних республіках голова держави обирається парламентом і зазвичай не має істотних реальних владних повноважень. У країнах з парламентарними формами правління повноваження голови держави фактично здійснюються від його імені урядом.

Глава уряду – керівник вищого колегіального уряду виконавчої влади держави. Глава уряду найчастіше називається прем'єр-міністром, хоча може мати й інші назви: прем'єр (Китай, КНДР), голова ради міністрів (Італія), голова уряду (Іспанія, Словаччина, Чехія), міністр-голова (Болгарія, Угорщина) федеральний канцлер (Австрія, ФРН) тощо. Голова уряду призначається на посаду главою держави. У країнах з парламентарними формами правління та в багатьох республіках зі змішаною формою правління головою уряду стає лідер партії, яка перемогла на парламентських виборах, або один із лідерів партій урядової коаліції в парламенті. Хоча формально члени уряду зазвичай призначаються і звільняються главою держави, останній змушений діяти при цьому відповідно до пропозицій голови уряду. З припиненням повноважень Голова уряду в демократичних державах припиняються повноваження всього уряду. У президентських республіках функції голови уряду виконує президент, тому окремої посади голови уряду, як правило, немає.

Гласність – один із принципів демократії, який полягає у відкритості діяльності органів влади. Гласність означає: надання органами влади громадянам та їх об'єднанням повної і достовірної інформації, що необхідна для участі в обговоренні та вирішенні питань державного і суспільного життя або стосується їх прав, обов'язків чи законних інтересів; вільне і відкрите обговорення будь-якого суспільно значущого питання; доступність органів влади і посадових осіб для громадян, можливість безперешкодного звернення до

них кожного громадянина з пропозиціями і заявами; врахування громадської думки у процесі розробки і прийняття владних рішень; оприлюднення прийнятих рішень і доведення їх до відома усіх заінтересованих осіб і організацій. У конституціях принцип гласності закріплюється зокрема, як принцип відкритості засідань парламенту, принцип гласності судочинства, а також через суміжні з гласністю поняття свободи слова, права на інформацію, права на звернення тощо.

Громадське об'єднання – добровільне масове формування громадян, створене для вираження й задоволення їх законних інтересів і потреб на засадах самоврядування. Поняття «Громадське об'єднання» є родовим щодо понять «громадська організація», «громадський рух» та ін. Громадські об'єднання є багатоманітними і можуть утворюватися в одній із таких організаційно-правових форм: громадська організація; громадський рух; громадський фонд; громадська установа; орган громадської самодіяльності. Поняття «об'єднання громадян» є ширшим від поняття «громадське об'єднання»: крім різноманітних громадських об'єднань, воно охоплює також політичні партії, членами яких можуть бути тільки громадяни. Порядок утворення і діяльності громадських об'єднань регулюється Законом України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р.

Громадянин України – згідно з Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року. – «особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України». Відповідно до цього закону громадянин України є: 1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України постійно проживали на території України; 2) особи, які на момент набрання чинності Закону України «Про громадянство України» проживали в Україні і не були громадянами інших держав; 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено

напис «громадянин України», а також діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну, якщо на момент прибуття вони не досягли повноліття;

4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

Громадянство – стійкий правовий зв'язок між особою і державою, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках, визначає правову належність особи до держави. Держава визнає і гарантує права і свободи особи, заступається за нього за кордоном. Громадянин, зі свого боку, безумовно дотримується законів і приписів держави, виконує покладені на нього державою обов'язки. Право на громадянство є невід'ємним правом людини. Стійкість правового зв'язку між громадянином і державою існує у просторі і в часі. Громадянство набувається в порядку, передбаченому законами держави та міжнародними договорами, до яких вона приєдналася. Згідно з Європейською конвенцією про громадянство від 7 листопада 1997 р. внутрішнє державне законодавство щодо громадянства має ґрунтуватися на таких принципах: беззастережне право кожної особи на громадянство; недопущення без громадянства; неприпустимість безпідставного позбавлення громадянства жодної особи; необов'язковість автоматичного впливу на громадянство другого з подружжя факту укладення шлюбу чи розірвання шлюбу між громадянином однієї держави та особою, яка має громадянство іншої держави, та зміни громадянства одним із подружжя під час перебування у шлюбі. Набуття громадянства відбувається за народженням або в порядку натуралізації. Набуття громадянства за народження відбувається на основі принципів «права крові» або права «грунту». Регулювання відносин, пов'язаних із набуттям і припиненням громадянства, належить до числа прерогатив державної влади, що випливає з принципу народного суверенітету. У монархічних державах терміну «громадянство» відповідає термін «підданство».

Громадянство України – згідно з законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. – «правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках». Вперше

громадянство України проголошено Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Правовий зміст громадянства України, підстави і порядок його набуття та припинення визначаються Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. Як один із інститутів конституційного права України громадянство України є сукупністю правових норм, що закріплюють принципи громадянства України і регулюють відносини з приводу громадянства. Конституція України і закон України «Про громадянство України» закріплюють такі принципи законодавства України про громадянство: 1) єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України; 2) запобігання виникненню випадків без громадянства; 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства; 5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя; 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; 7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України. Громадянство України набувається: 1) за народженням; 2) за територіальним походженням; 3) внаслідок прийняття до громадянства; 4) внаслідок поновлення у громадянстві; 5) внаслідок усиновлення; 6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування; 7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки; 8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини; 9) внаслідок встановлення батьківства; 10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Громадянство України припиняється: 1) внаслідок виходу з громадянства України; 2) внаслідок втрати громадянства України; 3) за підставами

передбаченими міжнародними договорами України. Згідно з Конституцією України рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України приймає Президент України. Основним документом що підтверджує громадянство України, є паспорт громадянина України.

Громадянські права і свободи – те саме, що й особисті права і свободи.

Декларація прав людини і громадянина – перший конституційний акт Великої французької революції 1789 – 1794 рр., прийнятий Установчими зборами 26 серпня 1789 р. Історичне значення Декларації прав і свобод людини і громадянина полягає в тому, що в ній уперше в історії людства в систематизованому вигляді проголошено невід’ємні права і свободи особи як людини і громадянина: рівність перед законом, право на особисту свободу і недоторканість, право на опір гнобленню, свобода совісті і вираження думок та ін.; а також політико-правові принципи, що ї забезпечують: народний суверенітет, верховенство закону, природний характер і невідчужуваність прав людини, презумпція невинуватості, недоторканість приватної власності, тощо. Ідеї Декларації прав людини і громадянина покладено в основу правового статусу особи в демократичних державах, конституціоналізму в цілому. До текстів конституцій багатьох держав у тій чи тій формі входить початкове положення декларації: «Люди народжуються і залишаються рівними та вільними в правах». У загальному сенсі Декларація прав людини і громадянина є складовою чинною Конституції Франції, у преамбулі якої зазначено: «Французький народ урочисто проголошено свою належність правам людини і принципам національного суверенітету, як вони визначені Декларацією 1789 року, підтвердженою і доповненою преамбулою Конституції 1946».

Декларація про державний суверенітет України – прийнятий Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. політико-правовий акт, яким проголошено «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах». Крім проголошення державного суверенітету України, Декларація про державний суверенітет України містить

низку найважливіших положень з утвердження незалежної демократичної української державності, диференційованих за десятьма розділами: 1) Самовизначення української нації. 2) народовладдя. 3) Державна влада. 4) Громадянство Української РСР. 5) Територіальне верховенство. 6) Економічна самостійність. 7) Економічна безпека. 8) Культурний розвиток. 9) Зовнішня і внутрішня безпека. 10) Міжнародні відносини. Здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада України 24 серпня 1991 р. прийняла Акт, яким проголосила незалежність України та створення самостійної української держави – України.

Демократична держава – держава, в якій забезпечується реальна участь народу у здійсненні влади. У демократичній державі громадяни та їх об'єднання мають можливість справляти реальний вплив на зміст управлінських публічно-владних рішень, домагаються реалізації в цих рішеннях закономірних соціальних інтересів. Демократична держава передбачає наявність демократичного політичного режиму і демократичної політико-правової культури громадян. Елементи демократичного політичного режиму закріплюються у змісті практично всіх розділів конституцій – про загальні принципи, про права і свободи, про організацію влади та ін. За наявності конституційно закріплених ознак демократичного політичного режиму і низького рівня політико-правової культури громадян реально держава демократичною може не бути. Ознаками реального демократизму держави є реальність конституційно проголошених прав і свобод людини і громадянина; можливість реального контролю громадян за складом і діяльністю професійного управлінського апарату; наявність механізму політичної і юридичної відповідальності влади перед народом.

Депортація – примусове переміщення з місця постійного проживання або вигнання за межі держави особи, групи осіб чи певної етнічної спільності. Органи що здійснюють депортацію, зазвичай мотивують її необхідність наявністю загрози суспільству або безпеці держави з боку депортованих. Депортація етнічних спільностей чи частини спільностей ґрунтується на

принципі колективної відповідальності й суперечить правам і свободам людини. Протиправною є і депортація у вигляді політичного заслання. Стосовно окремих осіб депортація може бути не тільки правомірною, а й об'єктивно необхідною.

Державна служба – 1) згідно з законом України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. – «професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів». Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження. Право на державну службу мають громадяни, які одержали відповідну освіту і професійну підготовку. Державні службовці користуються всіма правами і свободами, крім деяких правових обмежень, безпосередньо пов'язаних із етикою їх поведінки; 2) центральний орган виконавчої влади в деяких країнах (наприклад, податкова служба митна служба, служба охорони державного кордону, тощо).

Державний бюджет – затверджений у встановленому законом порядку розпис доходів і видатків держави на певний строк. Кошти державного бюджету використовуються для забезпечення діяльності органів державної влади і виконання функцій держави. Прийняття державного бюджету є одним із найважливіших повноважень парламенту. У більшості країн парламент затверджує державний бюджет у формі спеціального закону. Проект державного бюджету розробляється урядом. Виконання державного бюджету забезпечується урядом, а контролює цей процес спеціальний орган при парламенті. Згідно з Конституцією України державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин на інший період. Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання державного бюджету України поточного року.

Державний службовець – особа, яка обіймає посаду в державному органі або його апараті, практично виконує завдання і функції держави та одержує заробітну плату за рахунок державних коштів. Статус державного службовця здебільшого поширюється також на посадових і службових осіб органів місцевого самоврядування. У деяких країнах для позначення державних і муніципальних службовців використовується узагальнюючий термін «публічні службовці». Статус державний службовець у загальному вигляді визначається конституційними принципами, передусім щодо вищих посадових осіб держави (глави держави, глави уряду, міністрів, тощо), а також депутатів парламенту. На основі конституційних принципів приймаються закони про державну службу, що регулюють порядок вступу на службу в органи держави та органи місцевого самоврядування, порядок проходження служби, статус державного службовця, у тому числі соціальні гарантії. Державний службовець повинен бути громадянином держави і мати відповідну освітню та професійну підготовку. Заняття посади державного службовця відбувається за конкурсом або в іншому, встановленому нормативним актом порядку. Для статусу державний службовець характерними є, з одного боку певні обмеження прав, а з іншого – наявність пільг щодо матеріального і соціального, окрема пенсійного забезпечення. Окремі з таких пільг не завжди об'єктивно зумовлені і пояснюються, зокрема, прагненням влади мати надійну соціальну базу. Статус державного службовця визначається Законом України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р.

Державний суверенітет – верховенство влади держави всередині країни та її незалежність у зовнішніх зносинах.

Джерела права - форми закріплення і зовнішнього вияву правових норм. У країнах з континентально-європейською моделлю правових систем основними джерелами права є нормативно-правові акти. У країнах з англосаксонською моделлю правових систем поряд із нормативно-правовими актами важливе місце серед джерел права займають судові прецеденти, не характерні для держав континентальної Європи і тих країн, що наслідували їх правові системи.

У мусульманських країнах одним із основних джерел права є мусульманське право (шаріат). Виокремлюють п'ять основних груп джерел права: національні нормативно-правові акти наднаціонального характеру і міжнародні договори; загальні принципи права. Головними джерелами права в кожній країні є національні нормативно-правові акти. Вони поділяються на закони, нормативні акти органів виконавчої влади, нормативні акти органів конституційного контролю, парламентські регламенти і постанови, акти безпосереднього волевиявлення народу та акти органів місцевого самоврядування. Закони за ступенем важливості поділяються на основні (конституції), конституційні, органічні і звичайні. За відмінностями механізмів нормотворення джерел права поділяються на неформалізовані, якими є правові звичаї, і формалізовані – всі інші.

Документ – матеріальний об'єкт з інформацією, призначений для її обробки і передавання у часі і просторі. Таким об'єктом може бути папір, кіно- і фотоплівка, магнітна стрічка, диск, картка, тощо. Документи можуть містити тексти, зображення, звуки та ін. За змістом документи поділяються на науково-технічні (статті, книги, патенти, тощо) і правові. Правовий документ – це складений відповідно до вимог закону акт, який посвідчує факти, що мають юридичне значення. Правовими документами є закони, укази, постанови, розпорядження, накази, договори, тощо. Сукупність документів з якого-небудь питання називається документацією. Документація організації зазвичай поділяється на вхідні, вихідні і внутрішні документи.

Дострокові вибори – вибори, що проводяться у разі дострокового припинення повноважень представницького органу або виборної посадової особи. Інша назва таких виборів – «позачергові вибори».

Екологічні права – сукупність конституційних прав, що визначають юридичні можливості людини і громадянина у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки. Поява екологічного права зумовлена загостренням екологічної кризи як у національному, так і у світовому масштабі. Широкого конституційного

закріплення екологічні права набули тільки наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX ст. До екологічних прав належать: право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; право вільного доступу до інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я людини; право на здійснення загального та спеціального природокористування; право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю і майну людини внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище. З екологічними правами пов'язаний конституційний обов'язок державних органів, а також усіх фізичних і юридичних осіб берегти природу, охороняти і раціонально використовувати її багатства. В Україні екологічне право закріплено в ст. 50 Конституції України. Докладніше екологічне право громадян України закріплено в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.

Європейська конвенція про громадянство – міжнародний акт, яким визначаються принципи і правила, що стосуються громадянства та виконання військового обов'язку у разі багатогромадянства. Прийнята Радою Європи у Страсбурзі 6 листопада 1997 р. Дія конвенції поширюється тільки на держави-члени Ради Європи, що приєдналися до конвенції. З принципами і правилами Європейської конвенції про громадянство має узгоджуватися національне право держав-учасниць конвенції. Згідно з Європейською конвенцією про громадянство кожна держава-учасниця має ґрунтувати національне законодавство про громадянство на принципах, що забезпечували б право кожної особи на громадянство, не допускали без громадянства або безплідного позбавлення громадянства, не впливали автоматично на громадянство другого із подружжя у разі укладання шлюбу чи розірвання шлюбу між громадянином держави-учасниці та особою, яка має громадянство іншої держави, або у разі зміни громадянства одним із подружжя під час перебування у шлюбі. Норми права не мають містити положень, що допускали б дискримінацію громадян за ознакою статі, релігії, раси, кольору шкіри, національного чи етнічного

походження, а також незалежно від того, є вони громадянами за народженням чи набули свого громадянства пізніше. Європейська конвенція про громадянство визначає правила набуття громадянства, його втрати за законом, за ініціативи держави-учасниці або самої особи, поновлення громадянства, розглядає випадки багатого громадянства, збереження громадянства, не обмежуючи право кожної держави-учасниці у своєму законодавстві визначати, зберігають чи втрачають громадянство її громадяни, які набувають або мають громадянство іншої держави, чи пов'язано набуття або збереження її громадянства з відмовою від іншого громадянства або від його втрати. Європейська конвенція про громадянство визначає, що особи, які мають громадянство двох або більше держав-учасниць, повинні виконувати свій військовий обов'язок лише щодо однієї з цих країн-учасниць.

Європейський Союз (ЕС) – економічне, соціальне і політичне об'єднання європейських держав. ЄС виник у 1993 р. на базі Європейського Економічного Співтовариства, започаткованого у 1957 р. утворенням Європейського Економічного Співтовариства («Спільного ринку»). Договір про ЄС був підписаний 1992 р. в Маастрихті (Нідерланди) главами держав і урядів 12 держав-членів Європейського Співтовариства і набрав чинності 1 листопада 1993 р. Станом на 1 січня 2003 р. До складу ЄС входили 15 держав:

Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Швеція, Фінляндія, Франція, ФНР.

У 2004 р. членами ЄС стали ще 10 держав: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія. На сьогодні ЄС є найбільш інтегрованим в економічному, соціальному і політико-правовому відношенні міждержавним об'єднанням, має риси міжнародної організації і федеративної держави. Основними цілями ЄС є: 1) утворення тісного союзу народів Європи, сприяння збалансованому і тривалому економічному прогресу, особливо шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, посилення економічної і соціальної взаємодії, утворення економічного і валютного союзу і введення єдиної валюти; 2) утвердження власної

ідентичності в міжнародній сфері, особливо шляхом проведення спільної зовнішньої політики і політики у сфері безпеки, а в перспективі і спільної оборонної політики; 3) розвиток співробітництва у сфері юстиції і внутрішніх справ; 4) збереження і примноження спільного надбання. Соціальна політика ЄС передбачає створення єдиного соціального простору, що означає, зокрема, введення на додаток до національного громадянства ЄС, вільне переміщення робочої сили, уніфікацію соціального законодавства. Органами ЄС є: *Європейська Рада, Європейський парламент, Рада Європейського Союзу, Європейська Комісія, Європейський Суд*. Ці органи здійснюють свої повноваження згідно з договорами про утворення Європейських співтовариств, утворення ЄС, наступними договорами і актами, прийнятими на їх зміну і доповнення. Політико-правові акти ЄС справляють значний вплив на національне законодавство, у тому числі конституційне, держав-членів.

Європейський суд з прав людини – міжнародний орган судового захисту прав людини. Європейський Суд з прав людини створений 1959 р. згідно з Європейською конвенцією про захист прав людини та основних та основних свобод 1950 р. Метою створення суду є забезпечення поваги обов'язків, що впливають із конвенції для держав-учасниць, які зробили спеціальні заяви про визнання обов'язкової юрисдикції Європейського Суду з прав людини з усіх питань що стосуються тлумачення і застосування конвенції. Компетенція Європейського Суду з прав людини поширюється на справи, що стосуються тлумачення й застосування конвенції і передані на його розгляд від держав-учасниць конвенції. Європейський Суд з прав людини розглядає лише ті справи, в яких обвинуваченою стороною є держава, а не особа чи група людей. Необхідна умова розгляду справ – використання скажником усіх національних засобів захисту, доступних у країні, та подання позову протягом шести місяців після винесення остаточного рішення. Не приймаються до розгляду позови, що не стосуються положень Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також анонімні, ідентичні раніше розглянутим або досліджені іншими міжнародними органами охорони прав людини скарги.

Європейський Суд з прав людини не змінює рішення національного суду, а ухвалює нове. Позов до суду подається мовою оригіналу. До нього обов'язково додаються рішення всіх судових інстанцій. Зареєструвавши позов, суд надсилає запит про викладені у ньому факти до уряду відповідної держави, який має відповісти протягом місяця. Залежно від відповіді справу або владнують за взаємною домовленістю сторін, або передають на подальший розгляд до суду. Термін розгляду справи – в середньому три-п'ять років. Якщо за результатами розгляду Європейський Суд з прав людини заявить, що ухвалені національною владою рішення або вжиті нею заходи повністю чи частково суперечать обов'язкам, що випливають до даної держави з конвенції, а внутрішнє право не може належним чином усунути наслідки ухваленого рішення чи вжитих заходів, то він задовольняє позов. Рішення суду є остаточним і оскарженню не підлягає. Воно передається Комітету Міністрів Ради Європи, який контролює його виконання. Місцезнаходження Європейського Суду з прав людини – м. Страсбург (Франція). Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод і визнала юрисдикцію Європейського Суду з прав людини Законом України від 17 липня 1997 р.

Державна мова України – українська мова як мова офіційного спілкування в Україні. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. (ст. 10 КУ).

Державний режим - спосіб здійснення державної влади певними методами і засобами. Основною підвальною державного режиму є конституція та органічні закони (наприклад закони про конституційний суд, про національний банк, про вибори тощо). Поняття державного режиму пов'язане з поняттям “внутрішня політика”.

Державний суверенітет – верховенство державної влади всередині країни, тобто зосередженість всієї повноти влади у державних органах, і незалежність держави у зовнішньоекономічній сфері.

Державний устрій – спосіб поділу держави на певні складові частини та поділ влади між нею та цими складовими частинами. За державним устроєм держави поділяються на унітарні (Україна, Румунія, Болгарія Польща тощо), федеративні (Росія, Канада) та конфедеративні (Швейцарія).

Державні символи - символ, знак, приміта – речовий, графічний звуковий умовний знак або умовна дія щодо якогось явища, поняття, ідеї, – державний герб, державний прапор, державний гімн.

Дерогація – часткове скасування старого закону.

Органи виконавчої влади – самостійний вид органів державної влади, які згідно з конституційним принципом поділу державної влади мають своїм головним призначенням здійснення функцій однієї гілки державної влади – виконавчої.

Органи державної влади – передбачена Конституцією України система установ, що здійснюють публічну політичну владу на засадах поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Єдиним органом законодавчої влади є парламент – Верховна Рада України (ВРУ). Владу глави держави здійснює Президент України. Органами виконавчої влади є Кабінет Міністрів України (КМУ), міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, органи виконавчої влади АРК, державні органи, що здійснюють регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, регулювання ринку цінних паперів, державні органи приватизації, місцеві органи виконавчої влади. Органами судової влади є Конституційний Суд України (КСУ) та судові органи, що входять до системи судів загальної юрисдикції.

Органи місцевого самоврядування – передбачена Конституцією України система установ, через які територіальні громади – жителі села чи добровільні об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста, органи самоорганізації населення, окремі громадяни реалізують гарантоване державою

право вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Орган самоорганізації населення – представницькі колегіальні органи, що утворюються за територіальним принципом на засадах виборності жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення питань місцевого значення; одна з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення. Органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети. Територія, у межах якої діють органи самоорганізації населення не повинна співпадати з межами діяльності сільської, селищної ради, районної у місті ради. Завданнями органів самоорганізації населення є: створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.

Національний суверенітет – повновладдя нації, її політична свобода, право і реальна можливість визначати характер свого національного життя, в тому числі політично самовизначитися аж до відокремлення і утворення самостійної держави.

Державна мова України – українська мова як мова офіційного спілкування в Україні. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. (ст. 10 КУ).

Державний режим - спосіб здійснення державної влади певними методами і засобами. Основною підвальною державного режиму є конституція та органічні закони (наприклад закони про конституційний суд, про національний банк, про вибори тощо). Поняття державного режиму пов'язане з поняттям “внутрішня політика”.

Державний суверенітет – верховенство державної влади всередині країни, тобто зосередженість всієї повноти влади у державних органах, і незалежність держави у зовнішньоекономічній сфері.

Державний устрій – спосіб поділу держави на певні складові частини та поділ влади між нею та цими складовими частинами. За державним устроєм держави поділяються на унітарні (Україна, Румунія, Болгарія Польща тощо), федеративні (Росія, Канада) та конфедеративні (Швейцарія).

Державні символи - символ, знак, приміта – речовий, графічний звуковий умовний знак або умовна дія щодо якогось явища, поняття, ідеї, – державний герб, державний прапор, державний гімн.

Дерогація – часткове скасування старого закону.

Національний суверенітет – повновладдя нації, її політична свобода, право і реальна можливість визначати характер свого національного життя, в тому числі політично самовизначитися аж до відокремлення і утворення самостійної держави.

Абсентеїзм — нез'явлення виборців на виборчі дільниці для здійснення акту голосування.

Адвокатура — добровільне професійне об'єднання юристів, призначення якого полягає в наданні, у випадках і в порядку, передбачених законодавством, юридичної допомоги громадянам та організаціям.

Активне виборче право — право громадян обирати склад виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Антидемократичний державний режим — державний режим, за якого суттєво ускладнюються можливості реалізації прав і свобод громадян, а реальна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб

або в руках однієї особи.

Батьківство — факт походження дитини від певного чоловіка (батька).

Батьківські права та обов'язки — особисті й майнові права та обов'язки, що їх закон надає батькам (батькові і матері) для забезпечення належного виховання і матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав та інтересів.

Безпосередня демократія — сукупність форм організації державної влади, за якої основні рішення щодо управління справами суспільства й держави схвалюються безпосередньо всіма громадянами на референдумах, зборах тощо.

Вибори — процес, унаслідок якого певна сукупність людей через голосування формує склад державного органу чи органу місцевого самоврядування.

Виборчі цени — сукупність умов, відповідність яким є підставою для допуску громадян до участі у виборах.

Внутрішні функції держави — державні функції, що здійснюються в межах держави і в яких виявляється її внутрішня політика.

Гарантії прав та обов'язків — засоби та умови, які забезпечують цілковите й неухильне здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів.

Громадянин — особа, яка знаходиться у сталих юридичних зв'язках із конкретною державою, що проявляється саме в наявності відповідного громадянства.

Громадянство — необмежений у просторі й часі правовий зв'язок особи з конкретною державою, який зумовлює поширення на особу всіх конституційних прав та обов'язків.

Громадянське суспільство — суспільство, в якому держава гарантує індивідам надійний захист усіх прав і свобод людини, зокрема рівні можливості щодо підприємництва, участі в політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства.

Деліктоздатність — закріплена в законі здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення.

Демократична держава — держава, що базується на визнанні та втіленні в суспільну практику таких принципів конституційного устрою, як народовладдя, політичний плюралізм, свобода й рівність громадян, реальність і невід'ємність прав людини тощо.

Демократичний державний режим — державний режим, за якого реально забезпечується здійснення широкого кола прав і свобод громадян, які мають реальні можливості впливати на формування та діяльність державних органів.

Держава — особлива політико-територіальна організація, що має суверенітет, спеціальний апарат управління і примусу та здатна надавати своїм приписам загально-обов'язкової сили для всього населення країни.

Державна мова — мова, що є обов'язковою для використання в законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві тощо.

Державний апарат — система органів держави, які виконують управлінські функції.

Державний режим — сукупність форм і методів здійснення державної влади.

Державний суверенітет — повновладдя й незалежність держави, що полягають у її праві за власним розсудом вирішувати свої внутрішні й зовнішні питання без втручання в них будь-якої іншої держави.

Державні органи — державні організації, наділені державно-владними повноваженнями й покликані здійснювати від імені держави управлінські функції в суспільстві.

Державні підприємства — державні організації, які здійснюють функції держави у виробничій сфері, безпосередньо забезпечують виробництво матеріальних благ.

Державні символи — встановлені конституцією або спеціальними законами особливі розпізнавальні знаки держави, в яких уособлюється її суверенітет, а в деяких випадках — і певний історичний чи ідеологічний зміст.

Державні установи — державні організації, які здійснюють функції держави, пов'язані зі створенням нематеріальних благ.

Діти — за сімейним правом особи, що не досягли повноліття, а також особи, які, незалежно від віку, є синами й дочками своїх батьків.

Договір житлового найму — письмовий документ, укладений на підставі ордера між наймодавцем і наймачем (громадянином, на чие ім'я видано ордер), що передбачає правила користування житлом, права та обов'язки сторін із утримання жилого будинку і прибудинкової території,

Екологічна безпека — стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної ситуації та виникненню небезпеки для здоров'я людей,

Екологічна експертиза — вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що базується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація й дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я Людей, і спрямована на підготовку висновків щодо відповідності запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання й відтворення природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки.

Екологічне право — система правових відносин, якими регулюються суспільні відносини з охорони навколишнього;

природного середовища і раціонального використання природних ресурсів (екологічні відносини).

Екологічне правопорушення — протиправне діяння (дія чи бездіяльність), що порушує встановлений в Україні екологічний правопорядок.

Екологічні права та обов'язки громадян України — система юридичне

закріплених за громадянами повноважень та зобов'язань в екологічній сфері.

Житло — готовий жилий будинок чи інше жите приміщення, придатне для проживання в ньому людей.

Житлове право України — сукупність правових норм, що регулюють житлові правовідносини між громадянами та громадян із державними та громадськими організаціями у процесі реалізації конституційного права людини і громадянина на житло.

Житловий фонд (громадський) — сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що належать колгоспам, іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілкам та іншим громадським організаціям.

Житловий фонд (державний) — сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що знаходяться у власності місцевих рад народних депутатів, державних підприємств, установ, організацій і призначаються для проживання людини і громадянина.

Житловий фонд (індивідуальний) — сукупність жилих будинків (приміщень), що знаходяться в особистій і приватній власності.

Житловий фонд будівельних кооперативів (ЖБК) — сукупність жилих будинків, що належать житлово-будівельним кооперативам і призначаються для проживання членів

Закон — акт законодавчого органу влади (парламенту), який має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів.

Законність — правовий режим точного й неухильного здійснення законів та інших нормативних актів у всіх сферах державного й суспільного життя.

Злочин — суспільне небезпечне, протиправне, винне й карне діяння, яке завдає чи може завдати суттєвої шкоди певним суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Зовнішні функції держави — державні функції, що здійснюються в процесі спілкування держави з іншими державами та міжнародними організаціями і в яких виявляється її зовнішня політика.

Імпічмент — усунення президента з посади на основі ухваленого парламентом

за спеціальною процедурою рішення про його обвинувачення в учиненні державної зради | або іншого злочину.

Конституційні принципи правового статусу особи — відображені в конституції головні ідеї, покладені в основу змісту й умов реалізації прав та обов'язків людини в державі.

Конституціоналізм — 1) політична система, що спирається на конституцію, конституційні методи управління; 2) науковий напрям, у межах якого досліджуються конституційні проблеми.

Конституція — основний закон держави, в якому регламентуються найважливіші відносини у сферах державного устрою, організації й функціонування органів держави, правового статусу особи.

Конфедерація — форма державного устрою, за якої держави створюють об'єднані органи для досягнення конкретних цілей (наприклад, військові) за збереження в інших питаннях цілковитої самостійності.

Материнство — правове становище жінки у зв'язку з народженням, утриманням і вихованням дітей.

Механізм держави — система державних організацій, які забезпечують реалізацію функцій держави.

Місьцеве самоврядування — право певної територіальної громади (мешканців села, кількох сіл, селища або міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Монархія — форма державного правління, за якої вища державна влада зосереджується (повністю або частково) в руках однієї особи — монарха й передається як спадщина представникам правлячої династії.

Найгівпрезидентська (змішана) республіка — форма республіканського правління, за якої президент обирається народом, але парламентам надаються певні повноваження щодо контролю за діяльністю президента під час формування уряду та здійснення виконавчої влади.

Народ — населення певної країни.

Народний суверенітет — повновладдя народу, здійснення ним своєї невід'ємної та неподільної влади самостійно й незалежно від будь-яких інших соціальних сил.

Народність — спільність людей, що проживають на одній території, зв'язані спільною мовою, особливостями психічного складу, культури і способу життя та іншими загальними цінностями, що закріплені у звичаях, традиціях та інших соціальних нормах.

Населення — сукупність людей, які проживають на певній території та здійснюють свою життєдіяльність у межах адміністративної чи політичної одиниці.

Національна безпека — стан захищеності життєво важливих інтересів особи, держави й суспільства від наявних і можливих загроз у всіх сферах суспільних відносин.

Національний суверенітет — повновладдя нації у вирішенні всіх питань її національного життя аж до реальної можливості створення самостійної національної держави.

Нація — спільність людей, які проживають на одній території, зв'язані загальними економічними відносинами, спільною мовою, культурою, одним законодавством, націо-нальними інтересами, митними кордонами та іншими ознаками.

Необмежена (абсолютна) монархія — монархія, в якій влада монарха ніким і нічим не обмежується, тобто в країні немає ні органів, ні законів, що могли б певною мірою змінити чи знехтувати волю монарха.

Норма права — формально визначене, сформульоване чи санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки загального характеру, реалізація якого забезпечується державним примусом.

Нормативно-правовий акт — офіційний письмовий документ компетентного державного органу, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державним примусом

Нотаріат — система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок

посвідчувати безперечні права й факти, що мають юридичне значення, а також виконувати інші нотаріальні дії з метою надання цим правам і фактам юридичної вірогідності.

Обов'язок (юридичний) — передбачені правом міра й вид необхідної поведінки суб'єкта.

Ордер на жите приміщення — письмове розпорядження на заселення жилого приміщення, що видається на підставі рішення виконавчого комітету органу місцевого самоврядування чи місцевої державної адміністрації. Є єдиною підставою для заселення в надане жите приміщення, видається лише на вільне жите приміщення, має чітко встановлену форму.

Особа — людина як суб'єкт, що має індивідуальні інтелектуальні та інші ознаки й усвідомлює себе членом спільності таких же суб'єктів.

Парламентарна (конституційна) монархія — монархія, в якій влада монарха в усіх сферах здійснення державної влади суттєво обмежується: йому надаються лише формальний статус глави держави і виключно представницькі повноваження.

Пасивне виборче право — право громадян бути обраними до складу виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Первісне стадо — об'єднання окремих людей та їх груп для спільного полювання, спільного проживання, спільного добування і споживання їжі, інших засобів існування.

Первісний лад — суспільно-економічна формація, певний тип суспільства, що характеризується колективною формою об'єднання людей, які спільно виробляли примітивні знаряддя праці, засоби до існування, де панували колективна власність і суспільна влада. Розглядають дородову (група людей, первісне стадо) і родові спільності людей.

Підзаконний акт — акт компетентного державного органу, що видається на підставі й на виконання законів.

Підприємницька діяльність — самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик діяльність суб'єкта з виробництва продукції, виконання робіт,

надання послуг і заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Плем'я — спільність людей у докласовому суспільстві, що складалася з декількох родів, які мали багато спільних рис та інтересів: загальний діалект мови, однакові звичаї та релігійні культи, загальну територію для полювання і проживання, загальне ім'я і т. ін.

Податки — обов'язкові платежі, що їх сплачують юридичні особи та населення до бюджету в розмірах і в строки, передбачені законом.

Поділ влади — модель побудови державного апарату, згідно з якою влада в державі має поділятися між законодавчими, виконавчими та судовими органами. При цьому кожна гілка влади повинна бути незалежною від інших і водночас їм підконтрольною, що має на меті виключення можливості концентрації влади в руках одного органу.

Право — система загальнообов'язкових правил поведінки, що встановлені або санкціоновані державою і забезпечуються її примусом.

Правова держава — держава, в якій панує право, де діяльність усіх її органів і посадових осіб здійснюється на основі та в межах, визначених правом, де не тільки особа відповідальна за свої дії перед державою, а й держава несе реальну відповідальність перед особою за результати своєї діяльності.

Правова поведінка — передбачена нормами права соціальне значуща поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюється їхніми свідомістю і волею.

Правовий статус особи — сукупність закріплених у законодавстві прав, свобод, обов'язків громадян і гарантій їх здійснення.

Правовідносини — специфічні суспільні відносини, учасники яких виступають як носії прав та обов'язків, установлених нормами права.

Правоздатність — передбачена нормами права здатність суб'єкта мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Правомірна поведінка — суспільне необхідна, бажана й допустима, під кутом зору інтересів громадянського суспільства, поведінка індивідуальних і

колективних суб'єктів, що полягає у здійсненні норм права, гарантується та охороняється державою.

Правоохоронні органи — органи, що їх держава наділяє компетенцією охорони суспільних відносин, урегульованих правом.

Правопорушення — суспільно небезпечне, шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатної особи, що за нього може бути накладене покарання чи стягнення.

Правопорядок — відповідність суспільних відносин приписам норм права.

Правосуб'єктність — здатність бути суб'єктом права (учасником правовідносин).

Представницька демократія — сукупність форм організації державної влади, за якої певні важливі рішення щодо управління справами суспільства й держави виносяться виборними установами (парламентами, муніципалітетами тощо).

Президентська республіка — республіка, в якій повноваження глави держави, а в деяких випадках і глави уряду, належать президентові, який обирається непарламент-ським способом (громадянами держави) і формує уряд, що не несе відповідальності перед парламентом.

Приватизація державного житлового фонду — відчуження, тобто безоплатна передача чи продаж із державного житлового фонду у власність громадянам України жилих квартир чи приміщень, що вони займають, а разом із ними — господарських споруд, що до них належать. Приватизація здійснюється через:

- безоплатну передачу громадянам квартир (будинків) із розрахунку санітарної норми — 21 кв. м загальної площі на наймача і кожного члена його сім'ї та додатково 10 кв. м на сім'ю;
- продаж надлишків загальної площі квартир (будинків) громадянам України, які мешкають у них або перебувають на черзі з поліпшення житлових умов.

Проступок — діяння, що порушує приписи норм права, але не сягає рівня суспільної небезпеки, притаманного злочинам.

Республіка — форма державного правління, за якої вищі державні органи

обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади.

Референдум — голосування населення всієї держави (загальнодержавний референдум) або його певної частини (місцевий референдум) із метою вирішення найважливіших питань суспільного життя.

Рід — первинний виробничий, соціальний та етнічний колектив людей у докласовому суспільстві, який засновується та існує здебільшого на кровно-родинних зв'язках.

Система права — внутрішня організація права, що полягає в єдності й погодженості правових приписів певної держави.

Сімейне право — сукупність правових норм, які регулюють особисті й пов'язані з ними майнові відносини громадян, що виникають із шлюбу й належності до сім'ї.

Сім'я — первинна клітинка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя; союз людей, оснований на добровільному й рівноправному шлюбі.

Соціальна держава — держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективної соціальної політики, яка має втілюватись у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків населення тощо.

Соціальні норми — правила, які регулюють поведінку людей у суспільстві.

Суб'єктивне право (право громадянина) — передбачена певною нормою права можливість суб'єкта поводитися певним чином.

Суспільна влада — управління справами первинної спільності (роду, фратрії, племені), що здійснювалося всіма дорослими членами на загальних зборах, рада старійшин. Повсякденне керівництво покладалося на старійшин,

військових вождів, ведучих на полюванні.

Суспільний порядок — порядок у суспільстві, який відповідає вимогам усього комплексу соціальних норм.

Суспільство — форма життєдіяльності людей, що склалась Історично й відокремилась від навколишньої природи.

Унітарна держава — єдина централізована держава, що не має у своєму складі державних утворень і територія якої

поділяється на адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, провінції тощо).

Федерація — держава, до складу якої входять кілька державних утворень (суб'єктів федерації).

Форма держави — комплексне поняття, яке характеризує державу щодо форми правління, форми державного устрою та державного режиму.

Форма державного правління — порядок організації вищих Державних органів, що визначає їхні структуру, компетенцію та взаємодію.

Форма державного устрою — порядок територіального поділу держави, взаємовідносин її складників між собою й державою в цілому та відповідної організації державних органів.

Фратрія — братство двох та більше племен, що характеризується розширенням взаємних зв'язків між родами.

Функції держави — основні напрями діяльності держави, в яких втілюються її сутність і соціальне призначення.

Шлюб — юридичне оформлений добровільний, вільний та рівноправний союз чоловіка й жінки, що породжує їхні взаємні права та обов'язки, спрямовані на створення сім'ї, народження й виховання дітей.

Юридичні (спеціальні) гарантії — правові засоби (юридичні норми та інститути), покликані забезпечувати реальність прав та обов'язків особи.

Юридичні факти — конкретні життєві обставини, з якими норми права

пов'язують настання юридичних наслідків у вигляді виникнення, зміни чи припинення правових відносин.

4.

Цивільне право

Неможливо оволодіти цивільним правом, не виявивши насамперед його загальнотеоретичних засад та основних термінологічних термінів. Юридичною наукою сформульовано вчення про існування та функціонування права в межах відповідної системи права, що складається в кожній державі з тими чи іншими особливостями. Протягом багатьох десятиліть правова система України внаслідок загальновідомих історичних обставин формувалася в межах правової системи російської імперії і Радянського Союзу. І лише останні двадцять років у незалежній і демократичній Україні започатковано активне створення нового правового

поля, яке повинно відповідати загальновизнаним світовим стандартам, побудованим на пріоритеті загальнолюдських демократичних цінностей, непорушності права приватної власності. Водночас формування правової системи незалежної України, юридичної науки, перебуває як під впливом багатовікового досвіду світової цивілізації, так і позитивного досвіду нормотворчості та правової науки радянського періоду.

При визначенні поняття права взагалі та цивільного права зокрема обов'язково необхідно враховувати що термін “право” вживається у багатьох значеннях – в соціальному, філософському, побутовому, юридичному. Однак, і юридичне його значення в юриспруденції може бути багатоаспектним. Так, загальновизнаним і практично значимим є поділ права *на об'єктивне та суб'єктивне*. В юридичній науці з цього приводу визначень об'єктивного та суб'єктивного права висловлюється багато різноманітних думок, в основу побудови яких покладено, як правило правову норму. Відповідно в узагальненому вигляді юридичною наукою об'єктивне право визначається як певна “сукупність”, “система” встановлених державою загальнообов'язкових правил поведінки (правових норм) виконання яких забезпечується державно-примусовими засобами. Близькими до наведеного визначення є погляди класиків марксизму-ленінізму, які розглядали право як волю пануючого класу, виражену в законі.

На відміну від об'єктивного права, суб'єктивне право є відповідна міра поведінки учасників цивільних правовідносин, встановлена та дозволена тією чи іншою правовою нормою. Тобто у даному випадку мається на увазі конкретне право індивідуалізованого суб'єкта. Тому завжди суб'єктивне право обумовлене об'єктивним правом, дія якого породжує суб'єктивне право в учасників правовідносин і водночас захищає його у разі порушення іншими особами.

Всі існуючі в державі правові норми в цілому утворюють відповідну правову систему, конструкція якої побудована у певному порядку та за певними принципами, напрацьованими правовою наукою. Одним із

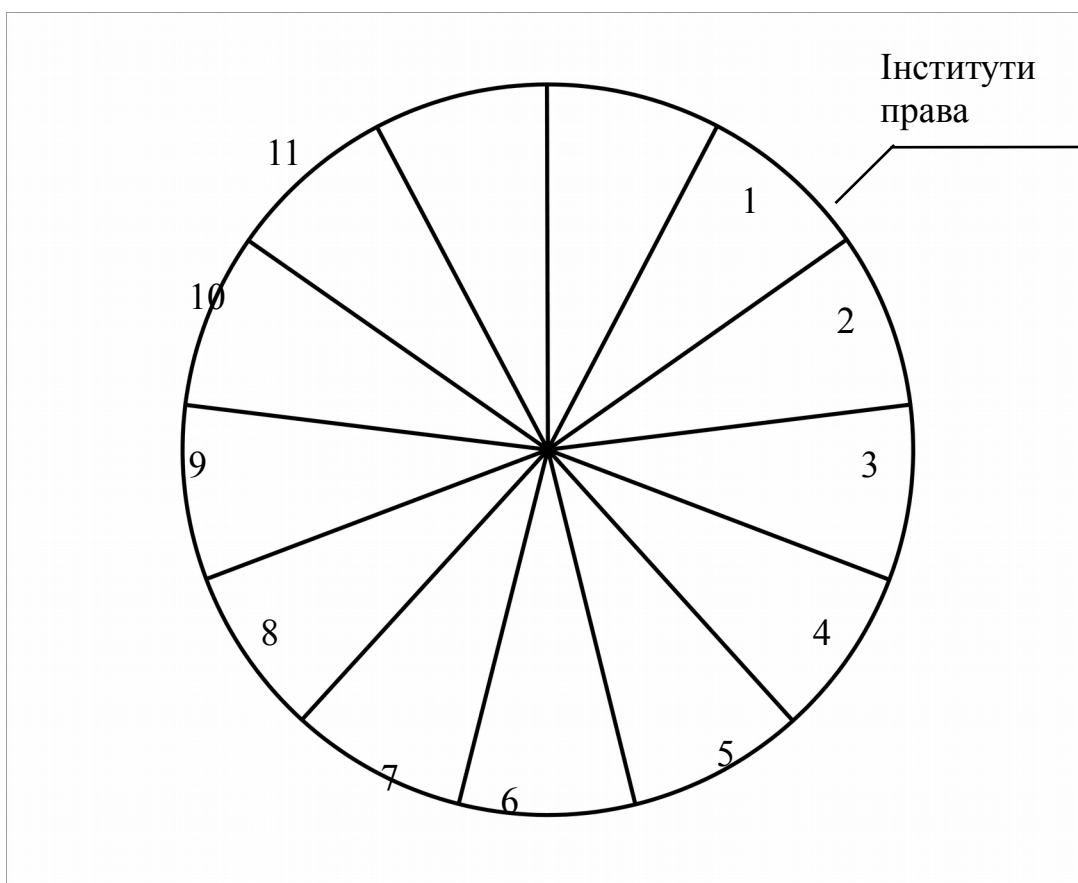
визначальних положень теорії права на сучасному етапі став висновок про поділ усієї правової системи України, як і в зарубіжних країнах, на високорозвиненою ринковою економікою, на **публічне і приватне право**. У свою чергу публічне і приватне право, регулюючи певну однорідну чи відносно однорідну категорію суспільних відносин, поділяється на відповідні підсистеми, які дістали назву ГАЛУЗІ ПРАВА.

Публічними галузями права зокрема вважається конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове право, приватними – цивільне, трудове. Наведений перелік самотійних галузей права не є вичерпним і остаточним. У межах єдиної системи права держави формуються і інші відносно цілісні підсистеми наприклад, земельне, екологічне природно-ресурсне, сімейне, житлове, господарське, податкове право. Проте такі підсистемні утворення не визнаються беззастережно самотійними галузями права, їх місце в системі права досить часто змінюється залежно від значення цих підсистем на тому чи іншому етапі розвитку держави, від ступеня законодавчого врегулювання відносин, що входять у сферу впливу відповідної підсистеми.

Визначальною підставою поділу системи права на галузі слугує предмет правового регулювання суспільних відносин, які є неоднорідними, а певні їх групи мають спільні ознаки.

Що до цивільного права у правовій системі в науці розбіжностей не виникає. Воно одночасно визнається основною самотійною галуззю права, яка має свій предмет та метод правового регулювання. Це, однак аж ніяк не означає, що цивільне право як галузь правової системи України позбавлено проблем. Вони існують, але стосуються в основному визначення кола регульованих цивільним правом відносин, змісту методу правового регулювання, співвідношення норм цивільного права з іншими галузевими та міжгалузевими системами.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут купівлі – продажу, інститут оренди і т.п.)

Цивільне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. Основні положення цивільного права.

2. *Поняття особи.*
3. *Об'єкти цивільних прав.*
4. *Правочини та представництво.*
5. *Строки та терміни в цивільному праві.*
6. *Особисті немайнові права особи.*
7. *Право власності та інші речові права.*
8. *Речові права на чуже майно.*
9. *Право інтелектуальної власності.*
10. *Зобов'язальне право.*
11. *Загальні положення про договір.*
12. *Договір купівлі-продажу.*
13. *Недоговірні зобов'язання.*
14. *Спадкове право.*

Рис.5.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Цивільне законодавство – система нормативних актів, які містять цивільно-правові норми. Зовнішня форма права. Тісно пов'язана із його змістом.

Цивільне право – сукупність юридичних норм, внутрішня форма права , зміст якого визначається соціально-економічними особливостями суспільних відносин, що ним регулюються.

Аналогія закону – поширення на відносини, які безпосередньо не врегульовані в законі, правових норм, що регламентують подібні відносини.

Аналогія права – засіб заповнення прогалин закону. Із змісту Цивільного кодексу випливає, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що не передбачені цивільним законодавством , але за аналогією породжують цивільні правовідносини.

Безхазяйне майно – майно, яке не має власника, або власник його невідомий. Надходить у власність держави за рішенням виконавчого органу районної, міської, сільської, селищної ради, винесеним за заявою фінансового органу.

Види цивільно-правової відповідальності – різновиди цивільно-правової відповідальності , які розрізняються залежно від підстав її виникнення.

Цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну і не договірну. Договірною є відповідальність за недотримання чи неналежне виконання умов договору. Сторона, яка не виконала, або виконала неналежним способом умови договору називається боржником, а сторона, на користь якої повинно бути виконане зобов'язання, - кредитором. Невиконання боржником умов договору тягне за собою його обов'язок відшкодувати збитки, які виникли в іншої сторони (кредитора).

Цивільні правовідносини - юридична форма суспільних відносин, що регулюються цивільним правом. Вони є різновидом правових галузевих відносин. Це майнові та особисті не майнові відносини врегульовані нормами сучасного цивільного права між майново відокремленими, юридично рівними учасниками, що носіями суб'єктивних прав та обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

Юридичні факти – підстави виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків. Їх особливості в цивільному праві характеризують метод цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Найпоширенішими юридичними фактами в цивільному праві є угоди, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, створення наукових праць, творів літератури, мистецтва, заподіяння шкоди, події.

Джерело права – початкова форма правових норм; спосіб матеріального закріплення юридичних норм, який засвідчує загальну обов'язковість останніх. Відомі такі джерела права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правова угода, нормативно-правовий акт.

Цивільна правоздатність – здатність мати цивільні права та обов'язки. Настає в момент народження особи.

Цивільна дієздатність – здатність громадянина своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки. Повна цивільна дієздатність настає з 18 років. В окремих випадках з моменту народження у неї дитини, працевлаштування згідно КЗППУ.

Повна цивільна дієздатність – це здатність громадянина власними діями набувати і здійснювати будь-які майнові та особисті немайнові права, брати на себе й виконувати будь-які обов’язки, тобто реалізовувати належну йому правоздатність у повному обсязі.

Часткова дієздатність – це здатність особи власними діями виконувати невеликий обсяг дієздатності. За ст. 31 ЦКУ – неповнолітні, які не досягли 14 років.

Обмежена дієздатність – громадянин позбавляється здатності своїми діями набувати певні цивільні права і створювати певні цивільні обов’язки, які він „міг би набувати і створювати. Здійснюється у судовому порядку і лише за заявою: членів сім’ї, профспілок та громадських організацій, прокурора, органів опіки та піклування, психіатричного лікувального закладу (ст. 256 ЦКУ).

Речі – найпоширеніші об’єкти цивільних правовідносин. За їхньою допомогою задовольняються істотні потреби громадян та організацій.

Суб’єктивний цивільний обов’язок – це міра необхідної поведінки зобов’язальної особи для задоволення інтересів уповноваженої особи.

Регулятивні відносини – це правовідносини, через які здійснюється регулювання нормальних економічних відносин (власності, товарно-грошових) та особистих немайнових відносин.

Охоронні відносини =- це цивільно-правова форма усунення наслідків правопорушень, поновлення нормального правового й економічного або особистого становища.

Громадянський стан – це правове становище конкретного громадянина як носія різних прав та обов’язків. Визначається фактами та обставинами природного та громадського характеру. Громадянський стан людей неоднаковий, оскільки істотно різняться факти та обставини що його визначають. Наприклад, громадянський стан людини у віці 16 років характеризується тим, що маючи повну цивільну правоздатність, має неповну дієздатність.

Юридична особа – це колективне утворення, певним чином організований колектив людей. (організація) яке має свої ознаки: організаційна єдність, відокремлене майно (майновий комплекс), виступ у цивільному обороті від свого імені, здатність нести самостійну майнову відповідальність, здатність бути позивачем та відповідачем у суді, наявність печатки та інше.

Товариство – організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників) , які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може створюватись також однією особою, якщо інше не передбачено законом.

Установа – організація, створена однією або кількома засновниками , які не беруть участі в її управлінні, шляхом об'єднання (виділення) його майна для досягнення мети, визначеної засновниками за рахунок його майна.

Підприємство - це самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи і здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою одержання прибутку або без такого. Має самостійний баланс, рахунки в банках, печатку зі своїм найменуванням, а також знак для товарів і послуг.

Об'єкти цивільних прав – є матеріальні та не матеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини. За критерієм їх оборотоздатності об'єкти цивільних прав можна поділити на три види: об'єкти які обертаються вільно, об'єкти які обмежені в обігу, об'єкти вилучені з обігу.

Цінний папір – це такий документ, пред'явлення якого потрібне для здійснення засвідченого ним майнового права. Цінний папір повинен бути складений у визначеній законом формі та мати всі необхідні реквізити, перелік яких встановлюється законодавством конкретно щодо кожного виду цінних паперів. ЦКУ встановлює такі види цінних паперів: пайові, боргові, похідні, товаророзпорядчі. Це грошові документи, що засвідчують право володіння, або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають , як правило виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Акція – цінний папір без встановленого строку обігу, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому строк з виплатою фіксованого відсотка, якщо інше не передбачене умовами випуску. Згідно законодавства облігації бувають таких видів: облігації підприємств, облігації внутрішніх та зовнішніх позик, облігації місцевих позик.

Казначейські зобов'язання України – вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Ощадний сертифікат – письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку депозиту і відсотків з нього. Вони можуть бути строковими та до запитання.

Інвестиційний сертифікат – цінний папір, який випускається виключно інвестиційним фондом або інвестиційною компанією і дає право його власникові на отримання доходу у вигляді дивідендів.

Вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власникові векселя.

Приватизаційні папери – це особливий вид державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безоплатне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Чек – (розрахунковий) це документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, сплатити чекодержателеві зазначену в чеку суму коштів.

Коносамент – товаророзпорядчий документ, що засвідчує право його держателя розпоряджатися зазначеним в коносаменті вантажем і отримати вантаж після завершення перевезення. Передача коносамента здійснюється з додержанням таких правил: а) іменний коносамент може передаватися за іменними передаточними написами або в іншій формі з додержанням правил, встановлених для передачі боргової вимоги; ордерний коносамент може передаватися за іменними або бланковими передаточними написами; коносамент на пред'явника може передаватися шляхом простого вручення.

Гроші як одиниця рахунку (міра вартості) – це засіб визначення відносної вартості товарів і послуг. Це загальноприйнята міра.

Події – явища реальної дійсності, що відбуваються незалежно від волі особи. (землетрус, повінь, смерть людини і т.д.)

Дії – (неправомірні) це дії, які порушують положення законів, інших нормативних актів і принципів права. (завдання шкоди, порушення договірних зобов'язань, безпідставне збагачення).

Правомірні дії – це дії, що відповідають вимогам законів, інших правових актів та принципів права. Вони поділяються на юридичні акти та юридичні вчинки.

Юридичні акти – правомірні дії суб'єктів, метою яких є виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин, тобто спрямовані на досягнення правових наслідків. До них належать угоди, адміністративні акти, рішення суду.

Юридичні вчинки – це правомірні дії суб'єктів цивільних правовідносин, з якими закон пов'язує певні юридичні наслідки незалежно від того, чи була у суб'єктів мета досягти того чи іншого правового результату. (авторські результати, створення винаходу, корисної моделі, промислового зразку).

Двосторонній договір – взаємне волевиявлення двох сторін на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов’язків.

Багатосторонній договір – правочин (угода) при укладенні яких взаємне волевиявлення проявляють три і більше сторін (осіб). Водночас усі багатосторонні правочини є договорами. В цивільному праві їх небагато. Найпоширенішими є правочини (договори) про спільну діяльність.

Оплатний правочин – двосторонній або багатосторонній правочини, в яких кожна із сторін зобов’язана надати одна одній певне майнове благо. Переважна частина правочинів-договорів є оплатними (договори купівлі, продажу, поставки, міни, майнового найму, підряду тощо).

Безоплатний правочин – правочин, в яких хоча і передбачається перехід від однієї сторони до іншої майнового блага, але не супроводжується передачею зустрічного майнового блага. (договір дарування, безоплатного користування майном).

Консенсуальний правочин – вважається укладеним з моменту досягнення згоди щодо всіх істотних умов договору, необхідних для того чи іншого конкретного правочину.

Реальний правочин – вважається укладеним, якщо буде вчинено також певну фактичну дію, спрямовану на виконання стороною свого договірного обов’язку (передати річ, сплатити грошову суму). Класичним прикладами реального правочину є договір дарування, позики.

Умовний правочин – правочин, за яким виникнення прав та обов’язків перебуває в залежності від можливого настання чи ненастання тих чи інших обставин природного, комерційного та іншого характеру. Умовні правочини можуть укладатися під відкладальною умовою, настання якої призводить до вступу в дію умов правочину, та під скасувальною умовою, настання якої припиняє настання обумовлених сторонами правових наслідків.

Нікчемний правочин – правочини, які за своєю суттю не породжують прав та обов’язків сторін. Вважаються неправомірними, вони за своїм змістом, формою чи іншими елементами визнаються законом в імперативній формі

недійсними з моменту їх вчинення. Нікчемними зокрема, правочини щодо забезпечення зобов'язань, вчинені без додержання письмової форми (ст. 547 ЦКУ), правочини, вчинені з порушенням вимог закону про нотаріальне посвідчення.

Негаторний позов – спосіб захисту права власності. (у цивільному праві) Негаторний позов спрямований на захист права власності від таких посягань, які не пов'язані з позбавленням власника володіння майном, але створюють перешкоди власнику в реалізації його правомочностей до цього майна. Власник має право вимагати усунення будь-яких перешкод у здійсненні їх права користування та розпорядження майном. Перешкоди можуть проявлятися, наприклад, у неправомірному відгородженні земельної ділянки, складуванні будівельних матеріалів, що перешкоджають в'їзду на земельну ділянку, у зведенні будівель чи споруд, що перешкоджають доступу світла у вікна сусіднього будинку, у створенні інших перепон. За допомогою негаторного позову власник може домагатися припинення подібних дій та усунення перешкод за рахунок правопорушника. Перешкоди можуть створюватися як у реалізації права володіння, так і в здійсненні розпорядження майном. Якщо при накладенні арешту на майно боржника в опис випадково потрапили речі, що належать іншим особам, то останні не мають можливості розпорядитися своїм майном. Засобом захисту в даному випадку буде позов про виключення майна з опису, який найчастіше за змістом є негаторним позовом. Для таких порушень характерним є їх тривалість у часі. Пред'явлення негаторного позову можливе лише протягом часу, поки перешкоди продовжують існувати. З припиненням перешкод зникають підстави пред'являти негаторний позов. Власник та особа, до якої він пред'являє вимогу про усунення перешкод, не перебувають щодо оспорюваних дій у договірних правовідносинах. Такий позов може бути пред'явлений якщо дії вчиняються відповідачем неправомірно. Якщо ж перепони створені правомірними діями (наприклад офіційно дозволеними будівельними роботами), то їх неможливо усунути за допомогою негаторного

позову, але можна оспорити їх законність у встановленому законом порядку. Поряд з вимогою про усунення перешкод у здійсненні права власності, негаторний позов може бути спрямований на попередження можливих порушень, ймовірність яких виникла. Власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Право пред'явлення негаторного позову має не тільки власник, а й особа, що володіє річчю на інших законних підставах (на основі цивільно-правових договорів та ін..) і позбавлена можливості користуватися нею. Відповідачем в таких випадках виступає особа, яка своїми протиправними діями створює перешкоди для повноцінного здійснення правомочностей користування і розпорядження майном. Якщо в наслідок створення перешкод, які стали підставою для пред'явлення негаторного позову, власнику заподіяно шкоду, то він вправі подати поряд з цим, позов про відшкодування завданих збитків.

Каузальний правочин – правочин, в якому безпосередньо визначена підстава його укладення, обумовлена наміром (метою) досягти конкретного юридичного результату (придбати майно у власність, одержати майно в оренду, одержати грошові кошти в позику). Переважна частина правочинів є каузальними

Абстрактний правочин – правочин, який зберігає юридичну силу тоді, коли підстава їх укладання взагалі відсутня, або коли вона не є обов'язковою (наприклад вексель, банківська гарантія).

Оспорювані правочини – ті, які вважаються неправомірними, недійсність яких встановлюється судом на вимогу заінтересованої сторони (особи) у встановлених законом випадках. Наприклад правочини здійснені неповнолітніми особами за межами їх цивільної дієздатності, недієздатними особами, під впливом помилки, обману чи насильства.

Фіктивний правочин – це правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

Удаваний правочин – правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Наприклад, укладання договору дарування з метою приховання договору купівлі-продажу для обходу переважного права учасників спільної часткової власності на купівлю частки, що продається ; або видача генеральної довіреності на автомобіль із правом його продажу з метою приховання договору купівлі-продажу для зменшення витрат по сплаті мита. В даній ситуації існують два правочини: один удаваний, а інший – той, який сторони дійсно мали на увазі. Таким чином, удаваний правочин своєю формою нібито прикриває реальний правочин.

Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Позовна форма захисту цивільних прав є основною формою їх захисту в суді. Загальний строк позовної давності встановлений тривалістю в три роки незалежно від того, хто подає позов: громадянин (фізична особа) чи юридична особа, держава тощо. Існують в цивільному законодавстві і *спеціальні строки позовної давності* для окремих видів вимог. Вона може бути скороченою, або більш тривалою порівняно з загальною позовною давністю.

Представництво – правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Довіреність – письмовий документ, що видається однією особою іншій для представництва його інтересів перед третіми особами. Являє собою односторонню цивільно-правову угоду, яка визначає повноваження представника.

Неустойка – визначена законом або договором грошова сума або інше майно, яке боржник має передати кредиторіві у разі невиконання або

неналежного виконання зобов'язання. Залежно від правових підстав застосування неустойки, вони поділяються *на законну та договірну*.

Штраф – це неустойка у твердо визначеній грошовій сумі, яка стягується одноразово у разі невиконання, або неналежного виконання зобов'язання.

Пеня – це неустойка, яка обчислюється у відсотковому відношенні до розміру платежу за кожний день прострочення.

Завдаток – грошова сума, або рухоме майно, що видається однією з договірних сторін у рахунок належних з неї за договором платежів другій стороні на підтвердження укладання договору і на забезпечення його виконання. Завдаток слід відрізнити *від* авансу. Аванс видається в рахунок майбутніх платежів. Завдаток, як правило, не використовується у відносинах між юридичними особами. Але він може бути засобом забезпечення у відносинах між фізичними особами та організаціями.

Самозахист цивільних прав – це здійснення управомоченою особою не заборонених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону його особистих або майнових прав. Він завжди здійснюється після скоєння правопорушення.

Право власності – панування власника над належними йому речами та його повноваження по володінню, розпорядженню та користуванню майном. Це визнане законом право, яке закріплює абсолютну належність майна особі та визначає її права та обов'язки щодо цього майна. Власність – це економічна категорія. Право власності – це юридична категорія.

Право володіння – це юридично забезпечена можливість власника мати майно у своєму віданні, у сфері свого фактичного господарського впливу.

Право користування – це юридично закріплена можливість господарського використання майна та вилучення з нього корисних властивостей власником чи уповноваженою ним особою.

Право розпорядження – це юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його стану та призначення.

Підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг з метою одержання прибутку, яка здійснюється суб'єктами підприємництва.

Націоналізація – це примусове безоплатне вилучення засобів виробництва що перебувають у приватній власності, з наступною передачею їх у державну або іншу власність.

Реквізіція – це примусове вилучення державою майна власника у державних або громадських інтересах з виплатою йому вартості майна.

Конфіскація – це примусове безоплатне вилучення державою майна власника як санкція за правопорушення. (в основному за корисливі злочини).

Сервітут – це право обмеженого користування чужою річчю чи майном.

Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване і таке, що переходить у спадщину право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Строк користування земельною ділянкою визначається угодою на визначений чи невизначений термін.

Віндикація – це витребування майна з чужого незаконного володіння . Її застосовують тоді, коли у власника зберігається право власності, але він не може його здійснювати, оскільки річ вибула із його володіння і перебуває у неправомірному володінні іншої особи.

Негаторний позов (визначення 2) – це вимога власника усунути порушення у здійсненні його права, які не пов'язані з позбавленням володіння майном. Предметом цього позову є вимога власника, який володіє майном, до третіх осіб про усунення порушень його права власності, що перешкоджають йому належним чином користуватися, розпоряджатися цим майном, чи іншим способом (шляхом звільнення виробничого приміщення власника від неправомірного перебування у них майна третіх осіб, виселення громадян з неправомірно зайнятих ними жилих приміщень

власника, знесення неправомірно збудованих споруд, накладення заборони на вчинення неправомірних дій щодо майна власника тощо).

Договір – домовленість двох або більше осіб, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Класифікація договорів у цивільному праві – поділ договорів на види за різноманітними ознаками. Так, залежно від змісту діяльності, яку вони регулюють, договори поділяють на *майнові* - спрямовані на одержання сторонами певного майна чи блага (купівля-продаж, дарування, оренда, перевезення): та організаційні – спрямовані на створення передумов подальшої діяльності у сфері підприємництва чи іншій сфері (попередні, установчі, про спільну діяльність).

Відповідно до послідовності досягнення цілей, які прагнуть сторони, договори поділяють на попередні – передбачають обов'язок сторін укласти в майбутньому основний договір на умовах і в строки, які визначаються попереднім договором (у випадку порушення однією із сторін попереднього договору та ухилення від укладання основного договору на неї покладається обов'язок відшкодувати іншій стороні понесені у зв'язку з цим збитки); та основні – договори, укладення яких передбачено в попередніх договорах. З укладанням основного договору попередній є виконаним і припиняється. Попередні договори укладаються не завжди і більше поширені у сфері підприємницької діяльності.

За формою укладання договори поділяються на усні, письмові прості та письмові нотаріальні. Письмова форма передбачає відображення змісту договору у відповідному правовому документі (угоді, договорі, контракті) або обмін листами, телеграмами, Інтернетом, факсами і т.п.) Застосування засобів телекомунікації при укладенні договору повинно забезпечувати можливість для сторін пересвідчитися, що підпис на документі поставлений уповноваженою особою. Для письмових нотаріальних договорів необхідно, щоб на них був засвідчу вальний напис нотаріуса. Залежно від того, чи у кожної сторони є обов'язок вчинити зустрічну дію з надання майнового

блага іншій стороні, чи тільки у однієї з них, договори поділяються на оплатні (купівля-продаж, міна, оренда, комісія, підряд тощо – це більшість договорів) та безоплатні (дарування, позика). Деякі договори можуть бути як безоплатними така і оплатними (схов, доручення).

Залежно від моменту, з якого договір вважається укладеним, розрізняють консенсуальні – вважаються укладеними з моменту, як тільки сторони досягли згоди по всіх істотних умовах договору, що має знайти відображення у формі, яка передбачена для даного виду договору; та реальні – є дійсними лише після вчинення на основі досягнутої згоди певної дії з передачі предмета договору (перевезення вантажу, позика, дарування).

За розподілом прав та обов'язків між сторонами договори поділяють на односторонні – обов'язки покладаються лише на одну із сторін, а інша лише має право вимоги (позика); та двосторонньо зобов'язуючі (взаємні) – кожна із сторін має права та обов'язки на користь іншої (купівля-продаж, оренда, підряд). Односторонні та двосторонньо зобов'язуючі договори слід відрізняти від односторонніх та двосторонніх угод. В односторонній угоді бере участь одна сторона (заповіт, довіреність), у двосторонній – дві. У договорі завжди бере участь не менше двох сторін.

Договори можуть укладатися на користь їх учасників або на користь третіх осіб.

Відповідно до специфіки самої процедури їх укладення виділяють договори: *приєднання* – умови визначені однією із сторін у певних стандартних формах (формулярах тощо) і можуть бути прийняті іншим учасником тільки шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому; *типові* – окремі умови визначаються відповідно до типових умов, вироблених практикою для договорів певного виду і оприлюднених у встановленому порядку; *публічні* - укладаються підприємцем і встановлюють його обов'язки по продажу товару, наданню послуг тощо, які він зобов'язаний виконувати стосовно кожного, хто до нього звертається

(зв'язок, перевезення пасажирів, медичне обслуговування, роздрібна торгівля).

Оферта – це пропозиція однієї сторони до другої укласти договір.

Акцепт – прийняття пропозиції укласти договір.

Матеріальна відповідальність - 1) встановлений законом обов'язок фізичної особи або юридичної особи відшкодувати шкоду, заподіяну своїми діями (бездіяльністю) іншим фізичним або юридичним особам або державі, у визначеному порядку і розмірах. Матеріальна відповідальність передбачена Цивільним кодексом України, Кодексом законів про працю України, іншими нормативно-правовими актами;

2) у цивільних правовідносинах різновид відповідальності, яка полягає у відшкодуванні шкоди, завданої здоров'ю працівника на підприємстві в установі, організації при виконанні ним своїх трудових обов'язків. Обов'язок відшкодування покладається на підприємство, з яким працівник перебуває у трудових правовідносинах , за умови вини цього підприємства. Вина підприємства може полягати, зокрема, в неналежній організації праці, не проведенні інструктажів з правил техніки безпеки, порушенні правил гігієни та санітарії, охорони праці, пожежної безпеки тощо, що призвело до нещасного випадку на виробництві та заподіяння працівникові каліцтва або іншого ушкодження здоров'я або до виникнення у працівника професійного захворювання.

Підприємство (юридична особа) відповідальне за таку шкоду, обов'язане відшкодувати потерпілому: 1) заробіток (дохід), втрачений ним в наслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності; 2) додаткові витрати, зумовлені необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, забезпечення стороннього догляду тощо; 3) моральна шкода. Шкода, завдана фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, відшкодовується без врахування пенсії, призначеної у зв'язку з втратою здоров'я, або пенсії, яку вона одержувала до цього, а також інших доходів. Трудовим договором

(контрактом) або колективним договором може бути передбачений більший обсяг і розмір відшкодування на випадок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я працівника.

Розмір втраченого заробітку (доходу), що підлягає відшкодуванню, визначається у відсотках (%) від середнього місячного заробітку (доходу), одержуваного до ушкодження здоров'я. Відсотки встановлюються відповідно до ступеня втрати потерпілим професійної або загальної працездатності. Середньомісячний заробіток обчислюється за 12 останніх або, за бажанням потерпілого, за останні 3 календарні місяці роботи, що передували ушкодженню здоров'я або втраті в наслідок нього працездатності. До втраченого заробітку (доходу) включаються всі види оплати праці за трудовими, іншими договорами, як за місцем основної роботи, так і за сумісництвом, з яких сплачується прибутковий податок. До нього не враховуються одноразові виплати, компенсація за невикористану відпустку, вихідна допомога при звільненні, допомога по вагітності і пологах і т.п.

Якщо в заробітку (доходах) потерпілого незадовго до заподіяння йому шкоди каліцтвом чи іншого ушкодження здоров'я відбулися стійкі зміни, які поліпшують його матеріальне становище (підвищення заробітної плати, переведення на більш оплачувану роботу, прийняття на роботу після закінчення освіти і т.п.) при визначенні середньомісячного заробітку має враховуватися лише заробіток, який він одержав або мав одержати після відповідної зміни. При цьому має бути доведено стійкість зміни оплати праці.

Відшкодування шкоди, пов'язаної із зниженням працездатності, здійснюється щомісячними платежами. За наявності поважних причин суд, на вимогу потерпілої особи може присудити їй належні платежі одноразово, але не більш як за три роки наперед. При цьому мають бути враховані можливості заподіювача шкоди. Стягування додаткових витрат може бути здійснене наперед у разі необхідності попередньої оплати послуг і майна

(придбання путівок, оплати проїзду, оплати спеціальних транспортних засобів тощо), та/або у межах строків, установлених на основі висновку відповідної лікарської експертизи. Якщо працездатність потерпілого знизилася порівняно з тою, яка була у нього на момент присудження відшкодування, то він має право звернутися з вимогою про збільшення розміру відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується у вигляді одноразової грошової компенсації, розмір якої залежить від глибини моральних страждань, істотності негативних змін у житті потерпілого тощо.

У разі припинення юридичної особи виплата відшкодування потерпілому покладається на її правонаступників. У разі ліквідації юридичної особи відповідні кошти мають кпіталізоватись для виплати потерпілому;

3) у трудовому праві обов'язок працівника відшкодувати збитки, завдані організації-роботодавцеві, у межах і в порядку, встановлених законодавством, може мати місце поряд з дисциплінарною відповідальністю, Матеріальна відповідальність настає лише за шкоду, що виникла внаслідок виключно протиправної та винної поведінки працівника. Існує два види матеріальної відповідальності: обмежена (як правило у межах 1/3 середньомісячного заробітку) і повна. Остання встановлена: для працівників, з якими укладені договори про індивідуальну або колективну матеріальну відповідальність, а також якщо матеріальні цінності отримані працівником під звіт за разовим документом; якщо в діях працівника, який завдав шкоди, є ознаки злочину, тощо.

Мораль – система загальних правил поведінки людини (соціальних норм), заснованих на співвідношенні критеріїв добра і зла, порядності й непорядності, людяності і жорстокості.

Моральна шкода – втрати немайнового характеру в наслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних факторів, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

Оголошення громадянина померлим – судова процедура, що полягає у прийнятті заяви, про необхідність оголошення громадянина померлим, перевірці обставин, що можуть свідчити про смерть громадянина, вжитті заходів до охорони його майна, розгляді справи у суді за участю заявника, свідків, інших осіб та винесені рішення про оголошення громадянина померлим . Рішення направляється до органу реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) для реєстрації смерті громадянина та до нотаріального органу для вжиття заходів по охороні спадкового майна. Громадянин може бути в судовому порядку оголошений померлим, якщо в місті його постійного проживання нема відомостей про місце його перебування протягом трьох років, а якщо він пропав безвісти за обставин, що загрожували смертю або дають підставу припустити його загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців.

Особа в цивільному праві – суб'єкт цивільних відносин – фізичні особи (*три категорії громадян: громадяни України, іноземні громадяни які на законних підставах знаходяться на території України та особи без громадянства*) та юридичні особи. У Конституції України з урахуванням міжнародного правового досвіду закріплені таку важливі цивільні права, як “право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, право на життя, право на повагу до гідності, право на підприємницьку діяльність (ст.. 42 КУ), право на приватну власність тощо.

Особи без громадянства – особи, які не належать до громадянства будь-якої країни.

Особисті немайнові права – цивільні права особи, об'єктом яких є блага, що позбавлені майнового змісту, проте нерозривно пов'язані з суб'єктом права, визнані державою та потребують правової охорони (ім'я, авторське ім'я, честь і гідність, життя і здоров'я, тілесна недоторканість та інше).

Позивач – фізична або юридична особа, учасник цивільного або кримінального процесу, який (які) пред'являє через суд до відповідача позов у спорах, що виникають у цивільних, сімейних, трудових і кооперативних правовідносинах, якщо хоча б однією із сторін у спорі є громадянин, або позов до обвинуваченого чи осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, про відшкодування матеріальної шкоди (збитків), заподіяних злочином.

Позика – цивільний договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає другій стороні (позичальникові) у власність або оперативне управління гроші або речі, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошей або рівну кількість речей того самого роду і якості.

Позов – звернення заінтересованої або іншої уповноваженої на те особи до суду з проханням про розгляд спору і захист суб'єктивних прав.

Позовна давність – строк для судового захисту права за позовом особи, право якої порушено. Сплив позовної давності тягне за собою певні правові наслідки: у цивільно-правових відносинах – втрату права на позов, на виконання рішення; у кримінально-правових відносинах – неприпустимість порушення кримінальної справи або її провадження, неможливість притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Позовна заява – документ, який пред'являється позивачем до суду (або господарського суду) в установленій законом формі і містить вимогу про примусовий захист порушеного права чи інтересу. Позовна заява подається до суду в письмовій формі і повинна містити: назву суду до якого вона подається; точну назву позивача і відповідача, їх місце проживання або

знаходження, а також назву представника позивача, коли позовна заява подається представником; зміст позовних вимог (що саме вимагає позивач); виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; значення доказів, що обґрунтовують позов; значення ціни позову; підпис позивача або його представника з відміткою про час подання заяви. Позовна заява про розірвання шлюбу має містити також відомості про рік народження кожного із подружжя, про наявність неповнолітніх дітей, їх прізвище, ім'я та по батькові, при кому з батьків вони знаходяться і пропозиції щодо участі подружжя в утриманні і вихованні дітей після розірвання шлюбу; до неї також може бути включено вимогу про поділ спільного майна подружжя. До позовної заяви додаються письмові докази, а якщо позовна заява подається представником позивача – також довіреність чи інший документ, що стверджує повноваження представника; а також копії цієї заяви відповідно до кількості відповідачів. Суддя, якщо визнає за необхідне, має право затребувати від позивача копії всіх даних до позовної заяви документів відповідно до кількості відповідачів. Позовна заява оплачується державним митом. Державне мито стягується: з позивних заяв, що мають майновий характер або підлягають оцінці – 1% від ціни позову але не менше 3 і не більше 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; про розірвання шлюбу – 0,15 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; про захист честі та гідності – 1 неоподаткований мінімум доходів громадян; про вимоги немайнового характеру в господарському договорі – 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а якщо справа розглядається у Вищому господарському суді України, - 6 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Питання про прийняття заяви у цивільній справі вирішує суддя одноособово. Якщо позовну заяву подано без додержання викладених вимог або не оплачено державним митом, суддя постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для виправлення недоліків. Якщо позивач відповідно до вказівок судді у

встановлений строк виконає всі перелічені вимоги і сплатить державне мито, позовна заява вважається поданою в день первісного її пред'явлення до суду. Інакше заява вважається неподаною і повертається позивачеві, про що суддя постановляє мотивовану ухвалу.

5.

Адміністративне право

Адміністративне право – одна з провідних галузей у правовій системі України, складне соціально-юридичне утворення, в якому відображаються матеріальні, ідеологічні, моральні та інші відносини, що існують у суспільстві.

Адміністративне право базується на положеннях Конституції України, нормативних актах Президента України, Верховної Ради та Уряду України, актах органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, референдумів, інших державних структур. Воно тісно пов'язане із теоретичними положеннями таких суміжних юридичних наук, як теорія держави і права, конституційне право, цивільне право, кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія, трудове право та інших.

Як фундаментальна галузь публічного права, воно є необхідним інструментом у регулюванні діяльності структур виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних і недержавних підприємств, установ, організацій. Його вплив постійно відчують на собі конкретні особи. Норми адміністративного права охороняють відносини, що складаються під впливом цивільного, трудового, сімейного та інших галузей права.

Адміністративне право органічно пов'язане з виконавчою владою та державним управлінням. Воно виступає обов'язковим інструментом, здійснення державної виконавчої влади у формі державного управління. Його норми є правовою основою побудови й ефективного функціонування

найбільш активної та потужної державної підсистеми – апарату державного управління.

Безпосередньо нормами адміністративного права встановлюються державно-владні управлінські правовідносини та закріплюються права та обов'язки громадян, а також інших суб'єктів, що не мають владних повноважень у відносинах з представниками держави; встановлюються організаційні та правові засади функціонування всієї системи державної адміністрації; здійснюється розподіл повноважень між органами державного управління та їх структурними одиницями; визначаються принципи, методи, форми державно-управлінської діяльності.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства метою адміністративно-правового регулювання є встановлення і регламентація таких взаємовідносин, якими кожній людині має бути гарантовано реальне додержання і охорона у сфері виконавчої влади належних їй прав і свобод, а також ефективний захист цих прав і свобод у разі їх порушення.

На адміністративне право припадає навантаження щодо юридичного забезпечення адміністративної реформи і створення ефективної системи державного управління, яка б відповідала стандартам демократичної правової держави з соціально орієнтовною ринковою економікою.

Важливість цієї функції адміністративного права зумовлена, по-перше, тим, що зміна ідеології державного управління є одним із визначальних чинників забезпечення інституційної спроможності інтегрування України в ЄС та світове співтовариство, по-друге, тим, що структурна незавершеність адміністративної реформи стала чи не найголовнішим гальмом у поглибленні соціально-економічних і політичних перетворень.

Адміністративне право посідає особливе місце у подоланні штучного протиставлення держави і ринку, в усвідомленні того, що основним суб'єктом політики економічного зростання, подальшої демократизації суспільства та поглиблення інтеграційних процесів є держава, яка має стати надійним гарантом конституційних прав і свобод людини.

В умовах зміни соціальної структури суспільства завдяки інститутам адміністративного права реалізуються заходи щодо істотного зміцнення дієздатності держави і виконання нею регулюючих функцій не для витіснення вже існуючих ринкових механізмів, а для їх доповнення, вдосконалення, та посилення ефективності.

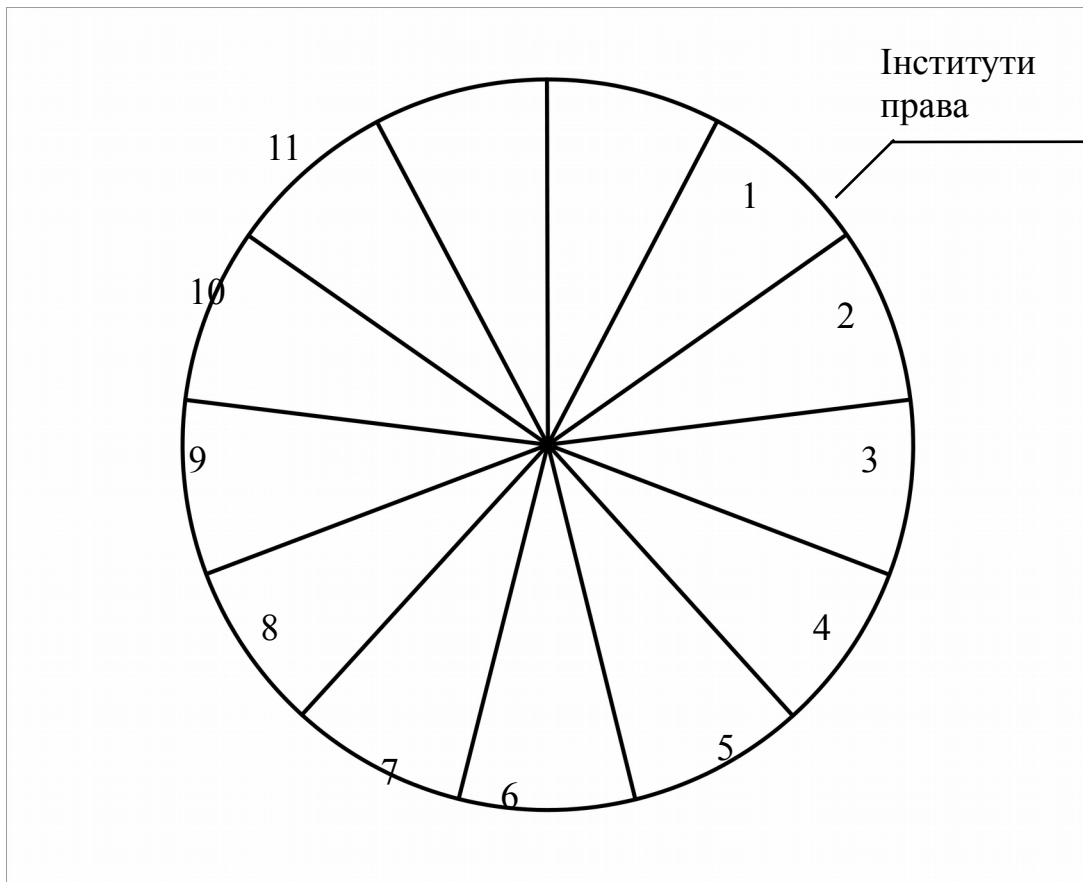
Навчальний курс з адміністративного права, базою якого є теоретичні положення адміністративно-правової науки і практика публічної управлінської діяльності, має своїм призначенням прищеплення майбутнім спеціалістам комплексу знань, жмень та навичок, які необхідні для ефективного, повного, якісного виконання своїх обов'язків на професійному рівні.

Найважливішими завданнями курсу адміністративного права є надання студентам глибоких знань щодо основних категорій адміністративного права; сутності виконавчої влади, публічного управління; механізмів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини; управління галузями і функціями держави; забезпечення законності в управлінській діяльності. Навчальний посібник сприятиме вільному орієнтуванню у чинному адміністративному законодавстві, системі понять і визначень адміністративного права, системі та компетенції державних органів, методах та формах управління, неухильному додержанню вимог законності у практичній діяльності.

Адміністративно-правове законодавство порівняно з законодавством інших галузей права є найбільш мобільним і нестабільним. Це вимагає від студентів денного, і особливо заочного навчання підвищеної уваги до тих нововведень, що відбуваються у змісті та структурі механізму адміністративно-правового регулювання чинному законодавстві, а також поглиблення їх творчої активності та самостійності при засвоєнні основних адміністративно-правових інститутів.

В навчальному посібнику термінологічні слова зазначені в традиційно двох частинах: загальної та особливої.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут купівлі – продажу, інститут оренди і т.п.)

Адміністративне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. Державне управління і виконавча влада.
2. Адміністративно-правові норми.
3. Адміністративно-правові відносини.
4. Громадяни.
5. Органи виконавчої влади.
6. Державні службовці.
7. Підприємства і установи.
8. Об'єднання громадян.
9. Адміністративна відповідальність.
10. Дисциплінарна відповідальність.
11. Адміністративно-процесуальна діяльність.
12. Проведення в справах про адмінправопорушення.
13. Адміністративно-правові режими.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адміністративне право – це галузь права, засобами якої (норми, відносини, законодавство, методи, форми, компетенція суб'єктів, способи реалізації норм) формуються публічно-управлінські відносини, а також організується і забезпечується публічно-управлінська діяльність. Одна із найскладніших галузей права.

Адміністративно-правова норма – це обов'язкове правило поведінки, що встановлене й охороняється державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері публічного управління.

Адміністративна правоздатність – це здатність суб'єкта мати права та обов'язки у сфері державного управління. Якщо йдеться про фізичну особу – це з моменту народження. Для юридичної особи – з моменту державної реєстрації підприємства, закладу, організації.

Адміністративна дієздатність – це здатність суб'єкта самостійно, свідомими діями реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки у сфері державного управління.

Адміністративний примус – це владне, здійснюване в односторонньому порядку та передбачених правовими нормами випадках застосування від імені держави до суб'єктів правовідносин, по-перше, заходів попередження правопорушень, по-друге, заходів припинення правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення нормативно-правових установлень.

Адміністративна відповідальність - це примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником.

Адміністративний процес – порядок, правила за якими реалізуються матеріальні норми адміністративного права. Потреба у їх реалізації виникає при розгляді і вирішенні виконавчо-розпорядчими органами питань управлінського характеру щодо конкретних юридичних або фізичних осіб. Наприклад, про державну реєстрацію підприємств, видачу ліцензій або патентів, приватизацію громадянами житла, виділення земельних ділянок під будівництво, притягнення до дисциплінарної відповідальності тощо.

Адміністративне затримання – захід впливу, застосовується до правопорушника в разі припинення правопорушення або за потреби забезпечити своєчасний і правильний розгляд справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення. Адміністративне затримання не може тривати більше трьох годин. У виняткових випадках, передбачених законодавством України, можуть бути встановлені інші строки.

Адміністративне правопорушення – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачена адміністративна відповідальність. (ст.9 КпАПУ).

Адміністративне стягнення – санкція, примусовий захід державного впливу, що застосовується до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення (адміністративний проступок), з метою забезпечення виконання загальнообов'язкових правил, покарання та виховання правопорушника, запобігання новим правопорушенням. Адміністративне стягнення є матеріальним виявом адміністративної відповідальності, негативним правовим наслідком неправомірної поведінки особи, який вчинила адміністративний проступок і повинна понести відповідне покарання у вигляді несприятливих наслідків морального, матеріального та особистого характеру.

Адміністративний арешт - короткочасне (до 15 суток) позбавлення правопорушника волі, пов'язане з примусовим утриманням його протягом встановленого законом часу у спеціальних приміщеннях органів внутрішніх справ. На відміну від адміністративного затримання, адміністративний арешт застосовується лише у виключних випадках за окремі адміністративні правопорушення місцевим судом. Постанова суду про застосування адміністративного арешту виконується негайно після його винесення. Він не застосовується відносно вагітних жінок, неповнолітніх, жінок, які мають на утриманні неповнолітніх дітей у віці до 12 років, до інвалідів 1 і 2 груп, а також до військовослужбовців, військовозобов'язаних, призваних на збори, осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ.

Управління – це діяльність з керівництва чимось. Діяльність, що спрямовує і регулює суспільні відносини; сукупність приладів і механізмів, за допомогою яких приводять у рух машини; підрозділ у системі установи. Це діяльність суб'єкта, що виявляється у цілеспрямованому, організуючому впливі на об'єкт управління, здійснюваному з метою приведення його у бажаний для суб'єкта стан.

Управлінський вплив – неодмінний і обов'язків компонент управління. Без нього не може бути ні управлінські системи, ні управління як такого. Саме в управлінському впливі суб'єкта закладено сутність управлінської діяльності, смисл і зміст взаємодії її компонентів.

Зворотні зв'язки – це ще один компонент управлінської системи. Інформація, що є наслідком управлінських зв'язків, - підстава для оцінки суб'єктом стану об'єкта, коригування суб'єктом своїх дій, вироблення нових команд, тобто для формування чергового імпульсу управлінського впливу на об'єкт.

Соціальне управління – це управління, здійснюване у людському суспільстві, людьми стосовно людей. І об'єкт і суб'єкт управління представлені тут людиною. Отже, в управлінських системах, які функціонують у соціальному середовищі, головним і провідним є людський

фактор. Це вид вольової діяльності, вираженої у цілеспрямованому й організаційному впливі, здійснюваному з метою забезпечення узгодженості й впорядкованості спільних дій людей та їх колективів в інтересах ефективного розв'язання завдань, що стоять перед ними.

Суб'єктивні права у сфері державного управління – це надана і гарантована державою, а також закріплена в адміністративно-правових нормах міра можливої поведінки у правовідносинах, яка забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого учасника правовідносин.

Суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки - це покладена державою і закріплена в адміністративно-правових нормах міра належної поведінки у правовідносинах.

Ієрархічність державного управління – це наявність у органів, які його здійснюють, системи нижчих, підпорядкованих ним інстанцій.

Державне управління – специфічна діяльність держави, що виявляється у функціонуванні низки уповноважених структур (органів) з реалізації виконавчо-розпорядчих функцій, що безперервно, планомірно, владно і в рамках правових установлень впливають на суспільну систему з метою її вдосконалення відповідно до публічних інтересів.

Принципи державного управління – це його позитивні закономірності, пізнані наукою і практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил.

Правові акти державного управління – це владні, підзаконні, втілені у встановлену форму волевиявлення суб'єктів державного управління, що безпосередньо впливають на правові норми і відносини з метою їх удосконалення відповідно до державних інтересів.

Соціально-політичні принципи – це найзагальніші принципи державно-управлінської сфери. Вони поширюються на всі види виконавчо-розпорядчої діяльності та всі функціонуючі в державі управлінські структури. До них відносяться: демократизм, участь населення в управлінській діяльності

держави, рівність громадян перед законом, законність, гласність та врахування громадської думки, об'єктивність тощо.

Виконавча влада – це здатність держави за допомогою управлінської діяльності реалізовувати веління законодавчої влади.

Публічний інтерес – це інтерес соціальної спільності, що визнаний, задоволений державою. Визнання публічності інтересу здійснюється шляхом його правового (юридичного) забезпечення (фіксації у нормах і встановленні механізму реалізації).

Виконання – це активна поведінка суб'єкта адміністративних правовідносин щодо виконання юридичних обов'язків. До цього варіанта реалізації адміністративно-правових дій належать такі дії, як сплата податків, подання звітів, здійснення реєстрації, одержання паспорта тощо.

Використання – це активна поведінка суб'єкта адміністративних правовідносин щодо здійснення наданих йому юридичних прав (можливостей). Діями щодо використання адміністративно-правових норм є: подання скарги, заява про відпустку, використання наданих державою пільг тощо.

Додержання – це пасивна поведінка суб'єкта адміністративних правовідносин, який не допускає правопорушень адміністративно-правових заборон.

Застосування – це діяльність державних виконавчо-розпорядчих органів з вирішення управлінських справ і видання індивідуальних юридичних актів, що ґрунтуються на вимогах матеріальних або процесуальних норм.

Орган державної виконавчої влади – це носій державної виконавчої влади, що реалізує свою компетенцію в закріпленій сфері державного управління і має юридичний (нормативно зафіксований) статус органу державної виконавчої влади.

Державна служба – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті, щодо практичного виконання завдань і

функцій держави за що їм виплачується заробітна плата із державного бюджету.

Посада – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень.

Соціально-економічні права – основа правового становища громадян і стосується основ їхньої життєдіяльності – право на працю, матеріальне забезпечення, право на освіту, на охорону здоров'я.

Політичні права і свободи – це права на свободу думки, совісті, релігії, зібрань, мітингів, демонстрацій, об'єднання в політичні партії, право вносити пропозиції до державних органів і критикувати недоліки, оскаржувати в суді дії посадових осіб; право на судовий захист тощо.

Особисті права і свободи – це права, які пов'язані з виконанням громадянами дій, спрямованих на задоволення особистих потреб.

Імміграція – це прибуття в Україну чи залишення в Україні в установленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання. Іммігрантом є іноземець, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання.

Дозвіл на імміграцію – рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань імміграції та підпорядкованих йому органів, що дає право іноземцям та особам без громадянства на імміграцію.

Посвідка – це документ, що стверджує право іноземця чи особи без громадянства на постійне проживання в Україні.

Об'єднання громадян – згідно Закону України “Про об'єднання громадян” від 16 червня 1992 року це добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Громадська організація – це об'єднання громадян для забезпечення і захисту власних законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних спортивних та інших спільних інтересів.

Професійна спілка – добровільна неприбуткова громадська організація, що згідно Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” від 15 вересня 1999 року, об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності.

Методи державного управління – це різні способи прийому та засоби цілеспрямованого, організуючого впливу суб'єктів управління на об'єкти, які віднесені до їх ведення.

Юрисдикція – юридично оформлене право уповноважених органів (посадових осіб) здійснювати свої функції щодо встановлених об'єктів, структур, сфер.

Письмове звернення – звернення надіслане поштою або передано до відповідної установи. Воно має бути підписано заявником із зазначенням дати. Звернення поділяються на: пропозиції, заяви, скарги.

Пропозиція (зауваження) – це звернення, в якому висловлюються думки у вигляді порад, рекомендацій щодо вдосконалення правової основи та організації діяльності органів управління, умов життя громадян, забезпечення законності тощо.

Заява (клопотання) – це звернення громадян у якому викладаються : а) прохання щодо сприяння у реалізації своїх прав та інтересів ; б) прохання у письмовій формі щодо визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод (клопотання); в) повідомлення про порушення чинного

законодавства; г) повідомлення про недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій, посадових осіб.

Скарга – звернення з вимогою щодо поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Економіка – це системний господарський комплекс, що містить взаємопов'язані і взаємозалежні ланки, по-перше, суспільного виробництва, по-друге, розподілу і, по-третє, обміну зробленого продукту в масштабах всієї країни. Економіка – складна полі структурна система, яка функціонує з метою задоволення матеріальних потреб суспільства. Основними складовими цієї системи є її галузі, підгалузі і комплекси.

Демонополізація – це здійснювана державою та її органами політика, спрямована на стримування монополізму й водночас на розвиток конкуренції, шляхом сприяння створенню та існуванню конкуруючих підприємств, фірм, компаній тощо. (Закон України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” від 18 лютого 1992 р.).

Товар – це продукт діяльності (включаючи роботи, послуги, а також цінні папери), призначений для реалізації.

Ринок товару (товарний ринок) – сфера обороту товару однієї споживчої вартості, в межах якої визначається монопольне становище.

Конкуренція – змагальність підприємців, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку і стимулюють виробництво тих товарів, яких потребує споживач.

Монопольне становище – домінуюче становище підприємця, яке дає йому можливість самостійно або разом з іншими підприємцями обмежувати конкуренцію певного товару на ринку. Монопольним визнається становище підприємця, частка якого на ринку певного товару становить 35 відсотків.

Монопольна ціна – ціна, яка встановлюється підприємцем, що займає монопольне становище на ринку, і призводить до обмеження конкуренції і порушення прав споживача.

Монопольна діяльність – дії(бездіяльність) підприємця за умови монопольного становища на ринку одного підприємця у виробництві та реалізації товарів, а також дії (бездіяльність) органів влади і управління, спрямовані на недопущення, істотне обмеження та усунення конкуренції.

Монопольне утворення – підприємство, об'єднання чи господарське товариство та інше утворення, що займає монопольне становище на ринку.

Недобросовісна конкуренція – неправомірне використання фірмового найменування, знаку для товарів і послуг або будь-якого маркування товару, а також неправомірне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені; умисне поширення неправдивих або не точних відомостей, які можуть завдати шкоди та діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця;отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця; замовлення, виготовлення, розміщення чи поширення юридичними або фізичними особами реклами, яка не відповідає вимогам чинного законодавства України і може завдати шкоди громадянам, установам, організаціям або державі.

Природні монополії – стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва, а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природний монополій, не можуть бути замінені іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше

залежить від міни ціни на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги). Закон України “Про природні монополії” від 20 квітня 2000р.

Спеціальна (вільна) економічна зона – частина території України, на якій встановлюється та діє спеціальний режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На її території запроваджується пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних господарюючих суб’єктів. Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон “ від 13 жовтня 1992 р.

Зовнішньоторгівельні зони – частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися , купуватися та продаватися без сплати мита та митних зборів або з її відстроченням. Створюються ці зони з метою активізації зовнішньої торгівлі (імпорт, експорт, транзит), за рахунок надання митних пільг, послуг щодо зберігання і перевалки вантажів, надання в оренду складів, приміщень для виставкової діяльності, а також послуг щодо доробки, сортування пакетування товарів тощо. Форми їх організації – це вільні порти(порто-франко), вільні митні зони (зони франко), митні склади.

Комплексні виробничі зони - частина території держави, на якій запроваджується спеціальний пільговий, податковий ,валютно-фінансовий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв’язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення. Вони можуть мати форму експортних виробничих зон, де розвивається насамперед експорте виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини та переважно складальної операції, та імпортно орієнтовних зон, головна функція яких розвиток імпортно замінних зон.

Науково-технічні зони - ВЕЗ, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу, досягнення

нової якості економіки через стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень з подальшим впровадженням результатів наукових розробок у виробництво. Вони можуть існувати у формі регіональних інноваційних центрів-технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, науково-виробничих парків (технологічних, дослідних, промислових агропарків), а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів.

Туристсько-рекреаційні зони – вільні економічні зони, які створюються в регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал з метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу.

Банківсько-страхові (офшорні) зони – це зони, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України.

Зони прикордонної торгівлі – частина території держави на кордонах із сусідніми країнами, де діє спрощений порядок перетинання кордону та торгівлі.

Промислово-фінансова група – це об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові та проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку. ПФГ не має статусу юридичної особи. Це єдине об'єднання яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України, а не згідно Закону України “Про реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців”. Створюються ПФГ на певний період з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з

міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції. *Забороняється створення ПФГ у сфері торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання, транспортних послуг.*

Головне підприємство ПФГ – підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ, тобто продукцію, включаючи науково-технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, з метою виробництва якою створюється ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні та офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами. Керівник головного підприємства є президентом ПФГ.

Охорона здоров'я – це система заходів, спрямованих на забезпечення збереження та розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини за максимальної біологічно можливої тривалості життя.

Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Закон України “Про освіту ”., Закон України “Про вищу освіту “ від 17 січня 2002 року.

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством, що характеризують певний рівень його розвитку. Таким чином, до культурних цінностей належать об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення.

Творча спілка – це добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку у галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту.

Галузеве управління – це вид державної управлінської діяльності, що полягає в управлінні з боку уповноваженого центрального органа виконавчої влади системою організаційно йому підлеглих однотипних підприємств, установ, організацій, що утворюють галузь у соціально-господарському комплексі держави.

Нагляд – це здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності. Суб'єктами здійснення нагляду є державні органи.

Позбавлення спеціального права – вид адміністративного стягнення, що полягає у позбавленні права керування транспортними засобами та права полювання на певний строк за грубі або систематичні порушення порядку користування цими правами.

Попередження – адміністративне стягнення, яке дістає вияв у офіційній негативній оцінці поведінки з боку державного органу (посадової особи) і є застереженням проти вчинення протиправних діянь в майбутньому.

6.

Кримінальне право

Кримінальне право виникає разом з виникненням права в цивільному на відповідному етапі розвитку суспільства. Його основним завданням є боротьба з вчинками членів суспільства, які суперечать загальноприйнятим нормам та стандартам, визнаним у конкретній спільноті людей на відповідному етапі соціального розвитку.

Кримінальному праву, як галузі системи права, притаманні ті самі ознаки, якими характеризуються інші галузі права системи права України і право в цілому як елемент культури суспільства. Разом з тим воно має і власну, специфічну насиченість, яка визначається характером завдань, що стоять перед цією галуззю права.

Кримінальне право належить до публічних галузей системи права.

Всі пам'ятки звичаєвого права – Закони дванадцяти таблиць, Закони Хамураппі, Закони Ману та інші, містили в собі кримінально-правові норми.

Не випадає з цього загального ряду і найдавніша пам'ятка права східних слав'ян - “Руська правда”. Перша її стаття містить саме кримінально-правову норму: “Убьет муж(ь) мужа, мьститъ брату брата, или сынови отца, либро отцю сына, или братучаду, либо сестрину сынови; аще nebudeтъ кто мьстя, то 40 гривен за голову; аще будет русин, либо гридин, либо купчина,

любо ябетник, любо мечник, аще изьгои бедеть, любо словенин, то 40 гривен положить за нь”.

Як самостійна галузь права в системі права кримінальне право починає виділятися у Європі в XII ст.. Саме в цей період у Болонському університеті вивчається римське право та канонічне кримінальне право.

У Росії виділення кримінального права в самостійну галузь проходить у XVIII ст.. і пов’язано з виданням “Військових артикулів” Петра I.

Назва галузі походить від латинського *criten* – злочин.

Поляки, чехи користуються для визначення цієї галузі терміном “карне право”. Якщо розглядати одне з основних призначень цієї галузі – карати за вчинений злочин, то цю назву можна було б визнати вдалою.

Російськомовна назва – “уголовное право”. Її походження також пов’язане з соціальним призначенням галузі – покаранням винних які відповідали головою. Коріння назви проростають з найдавніших часів, пам’ятки східнослав’янського права – “Руська правда”.

Саме поняття кримінального права містить у собі подвійне значення.

З одного боку, його розглядають як галузь законодавства – позитивне кримінальне право, яке знаходить свій прояв у єдиному нормативному акті – Кримінальному кодексі України.

З іншого боку, - як галузь юридичної науки - вчення про кримінальний закон, практику його застосування, теоретичні проблеми розвитку тощо.

Позитивне (об’єктивне) кримінальне право України – це сукупність правових норм, що визначають загальні принципи, умови та підстави кримінальної відповідальності; коло діянь, які внаслідок високого рівня суспільної небезпеки визначаються злочинами; види і розміри покарання та інші види кримінально-правового впливу; що застосовуються до осіб, які визнані винними у їх скоєнні, а також підстави та умови звільнення від відповідальності та від покарання.

Завданнями кримінального права є охорона найважливіших суспільних відносин від крайніх форм їх порушення. Виходячи із специфіки завдань специфічним є і метод, за допомогою якого ця охорона здійснюється.

Кримінальне право займає одне із провідних місць у системі права в цілому. Воно разом з цивільним та адміністративним правом належить до фундаментальних галузей системи права. Однак виходячи з завдань, які воно вирішує, методу, за допомогою якого це здійснюється, місця, що займає кримінальне право в системі права в цілому є особливим. Фактично й інші галузі права в тій чи іншій частині здійснюють функцію охорони суспільних відносин. Лише кримінальне право веде боротьбу з тими з них, які спричиняють шкоду на загальносуспільному рівні. Тому для боротьби з ними обрано крайній метод, найжорсткіші форми.

Від інших фундаментальних галузей права кримінальне відрізняється як за об'єктом правового регулювання, так і за методом його здійснення.

Тісним є зв'язок кримінального права з кримінально-процесуальним та кримінально-виконавчим правом, які регулюють відносини, що виникли з самого процесу та в процесі виконання покарання.

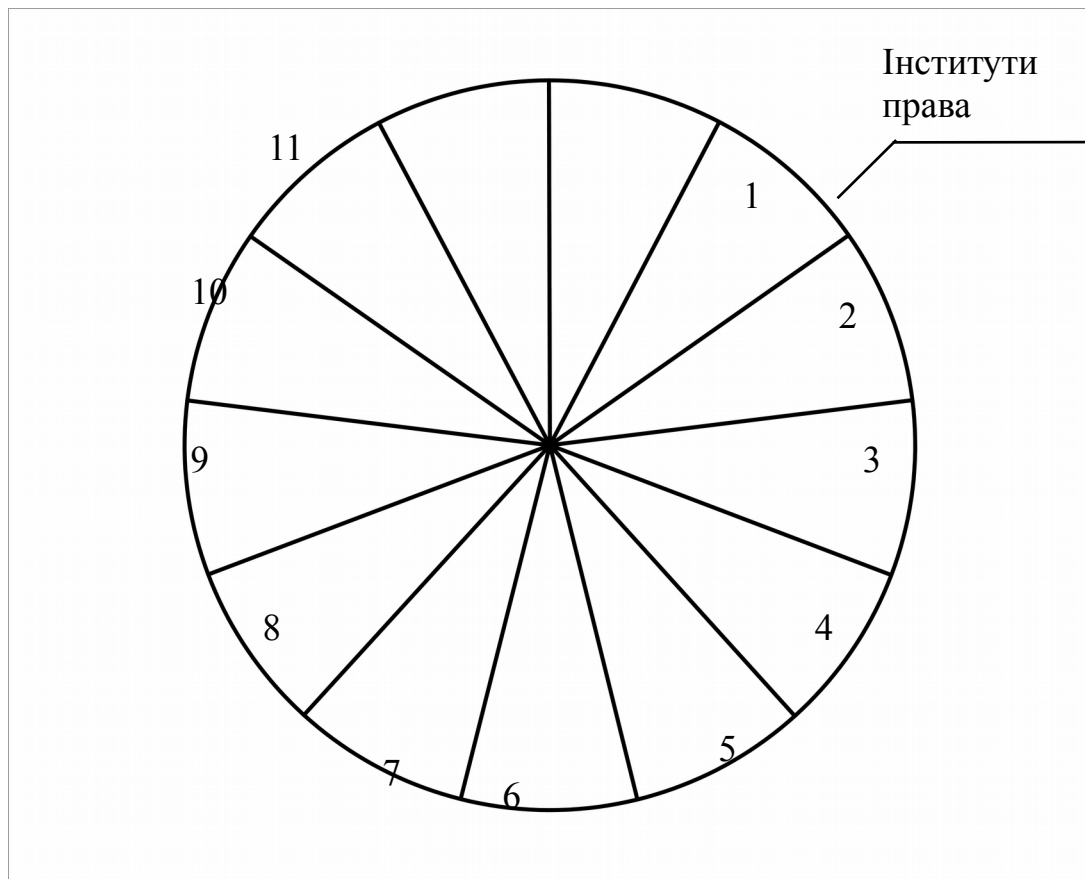
У низці питань кримінальне право пов'язано із міжнародним правом. Це стосується проблем екстериторіальності, дипломатичної недоторканості, визначення території дії кримінального закону, видачі злочинців, відповідальності за діяння, визнані злочинними світовим співтовариством.

Структурно кримінальне право поділяється на Загальну та Особливу частини. Загальна частина чинного ККУ складається із 15 розділів, Особлива частина – з 20 розділів.

У свою чергу розділи можуть бути умовно поділені на правові інститути (наприклад, розділ про обставини, що виключають злочинність діяння, містить у собі інститут необхідної оборони, інститут затримання особи, що вчинила злочин, інститут крайньої необхідності, інститут діяння, пов'язаного з ризиком і т.п.). Кожний інститут складається із кримінально-правових норм.

Система курсу кримінального права не збігається з системою Кримінального кодексу.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут призначення покарання, інститут співучасті у злочині т.п.)

Кримінальне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. *Кримінальна відповідальність.*
2. *Склад злочину.*

3. *Об'єкт злочину*
4. *Суб'єкт злочину.*
5. *Стадії вчинення злочину.*
6. *Співучасть у злочині.*
7. *Множинність злочинів.*
8. *Призначення покарання.*
9. *Необхідна оборона.*
10. *Крайня необхідність.*
11. *Затримання особи.*
12. *Діяння, пов'язані з ризиком.*
13. *Обставини, що виключають злочинність*
14. *Система та види покарання.*
15. *Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.*

Рис.7.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Арешт – (взяття під варту) запобіжний захід у вигляді взяття під варту, що застосовується у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки, а в виключних випадках – і на строк не більше двох років . У кримінальному праві вид покарання, що полягає в утриманні засудженого в умовах ізоляції і призначається на строк від одного до шести місяців. Належить до основних видів покарання. Передбачений ст.. 60 Кримінального кодексу України.

Арешт майна – засіб забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна. Арешт накладається на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого та підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, де б ці вклади, цінності та інше майно не знаходилося, а також шляхом вилучення майна на яке накладено арешт. Майно, на яке накладено арешт описується і може бути передане на відповідальне збереження представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинуваченого або іншим особам. Не підлягають опису предмети першої необхідності , що використовуються особою, у якої проводиться опис, і членами її родини. Перелік цих предметів визначено в Додатку до Кримінального кодексу України.

Афера – темна справа, шахрайське заняття.

Амністія – повне або часткове звільнення від відбування покарання або пом'якшення покарання певних категорій осіб, засуджених за вчинені злочини, припинення порушеного кримінального переслідування, а також зняття судимості з осіб, які відбули покарання або звільнені від нього. Амністія оголошується актом, що видається вищим органом державної влади. Згідно з Конституцією України амністія оголошується законом України. (ч.3 ст.92).

Алібі – об'єктивна непричетність особи до злочину, доказ невинуватості особи у вчиненні злочину, оскільки вона в момент вчинення злочину перебувала в іншому місці. Обов'язок перевірки алібі лежить на органах дізнання, слідства, прокуратури та суду.

Аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин – заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (затверджений постановою КМУ від 6 травня 2000 року), хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

Бандитизм – організація озброєної групи (банди) з метою нападу на державні, громадські установи, підприємства чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчиненому нею нападі. Законодавством передбачена сувора відповідальність за бандитизм.

Безпосередність судового розгляду – один із принципів цивільного та кримінального судочинства, який зобов'язує суд при розгляді справи особисто й безпосередньо дослідити всі докази у справі, що розглядається.

Браконьєрство – незаконне полювання, яке здійснюється у заборонений час, у недозволених місцях, забороненими знаряддями і способами. За браконьєрство настає адміністративна та кримінальна відповідальність.

Версія – одне з декількох, що відрізняються одне від одного, припущень або пояснень якогось факту, події. У кримінальному судочинстві при

розслідуванні і розкритті злочину версія слугує встановленню істини, тобто з'ясуванню всіх обставин злочинної події. Право висунення і перевірки версій надається спеціально уповноваженій на це законом особі: в процесі досудового слідства – оперативному працівникові оперативно-розшукового апарату, дізнавачу, слідчому; у процесі судового розгляду – судді або суду. Версії поділяються на оперативно-розшукові, слідчі, судові, а також експертні.

Виконавець злочину - особа, яка безпосередньо вчинила злочин. У разі співучасті виконавця злочину (співвиконавцем) є особа, яка разом з іншим суб'єктом злочину безпосередньо шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин.

Виконання вироку – заключна стадія кримінального судочинства, в якій реалізується вирок суду, що набрав чинності.

Вимагання – вимога передачі майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, обмеження прав, свобод, або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їх майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Вимагання може бути пов'язане з погрозою вбивства, або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, або із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, або таким, що завдало значної чи в особливо великих розмірах майнової шкоди через пошкодження чи знищення майна. Вчинення вимагання тягне за собою кримінальну відповідальність.

Вимагання хабара – вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або не вчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть заподіяти шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає хабар, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа

вимушена дати хабар з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Видача злочинця – передача однією державою іншій державі особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, або особи, яка засуджена за вчинення злочину (екстрадиція). Відносини між державами щодо видачі злочинців регулюються Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року, Європейською конвенцією про взаємну допомогу в кримінальних справах від 20 квітня 1959 року та іншими міжнародними актами. Громадяни України та особи без громадянства які постійно проживають на території України і вчинили злочини поза її межами не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та відання до суду. Іноземні громадяни, які вчинили злочини на території України і засуджені за них на підставі Кримінального кодексу України можуть бути передані для відбування покарання за вчинений злочин тій державі, громадянами якої вони є, якщо така передача передбачена міжнародними договорами України.

Види покарань – у кримінальному праві встановлений кримінальним законом обов'язків перелік покарань за ступенем їх тяжкості, а саме: 1) основні види покарань – громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі. До військовослужбовців можуть застосовуватися такі види покарань як тримання у дисциплінарному батальйоні; 2) додаткові види покарань – конфіскація майна, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та штраф можуть бути як основним так і додатковим видом покарання.

Вина – психічне ставлення особи до здійснюваних нею протиправних дій (діяння) та їх наслідків. Виступає у формі умислу (прямого чи непрямого) і необережності (недбалості чи самовпевненості).

Виправдувальний вирок – вирок, що постановляється судом у випадках, якщо не встановлено події злочину, якщо в діянні підсудного немає складу злочину, а також, коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину.

Виправний центр – кримінально-виконавча установа відкритого типу, в якій відбувають покарання особи, засуджені до обмеження волі. На виправний центр покладається ведення виховної роботи із засудженими, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими громадянами, забезпечення правопорядку і законності, безпеки засуджених, а також персоналу, посадових осіб і громадян, що перебувають на території виправного центру, залучення засуджених до суспільно корисної праці з урахуванням їх стану здоров'я, загального і професіонального рівнів, забезпечення охорони здоров'я засуджених, здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до чинного законодавства. Територія ВЦ огорожується парканом з контрольно-пропускним пунктом. На цій території засуджені перебувають вільно, але під наглядом адміністрації. У години від підйому до відбою вони користуються правом вільного пересування по території виправного центру.

Виправні роботи – вид покарання, яке призначається без позбавлення волі і встановлюється на строк від 6 місяців до двох років. Відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків.

Виправні установи – місця, де відбувають покарання особи, засуджені до позбавлення волі. До виправних установ чинним законодавством України віднесено: виправні колонії, тюрми, лікувальні виправні заклади, виховні колонії. Слідчі ізолятори виконують функції виправних закладів стосовно засуджених, які залишені для виконання роботи по господарському обслуговуванню.

Виправно-трудова колонія (ВТК) – основний вид виправно-трудових установ, де відбувають покарання у вигляді позбавлення волі повнолітні

засуджені , яким суд визначив відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк (колонії-поселення для осіб, які вчинили злочини з необережності, колонії-поселення для осіб, які вчинили умисні злочини, ВТК загального, посиленого, суворого режимів), або яким смертна кара замінена позбавленням волі на певний строк (ВТК особливого режиму).

Виправно-трудоий кодекс України – законодавчий акт, у якому зведено і систематизовано правові норми, що встановлюють порядок і умови виконання покарання і застосування заходів виправно-трудоого впливу до осіб, засуджених до позбавлення волі, виконання умовного засудження до позбавлення волі з обов’язковим залученням засудженого до праці і умовного звільнення з місць позбавлення волі з обов’язковим залученням до праці, порядок і умови виконання покарання у виді громадських робіт, виправних робіт, арешту, обмеження волі; визначають підстави звільнення від відбування покарання , порядок надання допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, нагляду за особами звільненими від відбування покарання , здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Вирок – акт у кримінальному судочинстві, в якому викладено рішення суду щодо винності, покарання та інших питань, пов’язаних з визнанням винності або не винності підсудного. Вирок постановляється іменем України. Суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні, оцінюючи їх за своїм внутрішнім переконанням. Вирок має бути законним , обґрунтованим і справедливим; постановляють його у нараді чий кімнаті з дотриманням таємниці наради суддів. Постановляючи вирок , суд повинен вирішити питання%: чи має воно склад злочину і якою статтею кримінального кодексу він передбачений; чи винен підсудний у вчиненні цього злочину; чи підлягає підсудний покаранню; яка саме міра покарання має бути йому призначена і чи повинен він її відбувати; в якому виді колонії або в тюрмі повинен відбувати покарання засуджений до позбавлення волі; чи підлягає задоволенню цивільний позов і

відшкодуванню – збитки , заподіяні потерпілому, а також кошти витрачені на його лікування, якщо цивільний позов не був заявлений; що зробити з речовими доказами; на кого і в якому розмірі мають бути покладені судові витрати ; про запобіжний захід щодо підсудного.

Відвід у судочинстві – усунення чи самоусунення деяких учасників кримінального або цивільного процесу від участі у розгляді справ за наявності сумніву в їх неупередженості. З приводу відводу мотивована заява подається до суду, який приймає рішення. Рішення про відвід приймають судді цього суду простою більшістю голосів.

Віддання до суду – самостійна стадія кримінального судочинства, на якій суддя одноособово своєю постановою або суд у розпорядчому засіданні своєю ухвалою віддає обвинуваченого до суду. Віддання до суду передуює судовому розгляду справи. Щодо кожного із обвинувачених при відданні до суду з'ясовується: чи цьому суду підсудна справа, чи немає у справі підстав для її закриття або зупинення, чи правомірні дії обвинуваченого тощо.

Гласний працівник оперативного підрозділу – особа, яка відкрито, на штатних або позаштатних посадах, бере участь в оперативно-розшуковій діяльності. Штатний працівник є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності, він має гарантії правового і соціального захисту, передбачені законами України про правоохоронні органи. Нештатному гласному працівникові співробітництво з оперативним підрозділом зараховується до його загального трудового стажу в разі укладання з ним трудової угоди. Якщо в разі виконання таким працівником завдань оперативно-розшукової діяльності настала його інвалідність або смерть, на нього поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів.

Грабіж – відкрите викрадення чужого майна. Грабіж може бути поєднаним з насильством, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, або з погрозою такого насильства , або з проникненням в житло інше приміщення чи сховище, або з заподіянням значної шкоди потерпілому, що є

кваліфікованими ознаками складу злочину. Кваліфікуючими ознаками грабежу також є великий або особливо великий розмір, а також вчинення його організованою групою. Від крадіжки грабіж відрізняється відкритим викраденням майна, від розбою та бандитизму – меш небезпечним характером дії, зокрема насильства. Грабіж є кримінально карним діянням.

Громадська безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від протиправних посягань. Громадська безпека захищається нормами адміністративного, кримінального права та деякими іншими галузевими нормами. Види злочинних посягань на громадську безпеку та відповідальність за них визначаються розділом Кримінального кодексу “Злочини проти громадської безпеки”. Або, суспільні відносини з приводу поводження з джерелом загальної небезпеки, що забезпечують збереження людей і матеріальних цінностей.

Дактилоскопія – розділ криміналістики, що вивчає побудову шкіряних візерунків папілярних ліній на долонях і пальцях рук, а також на підшвах та пальцях нижніх кінцівок людини. Як засіб криміналістичної ідентифікації дактилоскопія застосовується для ідентифікації особи, криміналістичної реєстрації і розшуку злочинців, а також впізнання невпізнаних трупів. Для цілей криміналістичної ідентифікації використовуються розроблені в криміналістиці засоби виявлення і фіксації відбитків візерунків папілярних ліній з наступним їх порівняльним дослідженням з відбитками, знятими з осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів, а щодо відбитків пальців рук – з відповідними дактилоскопічними картами.

Делікт – провина, правопорушення. Будь-яке правопорушення, тобто вчинення дії, що суперечить закону. У міжнародному праві порушення норм міжнародного права або міжнародних зобов’язань внаслідок неправомірного діяння або упущення.

Державна зрада – один із злочинів проти держави, тобто умисне вчинення громадянином України діянь, що заподіяли чим можуть заподіяти шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності

або державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представника допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Передбачена кримінальна відповідальність.

Дізнання – професіональна діяльність спеціально уповноважених законом органів та посадових осіб (міліція, органи безпеки, митні органи, начальник військової частини, орган прикордонної охорони, органи державного пожежного нагляду, капітани морських суден, які перебувають у далекому плаванні, та начальники виправно-трудових установ, слідчих ізоляторів, виховно-трудових профілакторіїв) з проведення оперативно-розшукових дій, спрямована на виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили; одна з форм досудового слідства.

Довічне позбавлення волі – вид покарання, яке встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується до осіб, визнаних винними у вчиненні тяжких злочинів, лише у випадках, спеціально передбачених ККУ, якщо суд не вважає за можливе застосування позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі є основним видом покарання. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, які були в стані вагітності під час вчинення злочину або ена момент винесення вироку.

Додаткові покарання – заходи державного примусу, що визначаються судом особі, визнаною винною у вчиненні злочину, поряд з основними покараннями для забезпечення індивідуалізації і мети покарання і мають допоміжний характер. Специфіка додаткового покарання полягає в тому, що вони мають призначатися лише як додаток до основного, призначеного судом покарання. До додаткових покарань відноситься: позбавлення спеціального права, спеціального чи військового звання, рангу, чину,

кваліфікаційного класу, заборона займатися певним видом діяльності, конфіскація майна та інше.

Допит – у кримінальному та цивільному процесах слідча або судова дія, що полягає в одержанні або закріпленні у встановленому законом порядку показань (свідчень) про факти та обставини, які мають значення для встановлення істини в кримінальних та цивільних справах. Закон надає право допиту слідчому, прокуророві, особі, яка провадить дізнання, судді.

Дострокове звільнення – рішення суду про звільнення засудженого від подальшого відбуття покарання в разі його захворювання на хронічну психічну або іншу тяжку хворобу. Підстави, умови та порядок дострокового звільнення засудженого регламентовані кримінально-процесуальним законодавством та іншими законодавчими актами.

Досудове розслідування – стадія кримінального процесу, на якій органи дізнання та досудового слідства провадять у встановленому законом порядку слідчі та інші процесуальні дії, спрямовані на виявлення ознак злочину, розшук і викриття осіб, що його вчинили, збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів у кримінальній справі, забезпечення правильного застосування закону, виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину та внесення пропозицій щодо їх усунення, попередження, запобігання і розкриття злочинів, охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які постраждали від злочину. Досудове розслідування провадиться у формах дізнання та досудового слідства.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, яка полягає у виконанні органом досудового слідства (слідчим) у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України (КПКУ), слідчих дій, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і перевірку а також використання доказів у кримінальній справі, викриття осіб, які вчинили злочин, вжиття всіх передбачених законом заходів для забезпечення всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення

обставин, як тих, що викривають, так і тих, що виправдовують обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність.

Ексгумація – виймання трупа з місця його поховання для судово-медичного дослідження. Ексгумацію проводять органи слідства і суду у разі виникнення підозри, що похований помер не своєю смертю і якщо не було проведено судово-медичної експертизи або є потреба провести її повторно або додатково. Давність поховання не є перешкодою для ексгумації. Її проводять за участю судово-медичного експерта, іноді – спеціаліста у відповідній галузі й у присутності понятих.

Еутаназія – умисне прискорення смерті або умертвіння невиліковного хворого з метою припинення його страждань; задоволення прохання хворого про прискорення його смерті якими-небудь діями або засобами, у тому числі припинення штучних заходів щодо підтримання життя. Відповідно до ст. 52 “Основ законодавства України про охорону здоров’я” від 19 листопада 1992 року медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії. Особа, яка свідомо підбурює хворого до еутаназії, несе кримінальну відповідальність згідно законодавства України.

Замах на злочин – вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або без дії), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини ККУ, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Кримінальний закон розрізняє закінчений і незакінчений замах на злочин. Замах на злочин вважається закінченим, якщо особа виконала всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. Замах на злочин є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила своїх дій які вважала необхідними для доведення злочину до кінця.

Запобіжне затримання – захід, що здійснюється уповноваженими на те державними органами з метою недопущення та припинення злочинних посягань, які вчинюються бандами та іншими організованими групами.

Зараження венеричною хворобою – завідоме поставлення іншої особи через статеві зносини або іншими діями ц небезпеку зараження венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби. За зараження венеричною хворобою настає кримінальна відповідальність.

Заручник – особа, на життя, здоров'я, свободу і безпеку якої вчинено злочинне посягання у виді захоплення і тримання, супроводжуваних погрозами вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, чинення інших насильницьких дій з метою спонукання родичів затриманого, державу або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Захоплення заручника є злочином, який викликає серйозне занепокоєння з боку міжнародного співтовариства, у зв'язку з чим, 17 грудня 1979 року ООН прийняла Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників, до якого Україна приєдналася 8 травня 1987 року. Кримінальний кодекс України передбачає сувору відповідальність за захоплення заручників. За вчинення простого виду цього злочину винні караються позбавленням волі на строк від 5 до 8 років, а кваліфікованого виду (тобто вчинення злочину стосовно неповнолітнього, або організованою групою, або якщо від був поєднаний з погрозою знищення людей або спричинив тяжкі наслідки) – від 7 до 15 років. В окремий склад злочину ККУ виділяє захоплення як заручника представника влади або працівника правоохоронного органу . За вчинення цих дій передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років. Якщо ж ці дії пов'язані із вбивством заручника, до винного може бути застосовано покарання аж до довічного ув'язнення.

Засуджений – особа, щодо якого судом винесено обвинувальний вирок з призначенням покарання. Особа вважається засудженою з моменту

винесення обвинувального вироку, незалежно від того чи набув він законної сили, чи ні.

Затриманий – особа, щодо якої в установленому законом порядку застосовано затримання.

Затримання – у кримінальному процесі короткочасний захід примусу, що застосовується до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, з метою в'яснення причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу - взяття під варту. Затримання підозрюваного у вчиненні злочину не може тривати за законодавством України більше 72 годин.

Захисник – учасник кримінального процесу, особа, яка згідно з кримінально-процесуальним законодавством уповноважена захищати права та законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та надавати їм правову допомогу в реалізації їх процесуальних прав. Зазвичай як захисник у кримінальному процесі виступає адвокат, проте допускається до участі як захисник і інші особи. Участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в судовому засіданні в суді першої інстанції є обов'язковою. Захисник має право звертатися з апеляцією чи касаційною скаргою до апеляційного чи касаційного суду, подавати клопотання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження. Захисник може бути викликаний до апеляційного чи касаційного суду, якщо його участь у справі відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу України є обов'язковою.

Згвалтування – статеві зносини з застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої. За вчинення згвалтування передбачена кримінальна відповідальність за ст.. 152 ККУ.

Злісна непокора – відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків, члена громадських формувань з

охорони громадського порядку чи військовослужбовця у зв'язку з участю о охороні громадського порядку або відмова, виражена в зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок.

Злісне хуліганство – хуліганські дії, що відзначаються винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю або пов'язані з опором представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які присікають хуліганські дії а так само вчинені особою, яка раніше судима за хуліганство.

Зловживання владою або службовим становищем – умисне, з корисних мотивів, іншої особливої заінтересованості або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істоту шкоду державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам чи законним інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб. За вчинення цього діяння передбачена кримінальна відповідальність (ст.. 364 ККУ).

Злочин – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діянні (дія чи бездіяльність). Не є злочином дія або бездіяльність, яка, хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній або юридичній особі, суспільству або державі. Злочини класифікуються залежно від ступеня тяжкості. Залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Злочинами невеликої тяжкості є діяння, за яке кримінальним законом передбачено покарання в виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання. Злочинами середньої тяжкості є діяння, за яке передбачено покарання в виді позбавлення волі до п'яти років. Тяжким злочином є діяння, за яке кримінальним законом передбачено позбавлення волі строком до десяти років. Особливо тяжким злочином є

діяння, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі більше десяти років або довічного позбавлення волі.

Кваліфікація злочинів – кримінально-правова оцінка вчиненого винною особою суспільно небезпечного діяння, здійснювана органами досудового розслідування та судом, що полягає у встановленні наявності у цьому діянні об'єктивних і суб'єктивних ознак, що входять до складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Правильна кваліфікація злочинів забезпечує від притягнення до кримінальної відповідальності невинного, або від призначення винному покарання, що не ґрунтується на законі, а також від необґрунтованого звільнення винного від відповідальності або від відповідного покарання.

Клептоманія – хворобливий, нестримний потяг до крадіжок, що розвивається на ґрунті деяких психічних хвороб.

Комп'ютерна злочинність - узагальнюючий термін, що означає злочини, вчинені з використанням комп'ютерної техніки, тобто характеризує специфіку способу здійснення і (або) укриття злочину. Проникнення до бази даних комп'ютера або комп'ютерної мережі дозволяє здійснити крадіжку інформації в корисних цілях, для шантажу конкурента або іншої особи. Шляхом маніпуляції з інформацією можливе вчинення крадіжок, шахрайства, відкриваються можливості для промислового шпіонажу, розкриття державних та інших таємниць. Введення до пам'яті комп'ютера з хуліганських мотивів або помсти так званого вірусу здатне заподіяти непоправної шкоди програмному забезпеченню системи, знищення файлів даних забезпечує укриття злочинів. Конгрес США в 1984 році прийняв закон про відповідальність за використання комп'ютерів у незаконних цілях, за крадіжку інформації, що міститься в комп'ютерних мережах.

В Україні кримінальна відповідальність за комп'ютерну злочинність вперше була встановлена у 1994 році шляхом включення до Кримінального кодексу УРСР 1960 року прийняття статті 198 прим "Порушення роботи автоматизованих систем" У кримінальному кодексі України 2001 року

відповідальність за комп'ютері злочини передбачена ст.ст. 361-363 розділу XVI.

Конфіскація – примусове, безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, що є особистою власністю засудженого. Конфіскація майна може бути призначена лише у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України. Конфіскації підлягають майно, що є особистою власністю засудженого, його частка у спільній власності, акції, вклади в банках тощо. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі і порядку, встановлених законом.

Корупція – підкуп державних, політичних, громадських діячів, посадових осіб державного апарату, вчинених особою в певних вузько корпоративних (кланових) інтересах. Згідно Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” №3206 від 07.04.2011 року **корупція** – це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Крадіжка – дія, яка хоч і підпадає під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом, але вчинена за обставин, коли іншими діями було неможливо усунути небезпеку інтересам держави, громадським інтересам, інтересам чи правам людини.

Криміналістика – юридична наука і навчальна дисципліна, які вивчають спеціальні прийоми, методи і засоби, застосовувані у кримінальному судочинстві з метою запобігання злочинам, їх розкриття і розслідування.

Складається з таких основних частин: криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

Кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, основним змістом якої є покладення на винного примусового обов'язку зазнати у встановленому законом порядку, державного осуду його особи, а також, у випадку призначення, понести передбачене кримінальним законом покарання.

Кримінальна відповідальність неповнолітніх – вид юридичної відповідальності, застосування якої має передбачені Кримінальним кодексом України особливості, які враховують специфіку суб'єкта злочину. Якщо виправлення неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, можливе без застосування покарання, він може бути звільнений від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру. В разі ухилення неповнолітнього від застосування таких заходів він притягується до кримінальної відповідальності.

До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарання: штраф; громадські роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк. Додатковими покараннями можуть бути штраф та позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. При призначенні покарання неповнолітньому суд, крім врахування пом'якшувальних та обтяжуючих обставин, враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості його особи. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцять років. Неповнолітній, засуджений до позбавлення волі, може бути звільнений від відбування покарання з випробовуванням (іспитовий строк випробовування – від одного до двох років), із застосуванням примусових заходів виховного характеру, у зв'язку із закінченням строків давності, і умовнодостроково.

Кримінальна справа – сукупність оформлених у визначеному законом порядку процесуальних документів, які свідчать про наявність у діянні ознак

злочину, мають значення для розкриття злочину, встановлення винних у його вчиненні та застосування до них мір покарання. Відповідно до ст. 4 Кримінально-процесуального кодексу України кримінальна справа має бути порушена в кожному випадку виявлення ознак злочину судом, прокурором, слідчим, органом дізнання в межах їх компетенції.

Вони зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у його вчиненні, і до їх покарання. Закон (ст. 94 КПК) передбачає підстави і приводи до порушення кримінальної справи. Підставою для порушення кримінальної справи є виключно достатність даних, які вказують на наявність ознак злочину. Приводами до порушення кримінальної справи є: 1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; 2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним; 3) явка з повинною; 4) повідомлення, опубліковані в пресі; 5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину. Відповідно до ст. 95 КПК заяви або повідомлення представників влади, громадськості чи окремих осіб про злочин можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. При цьому заявник попереджається про відповідальність за неправдиве повідомлення про вчинення злочину, що відмічається в протоколі. Письмова заява має бути підписана особою, від якої вона подається. До порушення кримінальної справи посадова особа, яка приймає заяву повинна пересвідчитися в особі заявника, попередити його про відповідальність за неправдиве повідомлення про вчинення злочину і відібрати від нього відповідну підписку. Повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб повинні бути викладені в письмовій формі. Повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним, можуть бути усними або письмовими. Заява або

повідомлення про злочин до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення заходів оперативно-розшукової діяльності, про що має бути винесено постанову судді про надання дозволу на їх проведення на підставі погодженого з прокурором подання керівника оперативного підрозділу або його заступника(ст.. 97 КПК).

За наявності приводів і підстав до порушення кримінальної справи прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи, вказавши ці приводи і підстави, статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується кримінальна справа, а також подальше її спрямування. Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальна справа має бути порушена щодо цієї особи. Якщо кримінальна справа порушена прокурором, він направляє її для провадження досудового розслідування (слідства або дізнання). Після порушення справи слідчий починає досудове слідство, а орган дізнання починає дізнання. У разі порушення кримінальної справи судом, у визначених КПК випадках, суд призначає кримінальну справу до розгляду. Нагляд за законністю порушення кримінальної справи здійснює прокурор. Слідчий і орган дізнання зобов'язані не пізніше доби направити прокуророві копію постанови про порушення кримінальної справи . Після закінчення досудового розслідування у кримінальній справі потерпілий та його представник, цивільний позивач, цивільний відповідач або їх представники мають право ознайомитися з матеріалами кримінальної справи, яка підлягає направленню для віддання обвинуваченого до суду. Обвинувачений та його захисник мають право на ознайомлення з усіма матеріалами кримінальної справи після оголошення обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено.

Кримінальне право – галузь права, норми якої визначають підстави і принципи кримінальної відповідальності, а також встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть бути застосовані до осіб, які їх вчинили.

Кримінальний процес – передбачена кримінально-процесуальним законодавством система дій органів слідства, прокуратури і суду при розслідуванні, розгляді і вирішенні справ про злочин, при виконанні вироків (ухвал, постанов суду), застосуванні примусових заходів медичного й виховного характеру.

Кримінально-виконавчі установи – система підлеглих Державному департаменту України з питань виконання покарань установ, на які покладено виконання вироків судів до позбавлення волі і виправних робіт без позбавлення волі.

Кримінологія – наука про злочинність, яка вивчає властивості людей та особливості середовища їх проживання для того, щоб знайти відповіді на питання: “Чому вчинено злочин ?” і “Як боротися із злочинністю?”. До виникнення (у другій половині XIX сторіччя) кримінології як науки не існувало і цими питаннями займалися, зокрема, етика, психологія, соціологія, а також наука кримінального права. Оскільки злочинність є результатом взаємодії різних факторів, кримінологія для її дослідження інтегрує знання, здобуті іншими науками. Розвиток кримінології пов'язаний із з'ясуванням механізму формування особливого стану волі людини – сваволі, одним із проявів якого є злочинність. Найбільше число кримінологічних досліджень було присвячено визначенню факторів, які породжують кримінальну поведінку. Одні кримінологи вважали, що це антропологічні фактори (Ч. Ломброзо), другі віддавали перевагу соціологічним факторам (Г. Тард), треті пояснювали злочинність взаємодією антропологічних і соціологічних факторів (Е. Феррі). У сучасній кримінології активізується пошук принципу впорядкування (ієрархізації) криміногенних факторів, за допомогою якого можна було б установити роль кожного з них у породженні злочину і на підставі цього створити ефективну методику боротьби зі злочинністю.

Латентна злочинність – злочинність, яку з тих чи інших причин не встановлено, не виявлено і тому не було відображено в офіційному обліку

відповідних державних органів, спеціально покликаних боротися зі злочинністю.

Мародер – грабіжник, що краде на полі бою речі, що знаходяться при вбитих і поранених; аморальний солдат, який грабує населення під час бою.

Мафія – специфічна форма організованої злочинності, що виникла на о. Сицилія (Італія). Характеризується тим, що за допомогою насильства, шантажу, підкупу та інших методів примусу використовує можливості політичних, економічних, соціальних структур суспільства у власних злочинних інтересах. Має особливу внутрішню організацію, засновану на спеціальних нормах поведінки, що забезпечує їй надзвичайну здатність пристосовуватись до існуючих у суспільстві умов (“живучість”). Завдяки цьому вона стала найпоказовішою формою організованої злочинності, з якою часто ототожнюють організовану злочинність взагалі. Треба розрізняти термін “мафія” – як синонім організованої злочинності взагалі. Мафія має значний вплив на злочинність у всьому світі. Форми і методи її діяльності набули поширення серед злочинців багатьох країн.

Мінімальна міра покарання – нижча межа, вказана у санкції закону, за якою кваліфікуються дії особи, винної у вчиненні злочину.

Наклеп - поширення у будь-якій формі завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу. За Кримінальним кодексом Української РСР 1960 року наклеп карався у кримінальному порядку. (ст.125).

Сучасний законодавець декриміналізував це діяння, і Кримінальним кодексом України 2001 року відповідальності за нього не передбачено. Наклеп пов’язується із заподіянням моральної шкоди. Постраждала від наклепу особа може вимагати відшкодування моральної шкоди в судовому порядку.

Насильницькі дії – застосування зброї або погроза її застосування, застосування фізичної сили проти особи для захоплення важливих державних об’єктів (наприклад приміщень органів державної влади, засобів масової інформації, зв’язку, банків тощо), а також вчинення таких дій щодо глави держави або керівників державної влади (наприклад нанесення тілесних

ушкоджень, вбивство тощо). Під змовою про вчинення насильницьких дій розуміють таємну угоду двох або більше осіб про спільні дії проти державної влади.

Наркотичні засоби – включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю відповідно до законодавства України, речовини природного та синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. За вчинення незаконних дій з наркотичними речовинами передбачена кримінальна відповідальність (розділ XIII “Злочини у сфері обігу наркотичних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення” Кримінального кодексу України).

Незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збут зброї, бойових припасів або вибухових речовин – карані кримінальним законодавством діяння, якщо вони здійснюються без відповідного дозволу уповноважених на це державних органів.

Незастосування покарання – звільнення особи, яка вчинила злочин, від покарання за наявності підстав, передбачених законом. Зокрема, це є можливим, якщо в силу бездоганної поведінки після вчинення злочину, що не мав тяжких наслідків, і сумлінного ставлення до праці особу, яка вчинила цей злочин, не можна вважати суспільно небезпечною.

Необережність – одна із двох форм вини за будь-якого правопорушення. Полягає у недбалому або самовпевненому ставленні правопорушника до своєї дії або бездіяльності, коли особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховує відвернути їх настання, або не передбачає можливості настання таких наслідків, хоч повинна і може їх передбачити.

Необхідна оборона – дії, що вчинені з метою захисту інтересів чи прав особи, яка захищається, або іншої особи, інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає, якщо такі дії були зумовлені потребою негайного відвернення чи припинення

посягання. Кожна особа має право на необхідну оборону , незалежно від відсутності чи наявності можливості уникнути посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Неосудність – психічний стан людини, за якого вона під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану. Під хронічною психічною хворобою розуміються такі важко виліковувані та тривалі хвороби , як шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч та інші; тимчасовий розлад здоров'я – це гострий алкогольний психоз, наркотична “ломка”; недоумство – ідіотія, імбецильність, дебільність і аномалії психіки – тяжкі форми психопатій і т.п.

Неповнолітні – особи, які не досягли віку, з якого закон визнає їх повністю дієздатними (18 років) неповнолітні мають обмежену дієздатність (за цивільним правом). За кримінальним правом існують певні обмеження щодо застосування до неповнолітніх кримінальної відповідальності . За трудовим правом неповнолітні мають пільги щодо організації та охорони праці.

Непокоря владі – протиправна поведінка, що дістає вияв у відмові виконати законні вимоги представника міліції або іншої особи , якій державними органами доручено охорону громадського порядку, при виконанні ними цього обов'язку. Злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції тягне за собою адміністративну відповідальність, а опір представнику влади, який охороняє громадський порядок, тягне за собою кримінальну відповідальність (ст.342 ККУ).

Нововиявлені обставини – підстава для перегляду судового рішення, що набрало законної сили, в порядку виключного провадження. Нововиявлені обставини є виявлені факти фальсифікації доказів, неправильності перекладу, а також показань свідка, потерпілого, обвинуваченого, підсудного, висновку і пояснень судового експерта, на яких ґрунтується вирок; зловживання прокурора, дізнавача, слідчого чи суддів під час провадження у справі; всі інші

обставини, які не були відомі суду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом з раніше виявленими обставинами доводять неправильність засудження або виправдання підсудного. Фальсифікація доказів, завідомо неправильний переклад, завідомо неправильні показання свідка, потерпілого, завідомо неправильний висновок і пояснення судового експерта, зловживання прокурорів, дізнавачів, слідчих і суддів є підставами для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження лише в тому разі, коли вини встановлені вироком, що набрав законної сили, а при неможливості постановлення вироку – матеріалами розслідування.

Обвинувальний вирок – вирок, який постановляється судом у випадку коли в ході судового розгляду доведено винність підсудного у вчиненні злочину. Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях, він має бути судом мотивований. Мотиви визнання підсудного винним викладаються у мотивувальній частині обвинувального вироку, в якій міститься формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним. З зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину. В цій частині обвинувального вироку наводяться обставини, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину, та докази, на яких ґрунтується висновок суду щодо підсудного (кожного із підсудних), з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає інші докази; обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання; мотиви зміни обвинувачення; у разі визнання частини обвинувачення необґрунтованою – підстави для цього. Мотивованими мають бути також випадки призначення покарання у виді позбавлення волі. Якщо санкція кримінального закону передбачає й інші покарання, не пов'язані з позбавленням волі; звільнення від відбування покарання з випробуванням; призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановлені в санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України, або перехід до іншого, більш м'якого, основного виду покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин; звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і

жінок, які мають дітей віком до семи років, та у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.

У разі визнання підсудного винним у вчиненні злочину суд у резолютивній частині обвинувального вироку призначає підсудному вид покарання, передбачений кримінальним законом, визначає остаточну міру покарання, початок строку відбуття покарання; тривалість іспитового строку, якщо застосовано звільнення від відбування покарання з випробовуванням; викладає рішення про цивільний позов; про речові докази і судові витрати; про залік попереднього ув'язнення; про запобіжний захід до набрання вироком законної сили і дає вказівку про порядок і строк оскарження вироку тощо. У відповідних випадках в резолютивній частині обвинувального вироку викладається рішення про звернення з поданням до відповідних державних органів про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; зазначається рішення щодо застосування до підсудного примусового лікування; у разі звільнення від відбування покарання з випробовуванням зазначаються тривалість іспитового строку, обов'язки, покладені на засудженого, а також трудовий колектив чи особа, на якій, за їх згодою або на їх прохання, суд покладає обов'язок по нагляду за засудженим і проведенню з ним виховної роботи. За необхідності в резолютивній частині обвинувального вироку викладаються і інші рішення, прийняті судом виходячи з обставин справи.

Обвинувальний висновок – процесуальний документ, у якому слідчий підводить підсумок досудового слідства у справі і формує обвинувачення певної особи у вчиненні злочину з наведенням конкретних доказів. Якщо у справі є кілька обвинувачених, то складається один спільний обвинувальний висновок, з чітким визначенням ролі кожного з них у вчиненні злочину.

Обвинувач – уповноважений законом орган чи особа, що формує і підтримує обвинувачення в суді першої інстанції під час розгляду кримінальної справи. Підтримання обвинувачення від імені держави покладено на прокуратуру. Обвинувачення можуть підтримувати також потерпілі – за відсутності

державного обвинувача і в справах, які порушуються лише за їх скаргами. Це – так звані справи приватного обвинувачення, що порушуються за фактами умисного легкого тілесного ушкодження, самоуправства, а також зґвалтування без обтяжуючих обставин.

Обвинувачений – особа, щодо якої на підставі достатності доказів про вчинення нею злочину в установленому законом порядку винесена постанова про притягнення до участі у справі як обвинуваченого. З моменту визнання особи обвинуваченою до неї можуть бути застосовані заходи процесуального примусу, зокрема: відсторонення від посади, накладення арешту на майно тощо. Водночас обвинувачений набуває прав на слідстві: знати, в чому його звинувачують; давати показання щодо пред’явленого йому обвинувачення або відмовитися від дачі показань і відповідей на запитання; мати захисника і побачення з ним до першого допиту; надавати докази; заявляти клопотання про допит свідків, про проведення очної ставки, про проведення експертизи, про затребування і приєднання до справи доказів, а також заявляти клопотання з усіх інших питань, які мають значення для встановлення істини у справі; заявляти відвід слідчому, прокурору, експерту, спеціалісту і перекладачу; з дозволу слідчого бути присутнім при виконанні окремих слідчих дій, ознайомлюватися з усіма матеріалами справи після закінчення досудового слідства, подавати скарги на дії та рішення слідчого і прокурора.

Об’єкт злочину – поставлені під охорону закону при кримінальну відповідальність суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди. За спільністю об’єкта злочини зведені у розділи Особливої частини Кримінального кодексу України, норми яких передбачають відповідальність за конкретний вид злочину.

Об’єктивна сторона злочину - закріплена у диспозиціях статей Особливої частини кримінального закону (зокрема ККУ) сукупність ознак, що характеризують, злочинне діяння, а саме: суспільна небезпечність діяння у формі дії або бездіяльності, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв’язок

між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом та засобами вчинення злочину.

Обман – надання неправдивих відомостей або завідоме замовчування тих чи інших обставин, повідомлення про які, згідно з чинним законодавством, є обов’язковим. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману (ст.192) та за обман покупців і замовників (ст.225).

Обмеження волі – вид покарання, що пролягає в утриманні особи, в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов’язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п’яти років. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, які досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої та другої групи. Обмеження волі передбачено ст.. 61 Кримінального кодексу України.

Обставини, які обтяжують покарання – обставини, що свідчать про підвищену суспільну небезпечність злочинного діяння та особи, яка його вчинила. Ці обставини враховуються судом при визначенні покарання. Такими обставинами, згідно ст.. 67 Кримінального кодексу України, визначаються вчинення злочину: 1) особою повторно та як рецидиву; 2) групою осіб за попередньою змовою (вчинення злочину спільно декількома особами, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення, або вчинення злочину організованою злочинною групою); 3) на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату; 4) у зв’язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов’язку; 5) з тяжкими наслідками, завданими ним; 6) щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані; 7) щодо жінки, яка завідомо перебуває у матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного; 8) щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; 9) з використанням малолітнього або особи, яка страждає психічним захворюванням чи

недоумством; 10) з особливою жорстокістю; 11) з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій; 12) загально небезпечним способом; 13) особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або одурманюючих засобів. Цей перелік є вичерпним. При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в переліку. Суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2,6,9,10, 12, переліку, такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок. Якщо в статті Особливої частини ККУ будь-яка з обтяжуючих обставин передбачена як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз врахувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Обшук – слідча дія і захід процесуального примусу, що полягає у примусовому обстеженні приміщень, ділянок місцевості та окремих осіб з метою відшукати й вилучити знаряддя злочину, речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, та інші предмети і документи, які мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі, а також для виявлення злочинця.

Обшук проводиться за мотивованою постановою слідчого з санкції прокурора, чи його заступника, за винятком обшуку житла чи іншого володіння особи, обшук яких, за винятком невідкладних випадків, проводиться за вмотивованою постановою судді.

Огляд – 1) у кримінальному судочинстві – слідча дія, що проводиться з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи. Огляд проводить слідчий у присутності не менше двох понятих і, як правило, вдень. До участі в огляді слідчий може запросити спеціалістів, не заінтересованих у результатах справи. За результатами огляду слідчий складає протокол. У слідчій практиці усталеними є такі види огляду: огляд місцевості, огляд приміщення, огляд предметів і документів, огляд трупа. Огляд проводиться переважно після порушення кримінальної справи. Проте огляд місця події у

невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. В цих випадках, за наявності для того підстав, кримінальна справа порушується негайно після огляду місця події. Огляд житла або іншого володіння особи проводиться лише за вмотивованою постановою судді, яка оскарженню не підлягає. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, а також за письмовою згодою володільця огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено без постанови судді. У таких випадках слідчий у протоколі огляду обов'язково зазначає причини, що обумовили проведення огляду без постанови судді, та протягом доби з моменту проведення цієї дії повідомляє про здійснений огляд житла чи іншого володіння особи та його наслідки прокурора, який здійснює нагляд за досудовим слідством.

Оголошення розшуку – в кримінальному процесі дія щодо обвинуваченого чи підсудного, коли місцеперебування цих осіб не встановлено. Розшук оголошується за постановою слідчого, судді, чи за ухвалою суду і доручається відповідним органам розшуку. Оголошення розшуку не звільняє слідчого від обов'язку вживати зі свого боку всіх необхідних заходів до встановлення місцеперебування обвинуваченого. До розшукуваного може бути вжитий будь-який, передбачений законом, запобіжний захід. Якщо обирається взяття під варту, то вирішується питання і про етапування затриманого.

Оперативно-розшукова діяльність - (ОРД) – система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються оперативними підрозділами із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів з метою боротьби із злочинністю. Правовою основою ОРД є Конституція України, Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”, Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Закон України “Про прокуратуру”, “Про міліцію”, “Про Службу безпеки України”, “Про прикордонні війська”, “Про статус суддів”, “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”, “Про

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна. Завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

ОРД ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням. Під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого злочину, чи у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства. У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб у процесі здійснення ОРД, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державний комітет у справах охорони державного кордону України, Управління державної охорони України, Державна податкова адміністрація України, Державний департамент України з питань виконання покарань зобов’язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки у повному обсязі. Громадяни України та інші особи мають право в установленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення ОРД, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Контроль за ОРД здійснюють МВС України, СБУ, Державний комітет по охороні державного кордону України та органи, вищезазначені.

Організована злочинність – форма злочинної діяльності групи осіб. На відміну від простої групової злочинності, що характеризується узгодженністю дій декількох осіб, організована злочинність - це діяльність групи осіб, об'єднаних в організацію, яка має структуру, спеціально пристосовану для вчинення злочинів. Однією з найпоширеніших форм сучасної організованої злочинності є МАФІЯ. За інших часів існували такі форми організованої злочинності як флібустьєрські, корсарські, піратські общини – у морських країнах у XVII-XVIII ст., злочинницькі общини в Росії, що називалися “шайками”, тощо. У чинному Кримінальному кодексі України окремо передбачено відповідальність учасників озброєної злочинної організації – банди. За законодавством багатьох країн проти організованої злочинності як найбільш небезпечної форми злочинних дій вживаються спеціальні заходи боротьби.

Особливості призначення покарання неповнолітнім – винятки із загального порядку призначення покарання, що застосовуються до неповнолітніх, які вчинили злочин. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. , Особи, які вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, передбачені ст. 22 Кримінального кодексу України. Всі ці злочини є умисними, приблизно половина з них відноситься до особливо тяжких, решта – до тяжких злочинів чи злочинів середньої тяжкості. Перелік злочинів, за вчинення яких можуть нести кримінальну відповідальність неповнолітні, починаючи з чотирнадцятирічного віку, є вичерпним. Він не підлягає розширеному тлумаченню. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у вигляді штрафу та позбавлення права займати певні посади або займатися певним видом діяльності.

Позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше скоїв злочин невеликої тяжкості.

Покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому: 1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше двох років; 2) за злочини середньої тяжкості – на строк не більше чотирьох років; 3) за тяжкий злочин – на строк не більше семи років; 4) за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років; 5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини – на строк до п'ятнадцяти років.

Неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, а саме: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективів за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має своє майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяний майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначає закон.

Осудність – нормальний психічний стан фізичної особи, що характеризується її здатністю усвідомлювати під час вчинення злочину свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність є необхідною умовою вини і кримінальної відповідальності. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час скоєння злочину передбаченого кримінальним законом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До

такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. Не підлягає покаранню особа, яка скоїла злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню. Кримінальний закон передбачає обмежену осудність. Особа, яка визнана судом обмежено осудною, тобто такою, яка підчас вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, вважається осудною і підлягає кримінальній відповідальності.

Очна ставка – одночасний допит двох, раніше допитаних осіб, які вали істотно суперечливі показання, з метою усунення цих суперечливостей.

Перевищення влади або посадових повноважень – посадовий злочин, який полягає у вчиненні посадовою особою дій, що явно виходять за межі визначених їй законом функцій і повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди державним чи громадським інтересам або правам та інтересам фізичних та юридичних осіб.

Передача на поруки – одна із форм звільнення від кримінальної відповідальності, що застосовується судом, прокурором, слідчим і органом дізнання (за згодою прокурора) за клопотанням громадської організації або трудового колективу, якщо злочин і особа, яка його вчинила, не становлять великої суспільної небезпеки. Згідно зі ст. 47 Кримінального кодексу України особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею

на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку. В разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

Підозрюваний – особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину; особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її до відповідальності як обвинуваченого.

Підписка про невиїзд – відібрання від підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого.

Підстава кримінальної відповідальності – вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом. Підстава кримінальної відповідальності визначена у ст.2 Кримінального кодексу України. Склад злочину є єдиною підставою кримінальної відповідальності. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той же самий злочин більше одного разу.

Підсудний – особа, яка була притягнута до участі у справі як обвинувачений після віддання її до суду.

Позбавлення волі – вид основного кримінального покарання, що полягає у примусовій ізоляції засудженого від суспільства на вказаний у вирокі суду строк у спеціально призначених для цього виправно-трудових установах (установах виконання покарань).

Покарання – міра державного примусу, що застосовується тільки судовими органами до осіб, які вчинили злочин. Виражається у позбавленні певних,

належних цій особі, благ. Головною функцією покарання є виховання винних, недопущення ними та іншими особами протизаконних вчинків у майбутньому.

Помилування – повне або часткове звільнення засудженого від покарання. В Україні помилування здійснюється Президентом України.

Пом'якшуючі обставини – умови, за яких у судочинстві враховуються фактори, що зменшують соціальну небезпечність злочину чи іншого правопорушення та осіб, які їх вчинили. До них належать, наприклад, відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину, відшкодування завданої втрати чи усунення заподіяної шкоди тощо. (додаток №).

Понятий – особа, не заінтересована у справі, яка залучається до участі при провадженні обшуку, виїмки, огляду, пред'явленні осіб і предметів для впізнання, відтворенні обстановки події, опису майна та інших слідчих дій. Стаття 127 Кримінально-процесуального кодексу України передбачає обов'язкову участь у проведенні слідчих дій не менше двох понятих. Якщо слідчий визнає це за необхідне, поняті можуть бути залучені до участі у проведенні освідування. У разі необхідності огляду кореспонденції ця слідча дія проводиться за рішенням суду в установі зв'язку при участі понятих з числа службовців цієї установи – і за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий відкриває і оглядає затриману кореспонденцію. Поняті, присутні при провадженні слідчих дій, засвідчують своїми підписами відповідність записів у протоколі виконаним діям. Зауваження понятого з приводу проведених слідчих дій підлягають обов'язковому занесенню до протоколу. Понятий не повинен розголошувати дані досудового слідства без дозволу слідчого або прокурора. Винні у розголошенні даних досудового слідства несуть кримінальну відповідальність за ст. 387 Кримінального кодексу України.

Понятим не можуть бути потерпілі, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники органів дізнання і досудового слідства. Особа, яка брала участь у проведенні слідчих дій як понятий, не може бути захисником у даній кримінальній справі.

За наявності відповідних підстав понятий має право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, передбачених законами України.

Понятый має право на відшкодування витрат при явці за викликом в органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і до суду. За особою, яка залучалась до участі у слідчій дії як понятый, зберігається середній заробіток за місцем роботи за час, витрачений у зв'язку з явкою за викликом. Особі, яка не є робітником чи службовцем, виплачується винагорода за відрив її від занять.

Порушення кримінальної справи – перша, початкова, частина (стадія) кримінального процесу. На цій стадії компетентні органи повинні з'ясувати наявність чи відсутність передбачених законом приводів і підстав до порушення кримінальної справи. Приводами до порушення кримінальної справи є: заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян які затримали підозрювану особу на місці вчиненні злочину чи з полічним; явка з повинною; повідомлення, опубліковані у пресі; безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим чи прокурором або судом ознак злочину. За заявою або повідомленням про злочин рішення про порушення кримінальної справи або відмову в порушенні кримінальної справи, або про направлення їх за належністю приймається не пізніше триденного строку, а коли їх необхідно перевірити, не пізніше десяти днів. Справа може бути порушена, коли є достатні дані, котрі вказують на наявність ознак злочину, передбаченого ККУ. Після порушення справи прокурор направляє її для провадження досудового слідства або дізнання, слідчий починає слідство, а орган дізнання – дізнання, суддя справу про злочин, яка порушується за скаргою потерпілого (справу приватного обвинувачення), призначає для розгляду.

Пособник – особа, яка сприяла вчиненню злочину порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод, а також особа, яка заздалегідь обіцяла сховати злочинця, знаряддя чи засоби скоєння злочину, сліди злочину або предмети, добуті злочинним шляхом. Ступінь і характер

участі пособника у вчиненні злочину враховуються судом при призначення покарання.

Право на захист – (ст. 55 Конституції України) – надання кожній людині можливості захищати свої права і свободи від порушення і протиправних посягань всіма не забороненими законом засобами, зокрема зверненнями до громадськості, засобів масової інформації. Згідно з ККУ (ст.36) кожна особа має право на необхідну оборону від посягання незалежно від того, чи можливо було б уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Презумпція невинуватості – правовий принцип, за яким щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, припускається невинуватість до того часу, поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством, і встановлено вироком суду, який набрав законної сили.

Юридичний зміст принципу “Презумпції невинуватості” ґрунтується на таких правилах: обов’язок доказування винуватості підозрюваного, обвинуваченого, підсудного лежить на особі, яка проводить дізнання, слідчому, прокуророві, а в справах приватного обвинувачення – на потерпілому або його представникові;

Підозрюваний, обвинувачений, підсудний не зобов’язаний доводити свою невинність або меншу винність, а також наявність обставин, що виключають його кримінальну відповідальність; усі сумніви, які неможливо усунути, мають тлумачитись на користь підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а недоведена винуватість його у вчиненні злочину в юридичному відношенні означає цілковиту невинуватість.

Привід – у кримінальному процесі примусове доставлення до слідчого або особи, яка проводить дізнання, прокурора або суду обвинуваченого, свідка, потерпілого, підсудного, які ухиляються без поважних причин від добровільної явки за викликом у призначений строк.

Примусове лікування - 1) надання за рішенням суду медичної допомоги особі, яка вчинила злочин та має хворобу, що становить небезпеку для здоров’я

інших осіб, незалежно від призначеного їй покарання. Примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання щодо осіб, яким призначено покарання у виді позбавлення або обмеження волі, або у спеціальних лікувальних закладах щодо осіб яким призначено інші види покарання; 2) надання на підставі судового рішення медичної допомоги хворому на наркоманію, який ухиляється від добровільного лікування або продовжує вживати наркотичні засоби без призначення лікаря і порушує права інших осіб.

Убивство - протиправне умисне або необережне позбавлення життя іншої людини. Об'єктом убивства є людське життя; початком останнього вважається початок фізіологічних пологів, а кінцем біологічна смерть. Убивство може бути вчинено як дією, так і бездіяльністю. Позбавлення життя людини у стані необхідної оборони не є убивством. Відповідальність за всі види убивства настає з 14 років. Закон передбачає також відповідальність за доведення до самогубства або спроби самогубства особи, що перебувала у матеріальній або іншій залежності, через жорстке поводження з нею або систематичне приниження її людської гідності. Кримінальна відповідальність настає також за замах на убивство або погрозу вчинити убивство за наявності реальних підстав побоюватися виконання цієї погрози.

7.

Трудове право

Протягом усього життя людина не може обійтися без використання результатів праці. Отже, процес праці існує майже скільки, скільки існує людство. Тільки-но дитина народилася, вона вже не може існувати без матеріальних благ, створених іншими людьми. Пізніше, коли людина стає повноправним членом суспільства, за результатами її власної праці, як правило, визначається її соціальний статус у суспільстві.

Загальна декларація прав людини у ст. 23 закріплює право людини на вільне обрання праці або вільне погодження на неї. Таким чином, кожній людині належить виключне право розпоряджатися своїми здібностями до

праці. Разом з тим право на працю означає, що людина має вільний вибір не тільки професії, роду заняття, а й право ігнорувати будь-яку трудову діяльність.

Умови та порядок реалізації права на працю пов'язаних з ним прав конкретизовано в Кодексі законів про працю, у Законах України “ Про оплату праці” від 25 березня 1995 р., “Про відпустки” від 15 листопада 1996 р. та інші закони та масив нормативно-правових актів із змінами та доповненнями. А також у проекті Трудового кодексу України за якого на сьогодні продовжується боротьбі між оптимістично та песимістично настроєними членами громадянського суспільства. Правові норми, які містять ці закони та підзаконні акти, мають один предмет правового регулювання – трудові та похідні від трудових відносини. *Отже, вони створюють єдину, за предметом правового регулювання, систему правових актів, яка має назву трудового права.*

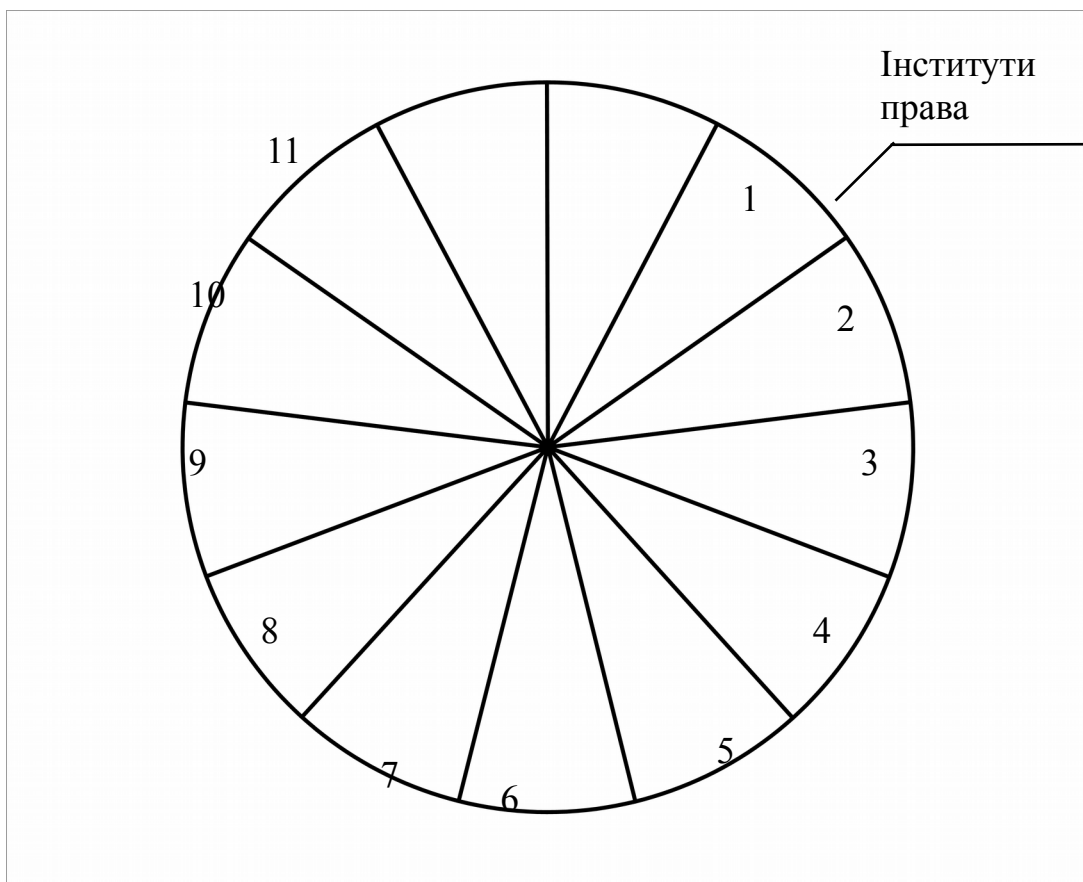
Предмет трудового права це насамперед трудові відносини, тобто суспільні відносини, що виникають у процесі застосування людиною своїх здібностей у виконанні певної трудової функції. Слід студенту відрізняти трудові відносини від подібних відносин, які є предметом регулювання інших галузей права. Наприклад, договір підряду є цивільно-правовим договором, хоча так само, як і трудовий договір, передбачає виконання роботи. Проте є певний ряд ознак, за якими ці договори належать до різних галузей права. (сторони, предмет, порядок вирішення спорів, оплата праці та інше).

Предметом правового регулювання трудового права є також відносини, які не є трудовими, але тісно з ними пов'язані: відносини стосовно участі профспілок та інших громадських організацій, трудових колективів і працівників в управлінні підприємствами, установами, організаціями,; відносини з працевлаштування громадян; відносини з професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників на виробництві; відносини щодо застосування дисциплінарних санкцій та відшкодування матеріальної

шкоди, спричиненої у процесі праці; відносини з нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю; процесуальні відносини з розгляду трудових спорів. Такі відносини називають похідними від трудових.

Отже трудове право – це окрема галузь права України, яка регулює трудові відносини робітників і службовців і тісно пов’язані з ними інші суспільні відносини, що складаються з приводу організації праці. Як і кожна галузь права, трудове право, крім предмета, має і свій метод правового регулювання як сукупності специфічних способів і прийомів, за допомогою яких відбувається правове регулювання праці.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут призначення покарання, інститут співучасті у злочині т.п.)

Трудове право як галузь права складається з таких інститутів права:

- 1. Колективний договір.*
- 2. Трудовий договір.*
- 3. Робочий час.*
- 4. Час відпочинку.*
- 5. Нормування праці.*
- 6. Оплата праці.*
- 7. Гарантії та компенсації.*
- 8. Трудова дисципліна.*
- 9. Охорона праці.*
- 10. Праця жінок.*
- 11. Праця молоді.*
- 12. Пільги для працівників.*
- 13. Індивідуальні трудові спори.*
- 14. Професійні спілки. Права та повноваження.*

Рис.8.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Вислуга років – тривалість трудової діяльності окремих категорій працівників, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної придатності або працездатності до встановленої законом межі, що дає право на пенсію за віком.

Відпустка – один із видів часу відпочинку, що надається працівнику на встановлений законом строк. На час відпустки за працівником зберігається його місце роботи, посада і середньомісячний заробіток. У разі відпустки “за власний рахунок” рза працівником його середньомісячний заробіток не зберігається. Види відпусток визначаються ст.4 Закону України “Про відпустки “ від 15 листопада 1996 року №504/96-13Р.

Загальні збори трудового колективу – найвищий орган самоврядування трудового колективу, який керує останнім на засадах демократичних принципів і активної участі працівників у розв’язанні виробничих та інших питань.

Зайнятість населення – діяльність громадян, пов’язана з задоволенням особистих і суспільних потреб, що, як правило, приносить їм дохід у

грошовій (заробітна плата), або іншій формі. Закон України “Про зайнятість населення “ від 1 березня 1991 року.

Заробітна плата – незалежно від назви і обчислення будь-яка винагорода або заробіток, що можуть бути обчисленні у грошах і встановлені угодою або національним законодавством, які роботодавець повинен сплатити в силу письмового або усного договору про найм працівникові за виконану роботу.

Звільнення з роботи за ініціативою власника – розірвання трудового договору за ініціативи власника або уповноваженого ним органу на підставах і в порядку, передбачених трудовим законодавством. Звільнення з роботи за ініціативи власника можливе у випадках: ліквідації, реорганізації або перепрофілювання підприємства чи скорочення чисельності або штату працівників; невідповідності працівника займаній посаді; систематичного невиконання працівником без поважних причин обов’язків, покладених на нього трудовим договором тощо.

Звільнення з роботи за ініціативи працівника – одна із підстав припинення трудового договору, коли працівник протягом двотижневого строку попереджає власника про своє звільнення, а за наявності поважних причин останній зобов’язаний звільнити працівника у терміни, вказані ним у заяві.

Кодекс законів про працю України (КЗпП) – систематизований збірник норм, якими регулюються всі трудові правовідносини: права і обов’язки сторін, питання працевлаштування і зайнятості тощо (набув чинності у 1972 році). Все інше законодавство про працю приймається відповідно до цього кодексу. Кодекс складається із 279 чинних статей, об’єднаних у 20 глав. На сьогодні законодавець прийняв у першому читанні проект Трудового кодексу України.

Колективний договір – двостороння угода, що укладається профспілковим комітетом за уповноваженням трудового колективу з власником або уповноваженим ним органом з метою регулювання виробничих, трудових і

соціально-економічних відносин і узгодження інтересів трудящих, власників та уповноважених ним органів.

Колективні трудові спори – розбіжності, що виникли між сторонами щодо встановлення або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту (на рівні підприємства), укладання і зміни колективного договору або угоди та їх виконання.

Комісія по трудових спорах (КТС) - первинний орган для розгляду індивідуальних трудових спорів, що обирається загальними зборами трудового колективу з числом працюючих не менше 15 осіб.

Компенсаційні виплати – суми, що їх виплачують працівникам у передбачених законом випадках за встановленими нормами. Компенсаційні виплати передбачені Кодексом законів про працю України. (ст.120, 121, 125). До компенсаційних виплат належать: виплати добових і сплата вартості проїзду командированим працівникам; компенсація власникам (наймачам) квартир частини квартплати і вартості комунальних послуг у зв'язку з підвищенням тарифів (житлової субсидії); виплати за зношування інструментів, що є власністю працівників тощо.

Лікарняний листок - (листок непрацездатності) документ, що засвідчує тимчасову непрацездатність працівника. В деяких випадках (при наданні відпустки по нагляду за хворим, на час карантину, для санаторно-курортного лікування) лікарняний листок видається працездатним робочим та службовцям, Лікарняний листок є підставою для передбачених законодавством виплат працівникові. За лікарняним листком відпустка надається жінкам у зв'язку з вагітністю і пологами. Грошова допомога по тимчасовій непрацездатності за вагітністю і пологами надається тільки за наявності лікарняного листка.

Матеріальна відповідальність - дивитись розділ Цивільного права.

Медико-соціальна експертиза втрати працездатності – експертиза тимчасової непрацездатності громадян, здійснюється у закладах охорони здоров'я лікарем або комісією лікарів, які встановлюють факт необхідності

надання відпустки у зв'язку з хворобою, каліцтвом, вагітністю та пологами, для догляду за хворим членом сім'ї, у період карантину, для протезування, санаторно-курортного лікування, визначають необхідність і строки тимчасового переведення працівника у зв'язку з хворобою на іншу роботу в встановленому порядку, а також приймають рішення про направлення на медико-соціальну експертну комісію для визначення наявності та ступеня тривалості або стійкої втрати працездатності.

Експертиза тривалої або стійкої втрати працездатності здійснюється медико-санітарними експертними комісіями, які встановлюють ступінь та причини інвалідності, визначають для інвалідів роботи і професії, доступні їм за станом здоров'я, перевіряють правильність використання праці інвалідів згідно з висновком експертної комісії та сприяють відновленню працездатності інвалідів.

Мінімальна заробітна плата – встановлений державний розмір заробітної плати, нижче від якого не може проводитись оплата за фактично виконану повну місячну (денну або годинну) роботу найманим працівником норму робочого часу. До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, премії, інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Мінімальну заробітну плату встановлює Кабінет Міністрів України з урахуванням рівня економічного розвитку, продуктивності праці, середньої заробітної плати і вартості величини мінімального споживчого бюджету. Мінімальна заробітна плата працівників які перебувають у трудових правовідносинах, не може бути нижчою від встановленого державою позиточного мінімуму. Державна гарантія мінімального рівня заробітної плати працівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності є обов'язковою на всій території України.

Мінімальний розмір пенсій – встановлений державою мінімальний рівень матеріального забезпечення громадян, які одержують пенсію. Мінімальний розмір пенсії залежить від виду пенсії та категорій осіб, які її одержують. Мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі мінімального

споживчого бюджету. На кожному етапі економічного розвитку він є різним і його розмір встановлює Верховна Рада України. Мінімальний розмір пенсії у разі інвалідності залежить від групи інвалідності і категорії осіб, яким призначена пенсія.

Найманий працівник – фізична особа, яка працює за трудовим договором на підприємстві, в установі та організації, в їх об'єднаннях або у фізичної особи, яка використовує найману працю.

Наказ – правовий акт, що видається на підставі й на виконання чинних законів, указів, урядових постанов і розпоряджень, наказів, положень та інструкцій вищестоящих органів. Наказ є актом внутрішнього управління, чинність якого не виходить за рамки певної галузі конкретного підприємства, об'єднання, установи. Формуляр наказу повинен мати такі основні реквізити: назва виду документа – наказ. (якщо виданий центральною державною установою чи відомством, то над його найменуванням повинно бути зображення державного герба), місце видання; номер, індекс класифікатором чи номенклатурою справ; дату підписання; заголовок, текст (якщо є додатки, то їх перелік); підпис керівника. Крім того вказуються прізвища посадових осіб (особи), які підготували проект, та осіб, з якими він був погоджений. Текст наказу складається з двох частин: констатуючої (вступної або описової) та розпорядчої.

Непрацездатність – пов'язаний з порушенням здоров'я, внаслідок захворювання чи каліцтва фізичний чи психічний стан працівника, коли він не може виконувати трудову функцію протягом певного часу. (тимчасова непрацездатність), або зовсім втрачає працездатність (стійка-постійна або тривала непрацездатність). Тимчасова непрацездатність жінки може бути пов'язана з вагітністю та пологами. Тимчасова непрацездатність визначається лікувально-профілактичним закладом (лікарем або комісією лікарів) і підтверджується листком непрацездатності, на підставі якого працівник звільняється від виконання трудової функції на час, необхідний для відновлення здоров'я. Стійка непрацездатність може бути пов'язана зі

стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою, або викликана уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності. В такому разі має місце інвалідність особи., що зумовлює необхідність надання їй соціальної допомоги і захисту. Стійка непрацездатність визначається медико-соціальною експертизою і підтверджується висновком органу медико-соціальної експертизи, на підставі якого особі (інваліду) призначаються передбачені законом пенсія і допомоги.

Нещасний випадок на виробництві – раптове ушкодження здоров'я працівника під час виконання ним трудових обов'язків. Трудове законодавство передбачає такі види нещасних випадків на виробництві: травми, гострі професійні захворювання та отруєння, теплові удари, опіки, обмороження, утоплення., ураження електричним струмом і блискавою, ушкодження внаслідок аварій, пожеж, стихійного лиха (землетруси, зсуви, повені, урагани тощо), контакту з тваринами, комахами та іншими представниками фауни та флори. Ушкодження здоров'я вважається нещасним випадком на виробництві, якщо воно сталося: під час виконання трудових обов'язків *(в тому числі під час відрядження), а також в інтересах підприємства без доручення власника; на робочому місці, на території підприємства чи іншому місці роботи протягом робочого часу, включаючи встановлені перерви; протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, засобів захисту, одягу перед початком або після закінчення роботи , а також часу для особистої гігієни; під час проїзду на роботу транспортом підприємства або сторонньої організації, яка надала його згідно з договором (заявкою), а також на власному транспорті, якщо він використовується в інтересах виробництва; під час аварій (пожеж тощо), а також при їх ліквідації на виробничих об'єктах; під час надання підприємством шефської допомоги; на транспортному засобі, на його стоянці, в порту заходу судна, у вахтовому селищі під час відпочинку; в робочий час під час переміщення між об'єктами обслуговування (пішки, на

громадському чи власному транспорті або на такому, що належить підприємству чи сторонній організації); під час прямування пішки або на транспортному засобі до місця роботи або назад за разовим завданням власника або уповноваженого ним органу без оформлення посвідчення про відрядження. За фактом нещасного випадку на виробництві провадиться розслідування спеціально призначеною комісією. Заподіяна працівникові внаслідок ушкодження здоров'я через нещасний випадок на виробництві шкода підлягає відшкодуванню (виплата втраченого заробітку, одноразової допомоги потерпілому, а за його смерті – членам сім'ї та утриманцям померлого, компенсація витрат на медичну та соціальну допомогу; посилене харчування, протезування, сторонній догляд тощо). Обов'язок відшкодування шкоди покладається на власника підприємства, установи, організації або на уповноважений ним орган.

Нічна праця – будь - яка робота, що здійснюється протягом періоду тривалістю не менше семи годин підряд, включаючи проміжок між північчу і 5-ю годиною ранку, встановлений компетентним органом після консультації з найбільш представницькими організаціями підприємців і трудящими або колективними договорами.

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Пенсія в разі втрати годувальника – вид трудової пенсії, що призначається утриманцю у разі смерті годувальника або визнання його безвісно відсутнім. Право на цей вид трудової пенсії мають непрацездатні члени сім'ї годувальника, які були на його утриманні. Усиновителі мають право на пенсію у разі втрати годувальника на рівні з батьками , а усиновителі – на рівні з рідними дітьми. Неповнолітні, які втратили годувальника, зберігають це право також, і при їх усиновленні. Відчим і мачуха годувальника мають право на пенсію на рівні з батьком матір'ю за умови, якщо виховували або

утримували померлого пасинка чи падчірку не менше п'яти років. Пасинок і падчірка, якщо вони не одержували аліментів від батьків, мають право на пенсію на рівні з рідними дітьми. Пенсія в разі втрати годувальника призначена в разі смерті одного з подружжя, зберігається і при новому одруженні пенсіонера. Сім'ї годувальника, який помер внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також сім'ї померлого пенсіонера пенсія призначається незалежно від стажу роботи годувальника. У разі коли годувальник помер внаслідок загального захворювання чи каліцтва, не пов'язаного з роботою, пенсія в разі втрати годувальника призначається, якщо годувальник на день смерті мав стаж, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності. Сім'ям вихованців, учнів, студентів, курсантів, аспірантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, докторантів, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи в клінічну ординатуру, пенсії призначаються відповідно на таких самих підставах, що і пенсії по інвалідності цим учням, студентам, аспірантам і клінічним ординаторам.

Пільги неповнолітнім – особливі права і переваги в галузі охорони праці, робочого часу, часу відпочинку та деяких інших умов праці, що надаються особам, які не досягли 18 років. Зокрема, неповнолітнім працівникам віком від 16 до 18 років встановлено тривалість робочого часу 36 годин на тиждень, а віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень; працівникам молодше 18 років щорічна відпустка надається тривалістю один календарний місяць (не менше 31 календарного дня); заробітна плата неповнолітнім при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується у такому самому розмірі, як особам, що працюють повний робочий день; осіб, яким не виповнилося вісімнадцять років, заборонено залучати до роботи у нічний час (з 22.00. до 6.00.) та до понадурочних та важких робіт, робіт із шкідливими та небезпечними умовами праці, а також до підземних робіт, робіт, пов'язаних з підніманням і переміщенням речей, маса яких перевищує встановлені для неповнолітніх норми, тощо.

Побутова травма – ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку в побуті. При настанні тимчасової непрацездатності, спричиненої побутовою травмою, лікарняний листок (а отже, й матеріальна допомога) надається з шостого дня непрацездатності. Або згідно з чинним законодавством на даний період часу. Якщо побутова травма є наслідком стихійного лиха, тобто надзвичайних обставин (землетрус, ураган, град, пожежа, повінь тощо), які не піддаються впливові людини, або якщо травма є наслідком анатомічного дефекту потерпілого, лікарняний листок і матеріальна допомога видаються за весь період непрацездатності на загальних підставах. При настанні інвалідності внаслідок побутової травми пенсія призначається на тих самих умовах, що й при настанні інвалідності в наслідок загального захворювання.

Попереднє випробовування – захід, який може бути обумовлений угодою сторін при укладенні трудового договору, з метою перевірки відповідності працівника роботі, що йому доручається, з обов'язковим застереженням у наказі про прийняття на роботу в межах чинного законодавства.

Право на відпочинок – передбачена Конституцією України (ст. 45) та закріплена у трудовому законодавстві України, органічно пов'язана з оптимальною організацією праці можливість відтворення працівником фізичного, морально-психологічного та інтелектуального потенціалу. Право на відпочинок забезпечується встановленням нормальної тривалості робочого часу, в тому числі скороченого в окремих виробництвах і професіях, а також у нічний час, наданням оплачуваної щорічної відпустки, встановленням вихідних і святкових днів, міжзмінними та внутрізмінної перерви тощо.

Право на працю – (ст.43 Конституції України) – гарантована державою можливість особи заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. В Україні держава гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Згідно з чим важливим положенням держава зобов'язується здійснювати програми

професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів, а також захищати право на своєчасне отримання винагороди за працю.

Людина може займатися будь-яким видом трудової діяльності, а може й не брати в ній участі, оскільки Конституція України забороняє використання примусової праці. За таких умов людина вільна залишити роботу в тій чи іншій організації, перейти на іншу роботу, займатися індивідуальною трудовою діяльністю, підприємництвом, іншою не забороненою законом діяльністю.

Кожен власник засобів виробництва, організуючі працю трудового колективу або окремих трудівників, зобов'язаний забезпечити безпечні й здорові умови праці, її оплату, не нижчу від визначеної Законом України "Про оплату праці" від 24 березня 1995 року із змінами та доповненнями на сьогодні. Особливу увагу законодавство приділяє умовам праці жінок і неповнолітніх, піклуючись про їх здоров'я. Законодавство гарантує громадянам захист від незаконного звільнення, вимагає своєчасної сплати винагороди за працю.

Працевлаштування неповнолітніх - сприяння державних і громадських організацій особам, які не досягли 18 років і потребують допомоги у виборі місця та виду роботи, у межах чинного законодавства.

Працездатність – соціально-правова категорія, що відбиває здатність людини до праці, яка визначається рівнем її фізичного та духовного розвитку, а також станом здоров'я, професійними знаннями, умінням і досвідом.

Праценаймач – власник або уповноважений ним орган, наділений правом прийому на роботу і звільнення з роботи відповідно до законодавства.

Примирна комісія – орган, призначений для вироблення рішення, що може задовольнити сторони колективного трудового спору (конфлікту), та який складається з представників сторін.

Прогоул – відсутність на роботі без поважних причин понад троє години протягом робочого дня.

Робочий тиждень - норма тривалості робочого часу в календарному тижні, встановлена законодавством України. Зокрема, в Кодексі законів про працю України проголошено, що для працівників установлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а на підприємствах, де за характером виробництва запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним – з одним вихідним днем; робочий тиждень працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Для деяких категорій працівників встановлена скорочена тривалість робочого тижня.

Робочий час – термін, протягом якого працівники відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку зобов'язані виконувати трудові обов'язки, передбачені трудовим договором.

Скорочений робочий час – встановлена законом зменшена норма робочого часу без зменшення заробітної плати з метою охорони праці окремих категорій працівників. Згідно із ст. 51 Кодексу законів про працю України скорочений робочий час встановлюється : для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень; а для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень; для учнів, які працюють протягом навчального періоду у вільний від занять час, робочий час зменшується вдвічі від вказаного вище відповідно до осіб певного віку. Робочий час для працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці, становить не більше 36 годин на тиждень. Законодавством встановлюється скорочений робочий час для окремих категорій працівників (учителів, лікарів тощо).

Стаж роботи – тривалість трудової діяльності, що вираховується в повних роках або роках, місяцях і днях, і враховується в разі призначення трудових пенсій, допомог, надбавок до посадових окладів і пенсій, надання щорічних і додаткових відпусток, прийняття на посаду тощо. Розрізняють стаж роботи загальний, спеціальний і безперервний. *Загальний стаж* – це повна тривалість трудової діяльності незалежно від перерв в ній¹. Його враховують при призначенні пенсії за віком, пенсії по інвалідності внаслідок

загального захворювання, пенсії у разі втрати годувальника, померлого внаслідок загального захворювання. *Спеціальний стаж* роботи становить тривалість трудової діяльності, безперервної чи з перервами, яка за характером і умовами праці належить до особливо важкої чи важкої, шкідливої, з підвищеною емоційною напругою тощо. Він має значення при призначенні трудової пенсії на пільгових умовах й у пільгових розмірах. *Безперервний стаж роботи* визначається як тривалість роботи на одному підприємстві, в установі, організації, кооперативі без перерви або у кількох з них, якщо час переходу на роботу з одних у інші не перевищував встановленого законодавством часу, протягом якого зберігається безперервність. Він має значення при обчисленні розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності, нарахуванні надбавок. Основним документом, що підтверджує стаж роботи є трудова книжка. Порядок підтвердження стажу роботи за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній визначено у постанові КМУ від 12 серпня 1993 року “ Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів в ній”.

Сумісництво – виконання працівником, крім основної, іншої регулярно оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час. Робота за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій допускається на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або у громадянина (підприємця, приватної особи) за наймом. Для роботи за сумісництвом згода власника або уповноваженого ним органу не обов’язкова. Проте в окремих випадках можуть мати місце обмеження на сумісництво. Керівники державних підприємств, установ, організацій разом з профспілковими комітетами вправі застосовувати такі обмеження щодо працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці. Обмеження поширюються також на осіб, які не досягли 18 років, та вагітних жінок. Працівник, який влаштовується на роботу за сумісництвом на інше підприємство, в установу,

організацію. Повинен пред'явити власникові або уповноваженому ним органу паспорт. Обмежується та має особливе регулювання робота за сумісництвом державних службовців.

Тарифна ставка – розмір оплати праці за одиницею робочого часу (годину, день, місяць) залежно від кваліфікаційного розряду.

Трудова дисципліна – сукупність правових норм, встановлених на підприємстві, в установі, організації, що є обов'язковими для всіх учасників трудових відносин. Трудова дисципліна полягає, зокрема, в обов'язках працівників працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, додержувати технологічну дисципліну, дбайливо ставитися до майна власника.

Трудова книжка – основний документ, що свідчить про трудову діяльність працівника, на підставі якого встановлюється його трудовий стаж.

Трудова пенсія – пенсія, що призначається особі при досягненні передбаченого законодавством віку, у разі настання інвалідності, у разі втрати годувальника і за вислугу років. Право на трудов пенсію мають особи, зайняті суспільно корисною працею, при додержанні інших умов передбачених законодавством. До таких осіб належать: а) особи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, кооперативах (в тому числі за угодами цивільно-правового характеру), незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, або є членами кооперативних утворень – за умови сплати підприємствами та організаціями страхових внесків до Пенсійного фонду та трьох фондів соціального стахування; б) особи, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно її праці, - за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду; в) члени творчих спілок, а також інші творчі працівники, які не є членами таких спілок – за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду; г) інші особи, які підлягають державному соціальному страхуванню; д) працівники воєнізованих формувань, які не підлягають державному соціальному

страхуванню, особи начальницького і рядового складу фельд'єгерської служби Міністерства зв'язку України; е) вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти; є) особи, які стали інвалідами у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків або у зв'язку з виконанням дій по врятуванню людського життя, охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку; ж) особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду; з) члени сімей перевищених вище осіб і пенсіонерів з числа цих осіб – у разі втрати годувальника.

Трудове право – галузь права, що регулює суспільні відносини, які виникли у зв'язку з використанням найманої праці громадян у державних, колективних, кооперативних, громадських організаціях і установах, на підприємствах будь-якої форми власності.

Трудовий договір – угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, відповідно до якої працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, підпорядковувати внутрішньому трудовому розпорядку, а власник зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату, і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбаченої законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Трудовий колектив - політико-економічне об'єднання всіх працівників для спільної праці на державних, громадських, приватних підприємствах, в установах, організаціях, інших господарських структурах. Згідно з чинним законодавством трудовий колектив бере участь: а) в обговоренні і вирішенні державних і громадських справ; б) у виборах депутатів місцевих Рад; в) у плануванні виробництва і соціального розвитку; г) у підготовці і розстановці кадрів; д) в обговоренні і вирішенні питань управління підприємствами і установами; е) у поліпшенні умов праці і побуту; є) у використанні коштів,

призначених для розвитку виробництва, а також для соціально-культурних заходів і матеріального заохочення.

Трудові відносини – врегульовані законодавством, а також колективними трудовими договорами відносини, що виникають у зв'язку з трудовим процесом у суспільному виробництві, у конкретному трудовому колективі.

Трудові спори – суперечливості, що виникають між працівниками, зоднієї сторони, і власником або уповноваженим ним органом – з другої сторони, з питань, пов'язаних із застосуванням трудового законодавства або встановленням умов праці. Колективні трудові спори вирішуються шляхом примирних процедур, здійснюваних примирними комісіями, що складаються з представників сторін, які беруть участь у трудовому спорі.

Час відпочинку – час (перерва для відпочинку і харчування, вихідні, святкові дні), протягом якого працівники вільні від обов'язку працювати і вправі використовувати його на свій розсуд.

Шкідливі умови праці – комплекс факторів, що негативно впливають на здоров'я працівника на його робочому місці.

8.

Екологічне право

Під передумовою зазвичай розуміють об'єктивний або суб'єктивний фактор, який забезпечує виникнення соціальних, екологічних, економічних, правових та інших явищ у суспільному житті людей. Взаємодія суспільства і природи – об'єктивно існуюче явище. Природа як сукупність органічних і неорганічних утворень виникла раніше, ніж людина і тим паче суспільство, яке є породженням природи. Природа розвивається за об'єктивними законами, тоді як суспільство функціонує на основі законів соціального розвитку. Людина є безпосередньо природною істотою. Вона і підкоряється біологічним законам, являє собою вінець розвитку природи, оскільки належить до вищого біологічного виду. Але поряд з цим людина виступає істотою, а тому суспільство розглядається як організовані людські організми. Так охарактеризувала поняття людини Соломіна С.Н. в роботі: Взаимодействие общества и природы.

Взаємодія суспільства та природи – об'єктивно існуюче явище. Природа як сукупність органічних і неорганічних утворень виникла раніше, ніж суспільство, яке є породженням природи. Природа розвивається за об'єктивними законами, тоді як суспільство функціонує на основі законів соціального розвитку.

Процес взаємодії суспільства й природи здійснюється на основі певних закономірностей. Перш за все, суспільство не може існувати без природи, оскільки природні блага забезпечують життєдіяльність людини. У свою чергу й природа потребує діяльності суспільства, зокрема, використанні суспільством ресурси (грунт, води, ліси тощо.) повинні відтворюватися й відновлюватися. Ці процеси відбуваються як природним шляхом, так і штучними заходами з активною діяльністю людини, при якій виникають певні суспільні екологічні відносини, що регулюються правовими приписами.

У сучасних умовах, коли проблеми взаємодії людини й природи набувають значення загальнонаціональних пріоритетів, сформувалася й отримала своє конституційне закріплення відносно нова функція держави – екологічна, спрямована на гармонізацію відносин суспільства й природи, забезпечення оптимального врахування економічних та екологічних інтересів суспільства за безумовної першості екологічних. Стаття 16 Конституції України встановила, що забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави. Реалізація цієї функції держави здійснюється в тому числі й через освітню діяльність у вищих навчальних закладах, яка повинна забезпечувати раціональне природокористування, охорону довкілля, цілеспрямоване управління довкіллям в інтересах суспільства.

Серед завдань викладачів екологічного права у вищих навчальних закладах, і передусім педагогічного профілю, ключовим є підвищення відповідальності кожного громадянина України за стан навколишнього природного середовища, засвоєння практичних правових екологічних навичок майбутніми спеціалістами. Загальна проблема підвищення якості освіти з усіма її передумовами успішно буде вирішуватися тільки тоді, коли студент уже з першого року навчання буде знати основи права, в тому числі й екологічного, буде мати можливість реалізувати своє конституційне право на безпечне для

життя й здоров'я довкілля через виконання головного конституційного обов'язку як громадянина України – не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки.

Той вищий навчальний заклад, який зможе вирішити комплекс цих проблем, буде значно ближчим до вирішення завдання інтеграції в європейську систему вищої освіти і, головне, до відповідності екологічним реаліям сучасного світу.

Підготовка даного навчального посібника з екологічним понятійним матеріалом викликана зростаючим інтересом з боку студентів вищих навчальних закладів неюридичного профілю до проблем захисту навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, у тому числі в нашому Мелітопольському регіоні, необхідністю добротних та якісних знань.

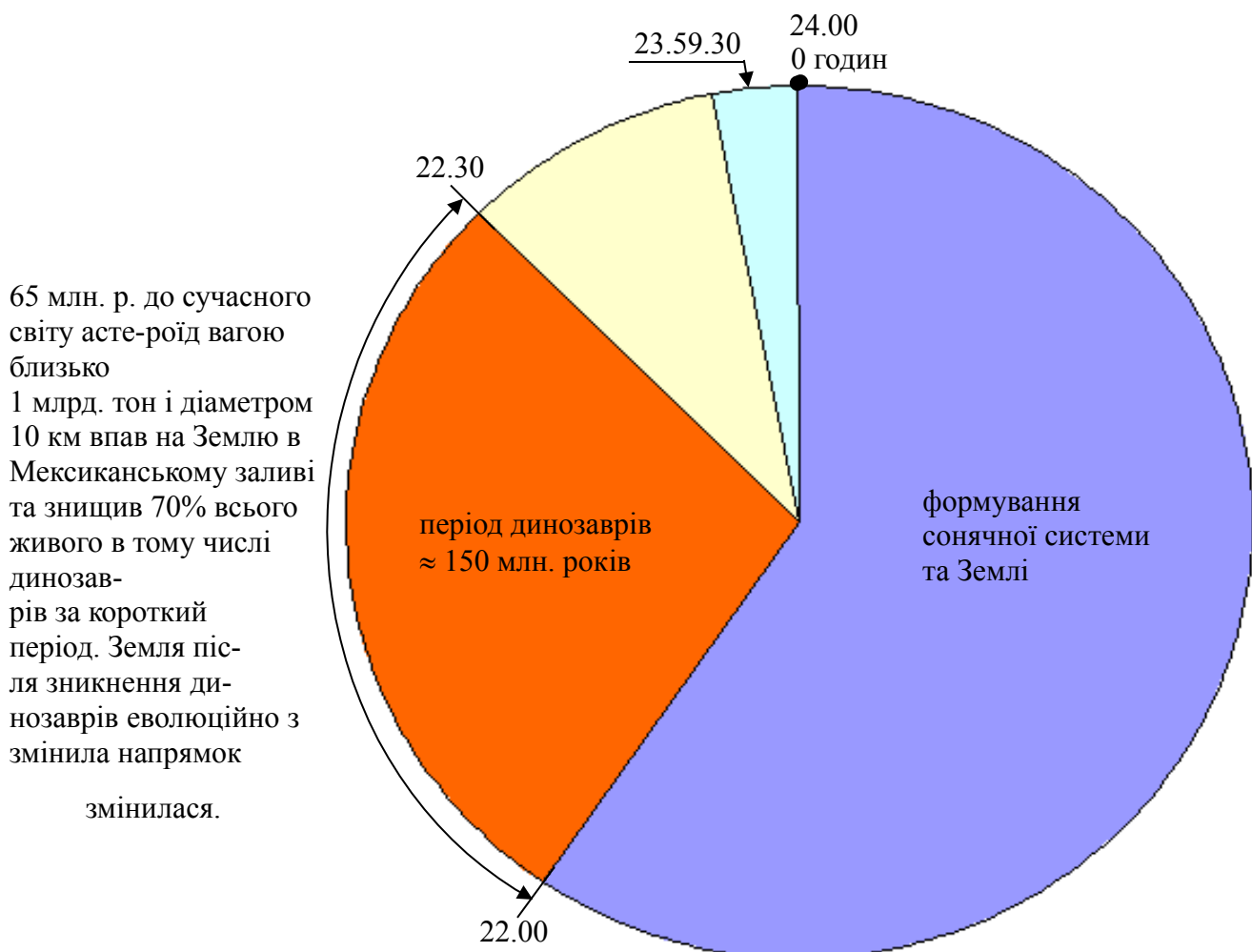
Посібник охоплює важливі питання щодо основних інститутів екологічного права. Він дає можливість отримати знання щодо процесів управління природокористуванням та охороною довкілля, правового забезпечення екологічної безпеки, економіко-правового механізму природокористування й охорони навколишнього природного середовища, відповідальності за порушення екологічного законодавства, та правової охорони окремих об'єктів екологічного права. У ньому містяться матеріали про здійснення в Україні екологічної політики, фінансування екологічних заходів, роботу природоохоронної прокуратури тощо.

Зміст навчального посібника відповідає завданням та вимогам навчальних програм з курсу “Екологічне право”. Матеріал викладено стисло в тезовій формі. Структура та зміст посібника забезпечують належну теоретичну базу й методичну зручність для самостійної підготовки студентів вищих навчальних закладів неюридичного профілю.

Термінологічний словник-довідник буде корисний також учням загальноосвітніх шкіл, гуманітарних гімназій, ліцеїв, які вивчають курс

“Правознавство”, “Основи права” та “Основи екологічного права”, а також усім, кого цікавить питання охорони навколишнього природного середовища.

**ТЕОРІЯ
РОЗВИТКУ ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ.
(авторський варіант)**

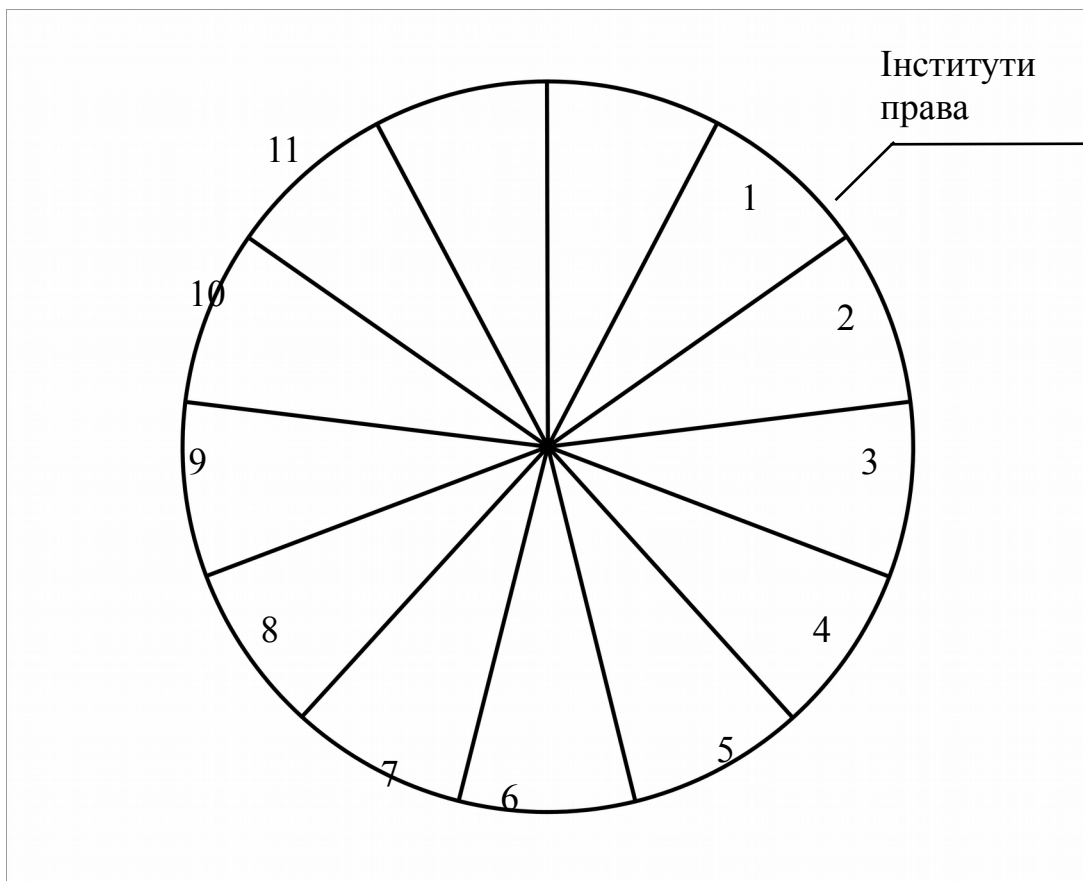

І тільки за 30 секунд до 24.00 годин на Землі з'являється шляхом еволюції людиноподібна істота.

Рис. 9.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які

регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут природокористування, інститут використання тваринного світу і т.п.)

Екологічне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. *Загальні положення про екологічне право як галузі права України.*
2. *Джерела екологічного права.*
3. *Управління природокористуванням та охороною довкілля.*
4. *Екологічні права та обов'язки громадян.*
5. *Право власності на природні ресурси в Україні.*
6. *Право природокористування.*

7. *Правове забезпечення екологічної безпеки.*
8. *Економіко-правовий механізм природокористування і охорони навколишнього природного середовища.*
9. *Відповідальність за порушення екологічного законодавства.*
10. *Право землекористування.*
11. *Правове регулювання використання та охорони вод.*
12. *право користування надрами.*
13. *Право користування рослинним світом та його охорона.*
14. *Право використання тваринного світу.*
15. *Право користування природо-заповідним фондом*
16. *Правове регулювання охорони курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон.*
17. *Правова охорона атмосферного повітря.*
18. *Правова охорона навколишнього природного середовища в населених пунктах та окремих галузях економіки.*
19. *правовий режим надзвичайних екологічних ситуацій.*
20. *Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища.*

Рис.10.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила гибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

Атомна радіація – вид забруднення природного середовища, яке шкідливо впливає на здоров'я людини, навколишнє природне середовище та матеріальні ресурси.

Виключна (морська) економічна зона – це морські райони, які зовнішньо прилягають до територіального моря України, включаючи райони навколо приналежних островів, що їй належать.

Води – всі води (поверхневі, підземні, морські) , що входять до складу природних ланок кругообігу води.

Водний об'єкт – природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води.

Гармонійність суспільства і природи – це об'єктивно існуючий зв'язок суспільства та природи, який припускає узгоджену діяльність людей відносно природи з дотриманням законів природи, екологічно нормальної експлуатації природних ресурсів , їх відтворення та охорони.

Дозвіл – це офіційний документ, що засвідчує право особи на використання певного виду природних ресурсів у лімітних межах.

Екобезпека – категорія соціальна, притаманна людському суспільству, формується у межах суспільних відносин.

Екологічна інформація – це відкриті, повні та достовірні відомості про природні явища, події, предмети, процеси та осіб у сфері приналежності природних ресурсів, використання, забезпечення екологічної безпеки, відтворення й охорони навколишнього природного середовища, які надаються вчасно.

Екологічна небезпека – це сукупна небезпека, діяльність техногенних систем , під впливом яких виникли природні екологічні фактори та негативні природні процеси.

Екологічне планування – діяльність уповноважених державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямовану на створення екологічно обґрунтованих імперативів раціонального та комплексного використання природних ресурсів, їх відтворення та охорони довкілля.

Екологічне право – система правових норм, які регулюють екологічні відносини з приводу приналежності, використання, забезпечення екологічної безпеки та відтворення природних ресурсів.

Екологічне прогнозування – урегульована екологічним законодавством діяльність спеціально уповноважених суб'єктів права, спрямована на підготовку та проведення екологічних прогнозів у галузі відтворення, використання природних ресурсів та забезпечення сприятливого стану навколишнього природного середовища й екологічної безпеки.

Закон – це нормативний акт, що його прийняв вищий представницький орган державної влади або безпосередньо народ, який встановлює початкові юридичні норми, має вищу юридичну силу і приймається з додержанням особливої законодавчої процедури.

Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – система організаційних, технічних, медико-біологічних, фінансово-економічних та інших заходів щодо запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і ліквідації її наслідків.

Зона надзвичайної екологічної ситуації – окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація.

Зони НЕС – офіційно оголошені території, на яких вони склалися.

Катастрофа – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків.

Мисливство – вид спеціального використання тваринного світу, який задовольняє матеріальні, рекреаційні та інші потреби громадян та господарства.

Надзвичайна екологічна ситуація – надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

Надра – це частина земної кори, що знаходиться під поверхнею та дном водоймищ і сягає глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Нормативно-правові акти – це акти державної (публічної) влади, якими встановлюються (санкціонуються), вводяться в дію, змінюються чи

скасовуються правила поведінки суб'єктів екологічних правовідносин у суспільстві.

Об'єкти права власності – це те, з приводу чого складаються і існують відповідні правовідносини.

Охорона атмосферного повітря – система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням його забрудненню та зниженням його рівня, впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних чинників.

Право володіння – це право фактичного панування над певним природним об'єктом.

Право землекористування – це юридично забезпечена можливість отримання чи видобування корисних властивостей землі або доходів з відповідних земельних ділянок у процесі їх безпосередньої експлуатації з дотриманням відповідних правил їх охорони.

Право користування – це право власника задовольняти за допомогою природних ресурсів свої потреби.

Право розпорядження – це визнана за власником і гарантована йому можливість учиняти дії, спрямовані на зміну юридичного статусу, економічного призначення чи стану природних об'єктів, визначення їх юридичної долі.

Принципи екологічного права – це виражені в його нормах основоположні ідеї, засади, риси, відповідно до яких здійснюються регулювання екологічних відносин.

Рибальство – один із основних видів користування природними об'єктами, метою якого є одержання різноманітних видів харчової, кормової, технічної та медичної продукції для задоволення потреб населення і народного господарства.

Рослинний світ – сукупність усіх видів рослин, а також гриби та утворених ними угруповань на певній території.

Рекреаційна зона – ділянка суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму.

Стандарт – це документ, що встановлює для загального та багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі, розроблений у встановленому порядку на основі консенсусу.

Санітарне та епідеміологічне благополуччя населення – оптимальні умови життєдіяльності, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

Санітарно-захисні зони – зони, що встановлюються в районах житлової забудови, масового відпочинку і оздоровлення населення при визначенні місць розміщення нових, реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, які впливають на стан атмосферного повітря.

Смуги відведення – земельні ділянки з особливим режимом використання, що виділяються на берегах річок для забезпечення експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування каналів зрошувальних і осушувальних систем, гідротехнічних та гідрометричних споруд, водойм і гребель. Розміри та режим використання земельних ділянок смуги виділення визначаються за проектами землеустрою, які розробляються і затверджуються в установленому порядку. Земельні ділянки в межах смуги виділення надаються для створення водоохоронних насаджень, берегоукріплювальних та протиерозійних гідротехнічних споруд, будівництва переправ тощо.

Фізичні особи – це переважно різновид індивідуальних суб'єктів в екологічному праві. Це три категорії громадян: 1) громадяни України; 2) іноземні громадяни, які на законних підставах знаходяться на території України; 3) особи без громадянства.

Червона Книга України – основний документ, що містить перелік рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, на підставі якого розробляються наукові і практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення та раціональне використання. Урядом України затверджено Положення “Про Червону Книгу України”.

Юридичні дії – складна юридична сукупність що включає волевиявлення особи про надання їй в користування або у власність природного об’єкта, його частини, компонента для вилучення з нього корисних властивостей або якостей; прийняття рішення компетентних державних органів або організацій .

Ядерна безпека – дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

Господарське право

Господарське право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері управління економікою, виробництвом та реалізацією продукції, виконання робіт і надання послуг з метою отримання прибутків.

Господарське право є комплексною галуззю права, що базується на нормах цивільного права щодо правоздатності фізичних і юридичних осіб, цивільно-правових угод і конкретизує їх, а також містить у собі норми адміністративного, фінансового, трудового права, які регулюють господарську діяльність, господарське право і найближче до нього за змістом цивільне право співвідносяться як загальне і спеціальне.

Господарське право регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Предметом вивчення господарського права є відносини, які виникають у процесі господарської діяльності суб'єктів підприємництва, державних, приватних, кооперативних, громадських організацій та установ, наділених відповідно до законодавчих актів певними повноваженнями, правами та обов'язками та відповідальністю за свої дії.

Методи господарського права являють собою сукупність способів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин.

Основними методами господарського права є метод автономних рішень, метод владних приписів, метод рекомендацій. Зазначені методи засновані на виконанні вимог законів, моделюванні поведінки суб'єктів підприємницької діяльності, їх взаємовідносин між собою та державою.

Метод автономних рішень заснований на тому, що підприємства, підприємці мають право за власною ініціативою приймати рішення, які не суперечать законодавству України.

Згідно з методом владних приписів діяльність (поведінка) суб'єктів підкоряється обов'язковим моделям правовідносин, які визначені законодавством.

Метод рекомендацій полягає в тому, що держава регулює поведінку суб'єктів господарських відносин шляхом рекомендованих моделей відповідних правовідносин.

Норми господарського права, як загальні обов'язкові правила господарювання, приймаються і застосовуються у формі нормативних актів.

Відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, Господарським кодексом України, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та КМУ, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами.

Господарське законодавство – це система економічних і правових норм(фінансового, комерційного, трудового, банківського, земельного, адміністративного права і т.п.), що регулюють різні галузі народного господарства. Більша частина нормативних актів включає норми двох і більше галузей права.

Так, у прийнятих Господарському та Цивільному кодексах України 2003 р. передбачено норми фінансового, господарського, цивільного, адміністративного та трудового права.

Господарським кодексом України визначені основні засади господарської діяльності в той час, як господарсько-правові норми можуть також прийматися органами державної влади і управління всіх рівнів, господарськими органами, що функціонують на засадах господарського розрахунку, та промисловими об'єднаннями, міністерствами, фінансовими органами та об'єднаннями, підприємствами, організаціями та громадянами.

Господарсько-правові норми є різновидом загальних правових норм і характеризуються такими ознаками:

- встановлюються державою забезпечуються державним примусом;
- покладають на суб'єкта господарських правовідносин певні права та обов'язки;
- встановлюють певні правила поведінки приписи щодо їх використання та виконання суб'єктами господарських правовідносин;
- мають бути закріплені нормативним актом, законом, указом, постановою, наказом, інструкцією.

Господарська діяльність в Україні регулюється нормативними актами, які є джерелом господарського права.

Нормативний акт –це офіційний письмовий документ компетентного органу держави, який встановлює чи відміняє норму господарського права.

До нормативних актів, що регулюють господарську діяльність в Україні, в першу чергу слід віднести Конституцію України. Конституцією регулюються питання господарської діяльності у статтях про власність, підприємництво, визначається компетентність органів державної влади, Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України.

Закони, що регулюють господарські відносини, розподіляються на:

- закони, що регулюють загальні питання господарської діяльності (закони України “Про власність”, “Про систему оподаткування”, ”Про бюджетну систему України”, тощо);
- закони про окремі види господарської діяльності (“Про банки і банківську діяльність ”, “Про зовнішньоекономічну діяльність ”, “Про цінні папери і фондову біржу ” та ін.);
- закони про окремі види і відносини у господарській діяльності. До них належать нормативні акти господарського

законодавства, втілені в господарському, бюджетному, земельному, лісовому та інших кодексах України.

Навчальний курс “Господарське законодавство” та “Підприємницьке право” вивчається на третьому, четвертому та п'ятому курсі економічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Він передбачає знайомство студентів денної та заочної форми навчання з основними принципами господарювання в Україні, видами та формами організаційно-правових методів та способів господарювання, в тому числі підприємницької діяльності в Україні. Це дасть змогу з нових світоглядних, концептуальних позицій усвідомити існуючі та гіпотетичні суперечності економічного та правового життя господарюючих суб'єктів, свідомо та об'єктивно оцінювати економічну та правову політику держави, її дії щодо подолання світової економічної кризи.

Основною метою викладання курсу “Господарське законодавство”, “Підприємницьке право” є формування у студентів глибоких знань в області організації господарювання, логіки сучасного економічного та правового мислення і економічної та правової культури, адекватних умовах переходу країни до ринкових відносин, розвитку підприємництва у всіх сферах життя; навчання студентів базовим методам аналізу господарської діяльності, аналізу економічних та правових процесів, вмінню приймати обґрунтовані рішення з приводу економіко-господарських проблем та ефективній роботі менеджера.

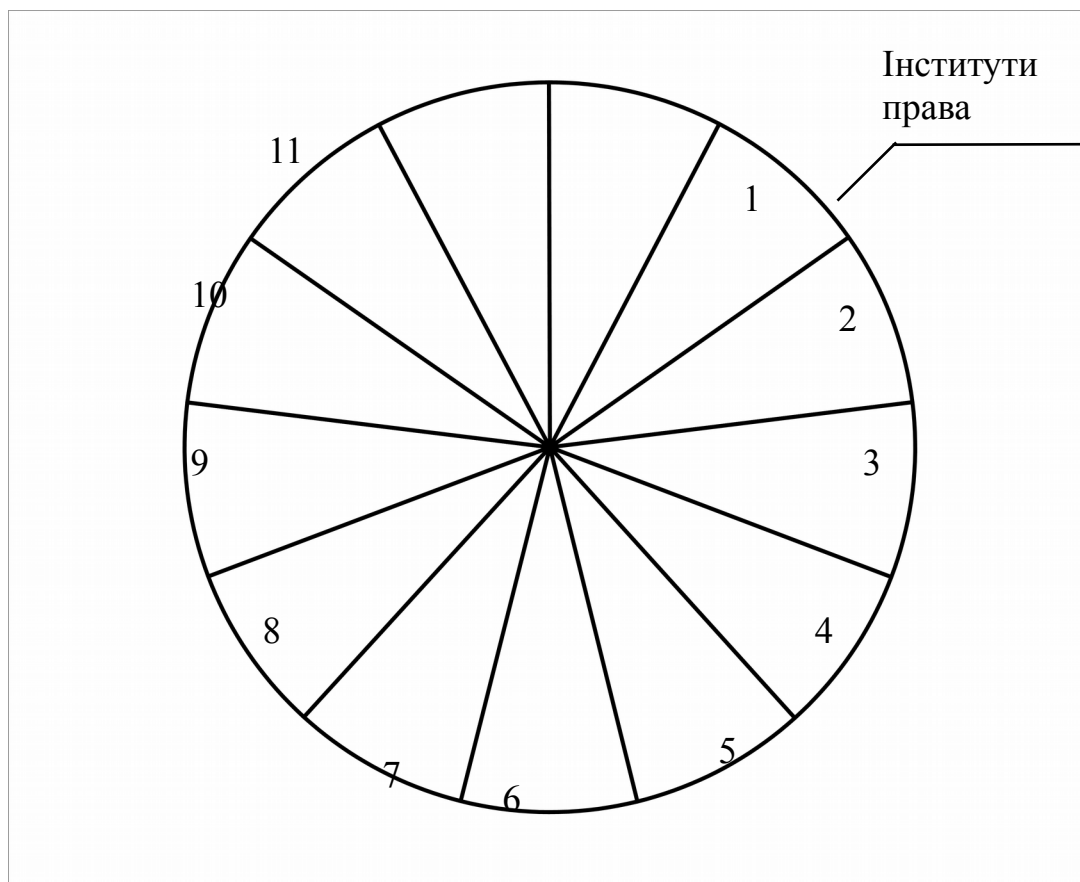
Основними завданнями дисципліни є:

- пізнання економічної та правової теорії господарювання як науки, її предмету, методів та функцій;
- розкриття основного змісту сучасних організаційно-правових форм господарювання;
- аналіз закономірностей розвитку господарюючих суб'єктів як основи господарської та підприємницької діяльності в державі;
- характеристика основних видів, форм підприємств, установ, організацій;

- розкриття основ правового забезпечення відносин власності в країні;
- сучасні процеси інтеграції України до європейського та світового співтовариства в області господарювання (підприємництва) та зовнішньоекономічної діяльності.

Логіка та структура дисципліни “Господарське законодавство ”, ”Підприємницьке право ” та передбачені цією програмою методи їх вивчення дають можливість студентам засвоїти необхідний обсяг науково-теоретичних знань, що обумовить можливість цілісного сприйняття процесів господарювання всіх організаційно-правових форм сучасної економіки та формуванню правового забезпечення господарської діяльності на національному і загальносвітовому рівнях і набути норм грамотної економіко-правової поведінки.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут банкрутства, інститут зовнішньоекономічної діяльності і т.п.)

Господарське право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. Загальна характеристика господарського права.
2. Господарські правовідносини.
3. Господарське законодавство.
4. Суб'єкти господарського права.
5. Правове регулювання відносин власності.
6. Господарсько-договірні зобов'язання.
7. Господарсько-правова відповідальність.
8. Правове регулювання банкрутства.
9. Правовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.
10. Правові засади обмеження монополізму в економіці України.
11. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
12. Підприємницьке право.
13. Правові основи банківської діяльності та кредитно-розрахункових відносин.
14. Правові основи біржової діяльності.

Рис.11.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Акредитив – окремий договір від договору купівлі-продажу або іншого контракту, навіть якщо в акредитиві є посилання на них.

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування процедури ліквідації.

Біржа – організація, створювана для організації торгівлі.

Господарське право – сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері управління економікою, виробництвом та реалізацією продукції, виконанням робіт та надання послуг з метою отримання прибутків.

Господарське законодавство – система економічних та правових норм, що регулюють різні галузі народного господарства.

Нормативний акт – офіційний письмовий документ компетентного органу держави, який встановлює чи відмовляє норму господарського права.

Господарська діяльність – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарські правовідносини – сукупність відносин, які виникають у процесі господарської діяльності між державними органами і підприємцями (підприємствами) стосовно виробництва, розподілу та реалізації продукції, надання послуг і робіт з метою отримання прибутків.

Господарські санкції – заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких, до нього настають несприятливі економічні та / або правові наслідки.

Суб'єкти господарського права – учасники господарських правовідносин, які на основі юридично відособленого майна безпосередньо здійснюють

передбачену законодавством і статутом господарську чи управлінську діяльність.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими законами.

Некомерційне господарювання – самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети отримання прибутку.

Право власності – це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Майно – сукупність речей та інших цінностей, які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Збитки – витрати, зроблені управневою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також неoderжані нею доходи, які управне ва сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Штрафні санкції – господарські санкції у виді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання, або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Мирова угода – домовленість між боржником та кредитором стосовно відстрочки та (або) розстрочки, а також списання кредиторами боргів боржника, яка оформляється угодою сторін.

Право на захист – один із основних елементів будь-якого суб'єктивного цивільного права. Це нормативно врегульована можливість уповноваженого суб'єкта застосувати засоби правоохоронного характеру для відновлення порушеного права та застосування передбачених законом методів для припинення дій, завдяки яким право було порушено.

Третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Іноземні інвестори – це суб'єкти, які провадять інвестиційну діяльність на території України (іноземці).

Зовнішньоекономічний договір – документ, матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Фондова біржа – організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в такому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невід'ємною та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо

збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Виключна (морська) економічна зона України – морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать. Ширина виключної (морської) економічної зони України становить до 200 морських міль, відлік яких береться від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

Сімейне право

Сімейне право України – чергова галузь права внутрішньої системи права держави. Розглядаючи питання про історичні форми сім'ї та шлюбу, ми звертаємося до класичної роботи Ф. Енгельса “ Походження сім'ї, приватної власності і держави ”, яка була написана в 1884 році і має певне значення і наукову цінність на сьогоднішній день.

У вищезазначеній роботі Енгельс розкрив закони та основні етапи розвитку первіснообщинного ладу та причини його неминучої загибелі. Було досліджено виникнення і розвиток сім'ї, приватної власності, класів і держави, тобто тих сил, які підірвали первіснообщинний лад із середини до утворення класового суспільства.

В.С. Гапанчук у співавторстві з колективом науковців у підручнику “Сімейне право України” наголошував на тому, що у науці довгий час сім'ю вважали первісною, найдавнішою формою стародавнього суспільства, що з неї згодом виникли рід, плем'я, держава.

У роботі “ Походження сім'ї, приватної власності і держави ” Енгельс довів, що така формула не відбиває дійсного стану речей.

Ф. Енгельс вивчив результати досліджень Моргана, скористався працями ряду вчених з історії стародавнього суспільства, після чого дав нове пояснення історичних форм сім'ї та шлюбу.

Своє пояснення сім'ї Енгельс починає з найнижчої стадії, з періоду, коли людина тільки почала відокремлюватися від природи і ще нічого не виробляла, а лише використовувала готові продукти матеріального світу. Для цього періоду характерними були невідрізані статеві зносини: кожна жінка належала кожному чоловіку, як і кожен чоловік належав кожній жінці. Це – племінний період. Шлюбні стосунки будуються без розбору рідні, без врахування ступені спорідненості. Допускалися шлюби як по горизонталі, так і по вертикалі - між батьками і дітьми, між братами і сестрами. Цілковитим

зрозуміло, що цьому періоду не відомі такі поняття, як шлюб, сім'я: ні сім'ї, ні шлюбу тут не існувало, а було плем'я як неподільний осередок.

Із цього первісного стану виникли дві форми групового шлюбу: 1) кровноспоріднена сім'я; 2) сім'я пуналуа – екзогамна.

Кровноспоріднена сім'я – перший ступінь розвитку сім'ї. Це така форма сім'ї, коли споріднена група (орда, селище) поділена на різні шари поколінь. Шлюбні зв'язки будуються в межах поколінь. Між членами різних поколінь шлюбні стосунки заборонені, але в одному поколінні вони дозволені, незважаючи на кровну спорідненість. Згодом, коли було заборонено шлюбні зв'язки між членами одного родового шару спорідненої групи, виникла родина пуналуа.

Пуналуа – це вже другий ступінь розвитку сім'ї, коли не можуть бути в подружньому зв'язку не тільки батьки та діти, а й брати і сестри.

Пуналуа мовою мешканців Гавайських островів означає “ подружній товариш” - так називають чоловіків, що мають спільних жінок, що мають спільних чоловіків. Коло шлюбних (статевих) зв'язків обмежується. Це вже обмеження і по вертикалі, і по горизонталі. Чоловіки з однієї групи вступають у шлюбні відносини з жінками іншої групи. Так виникає ЕКЗОГАМІЯ, тобто поза родове подружжя. Існування такої форми шлюбу – явище не випадкове, воно мало матеріальне підґрунтя. Цим підґрунтям було колективне домашнє господарство, в якому жінці відводилось провідне місце. З часом парна сім'я витісняла групові подружжя, що поволі зникали з заборонаю одружуватися з кровними родичами. Із появою парної сім'ї виникають викрадення та купівля жінок. Це – зовнішня ознака радикального перевороту, що стався в глибинах групового шлюбу яка поволі переростала в матріархат, патріархат.

Питання про предмет, тобто про характер тих суспільних відносин, які підлягають регулюванню, є основним при виділенні будь-якої галузі права в самостійну.

Із загальної теорії права відомо, що питання предмета визначається характером відносин, які ним регулюються: якщо вони специфічні, самостійні – то такі відносини становлять самостійну галузь права.

Питання про предмет сімейного права на сьогодні активно дискутується. Деякі юристи вважають що сімейне право є складовою цивільного права, як наприклад, спадкове право, житлове право тощо. Інші юристи як і автори цього навчального посібника вважають, що сімейне право – самостійна галузь права, яка принципово відрізняється від інших галузей права. Ми стверджуємо, що хоч об'єктом сімейного права і є регулювання майнових та особистих немайнових взаємовідносин, проте це не зовсім звичайні майнові та особисті немайнові відносини – вони відрізняються за своїм характером та мають ряд особливостей. Вони загальновідомі.

Отже, з усього вищезазначеного можливо зробити висновок про те, що предметом сімейного права є сукупність норм, які регулюють особисті немайнові права та ті. Що виникають з них, майнові відносини людей, які виникають на ґрунті шлюбу та сім'ї.

Говорячи про сімейне право як про самостійну галузь права, не можна не помітити зв'язок з інститутами цивільного права – особливо із спадковим правом, де основним видом спадкування є спадкування за законом, тобто майно переходить від одних осіб до інших, пов'язаних між собою шлюбними відносинами або родинними стосунками.

Сімейне право регулює певне коло суспільних відносин і обумовлюється базисом суспільства.

Утворюючи єдину систему, сімейне право як самостійна галузь є складником загальної системи права України.

Сімейне право містить ряд інститутів, які зазначені в схемі та які органічно пов'язані між собою загальними принципами.

Система сімейного законодавства виражена головним чином у системі Сімейного кодексу. Наукове пізнання системи права включає пізнання

закономірностей, формування і взаємозв'язок окремих структурних частин. Система сімейного права складається з двох частин: Загальної та Особливої.

Загальна частина містить загальні норми, які поширюються на всі сімейно-правові відносини. До них належать: норми про предмет, законодавство про мету та завдання, принципи, суб'єкти сімейних правовідносин та інше.

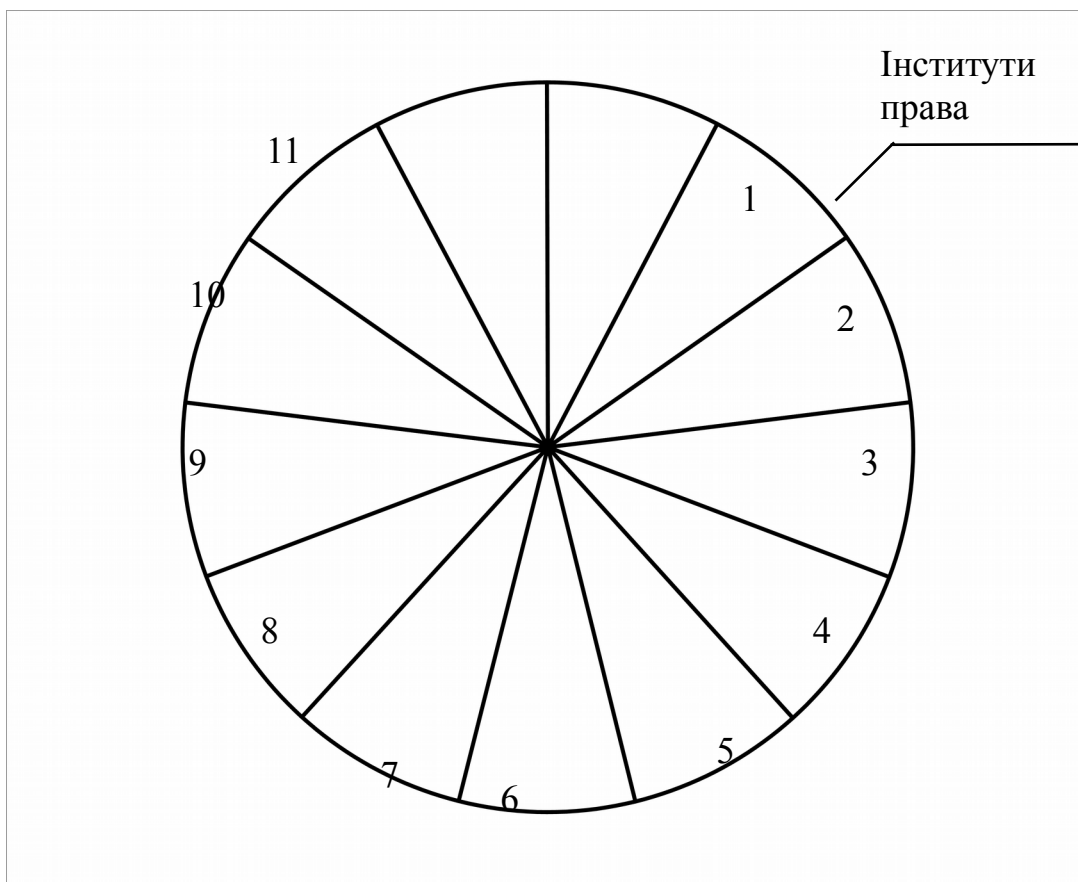
Особлива частина – це сукупність інститутів, кожен з яких регулює визначений різновид сімейних відносин.

Система сімейного права є специфічною тому, що складається з інститутів, яких немає в інших галузях права. До основних з них належать: шлюб, правовідносини, усиновлення, опіка і піклування, реєстрація актів цивільного стану.

Отже, система сучасного сімейного права – це структура, елементами якої є сімейно-правові норми та інститути, розміщені у певній послідовності.

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА СІМЕЙНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які

регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут банкрутства, інститут зовнішньоекономічної діяльності і т.п.)

Сімейне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. *Поняття шлюбу.*
2. *Порядок реєстрації та припинення шлюбу.*
3. *Правовідносини подружжя.*
4. *Правовідносини батьків та дітей.*
5. *Правовідносини інших членів сім'ї.*
6. *Порядок усиновлення.*
7. *Поняття опіки і піклування.*
8. *Реєстрація актів цивільного стану.*
9. *Аліментні зобов'язання подружжя.*
10. *Право власності подружжя.*
11. *Особисті немайнові права і обов'язки.*
12. *Патронат над дітьми.*
13. *Правове регулювання сімейних відносин за участю іноземців.*
14. *Застосування законів іноземних держав*

Рис.12..

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Аліменти – грошове утримання у розмірі, встановленому законом, яке у визначених законом випадках одні особи зобов'язані надавати іншим (внаслідок непрацездатності, шлюбу, батьківства) у зв'язку з існуючими між ними шлюбними та родинними відносинами.

Батьківські права та обов'язки – особисті й майнові права та обов'язки, які надає закон батькам (батькові і матері) для забезпечення належного виховання і матеріального утримання дітей, а також захисту їх прав та обов'язків.

Годувальник – особа, яка утримує або повинна утримувати непрацездатних членів сім'ї. Юридичне значення має факт втрати або хвороби годувальника. У зв'язку з втратою годувальника (помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного чи загального захворювання; загинув при виконанні службових обов'язків; пропав без вісти) непрацездатні члени сім'ї мають право на пенсію, а в передбачених законодавством випадках – на одноразову допомогу. Для призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника має значення причина смерті та стаж роботи годувальника.

Дарування – безоплатна передача однією стороною,(дарувателем), іншій естроні (обдарованому), за її згодою, майна у власність.

Жертва насилля в сім'ї - член сім'ї, який постраждав від ого, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї. Правові та організаційні заходи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї визначає Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” від 15 листопада 2001 року.

Заповіт – розпорядження громадянина на випадок смерті про належне йому майно (в тому числі гроші і цінні папери), зроблене в установленій законом формі.

Материнство – встановлене чинним законодавством України правове становище жінки, яка народила (усиновила), утримує й виховує дитину (дітей).

Недійсність шлюбу – відсутність законних підстав для визнання шлюбних відносин правосильними. Має місце за укладення шлюбу з порушенням встановленого законом порядку чи за наявності перешкод для цього, а також у разі реєстрації шлюбу без наміру створити сім'ю. (фіктивний шлюб). Шлюб визнається недійсним у судовому порядку за позовом одного із подружжя, прокурора, осіб, права яких порушено, а також за позовом інших осіб у випадках, спеціально передбачених законом. Не може бути визнаний недійсним шлюб, якщо на час розгляду судом справи відпали ті обставини, які були перешкодою до його укладення, а також шлюб, укладений до досягнення шлюбного віку в разі вагітності дружини або народження дитини. Недійсний шлюб не породжує прав і обов'язків, але не впливає на права дітей, які народилися або були зачаті в недійсному шлюбі.

Обов'язкова частка у спадщині - частина спадкового майна, яка переходить до спадкоємців, визначених законом, незалежно від заповіту. До них належать неповнолітні або непрацездатні діти спадкодавця (у тому числі усиновлені), непрацездатні дружина, батьки (усиновителі), утриманці померлого. Обов'язкова частка у спадщині становить не менше двох третин частки, яка належала б кожному із спадкоємців за законом. При визначенні розміру обов'язкової частки враховується і вартість спадкового майна, що складається з предметів домашнього вжитку. При визначенні обов'язкової частки у спадщині враховується все спадкове майно - як включене, так і не включене до заповіту. При цьому, якщо обов'язкова частка може бути виділена із не заповіданого майна, то спадкоємець одержує дві третини своєї законної частки із не заповіданої частини спадкового майна.

Опіка – засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх, які не досягли 15 років і залишилися без батьківського піклування, а також повнолітніх осіб, визнаних судом недієздатними внаслідок психічної

хвороби або недоумства. Опіка може бути встановлена також над майном особи, яку суд визнав безвісно відсутньою. Опіку встановлюють державна адміністрація районів, районів міст Києва та Севастополя, виконкоми міських чи районних у містах, сільських, селищних рад народних депутатів за місцем проживання особи, яка підлягає опіці, або за місцем проживання опікуна. Опікун призначається із числа осіб, близьких підопічному, або з числа осіб, виділених громадською організацією, або з числа інших осіб, які спроможні виконувати опікунські обов'язки. Опікунство припиняється: після досягнення неповнолітніми 15 років; у разі повернення неповнолітніх, які не досягли 15 років, на виховання до батьків; якщо особа, яку було визнано недієздатною, видужала або її стан значно поліпшився і суд поновив її у дієздатності; із смертю підопічного.

Піклування – засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх віком від 15 до 18 років, які залишилися без батьківського піклування, а також повнолітніх осіб, визнаних судом обмежено дієздатними внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами, чи осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права. Піклування встановлюється у тому самому порядку, що й опіка. Піклування припиняється: після досягнення підопічним 18 років; у разі одруження неповнолітньої особи; у разі скасування судом обмеження у дієздатності особи, яка зловживала спиртними напоями або наркотичними засобами; якщо відпала причина встановлення піклування над особою, яка за своїм станом здоров'я не могла самостійно захищати свої права; внаслідок смерті особи, яка перебувала під піклуванням.

Позашлюбні діти – діти, які народилися у батьків, що не перебувають між собою у шлюбі. Походження таких дітей встановлюється залежно від того, як це питання вирішують батьки з урахуванням тих можливостей, що надає їм законодавство. Батьки можуть подати спільну заяву про батьківство до органів реєстрації актів цивільного стану; реєстрація походження дитини від певного батька може відбуватися також на підставі рішення суду. При

народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, якщо не має спільної заяви батьків і рішення суду про встановлення батьківства, запис про батька дитини в актових книгах здійснюється за прізвищем матері; ім'я, по батькові записуються за її вказівкою. Діти, походження яких не встановлено за спільною заявою батьків або рішенням суду, мають ті самі права і обов'язки щодо батьків та їх родичів, що і діти, які народилися від осіб, які перебувають у шлюбі.

Позбавлення батьківських прав – санкція до батьків, які порушують свій обов'язок щодо виховання неповнолітніх дітей. Застосовується у сімейному і кримінальному праві. У кримінальному праві позбавлення батьківських прав призначається як додаткова міра покарання. Позбавлення батьківських прав як основна міра покарання допускається лише тоді, коли суд встановив зловживання цими правами з боку винного. Найчастіше застосовується як міра сімейно-правової відповідальності.

Права дитини – комплекс прав і свобод, який характеризує правовий статус дитини з урахуванням особливостей розвитку людини до повноліття. Права дитини – складова частина загального комплексу прав людини, який становить правовий статус будь-якої фізичної особи. Права дитини закріплені в міжнародному праві у вигляді загальновизнаних стандартів, що містяться в міжнародних угодах і рекомендаціях міжнародних організацій, зокрема в декларації прав дитини (1959) і Конвенції про права дитини (1989). Україна є учасником цієї Конвенції. Головна вимога забезпечення прав дитини – дотримання принципу, за яким у всіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державним органом чи приватними організаціями, що відають питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

До прав дитини належать: рівноправність усіх дітей незалежно від будь-яких обставин; право на життя, ім'я і набуття громадянства; на вільне висловлення своїх думок; на загальну і однакову відповідальність батьків за

виховання й розвиток дитини; на користування найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; а рівність життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку; на освіту; на захист усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального розбещення; на застосування міжнародних норм гуманітарного права у період збройних конфліктів.

Держави-учасниці Конвенції зобов'язані, використовувати належні дійові засоби, широко інформувати про принципи і положення цього міжнародно-правового акта як дорослих, так і дітей.

Право на рівність у шлюбі – (ст. 51 Конституції України) – означає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка і жінки, рівності прав і обов'язків і що ніхто не може бути примушений до укладання шлюбу. Рівність чоловіка і жінки у шлюбі – це рівність у обсязі і змісті прав і обов'язків. Згідно з Сімейним кодексом України питання виховання дітей, вибір професії, місця проживання тощо вирішується подружжям спільно. Чоловік і дружина зобов'язані спільно утримувати та виховувати дітей тощо. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують матеріальної допомоги. При ухиленні батьків від цього обов'язку кошти на утримання дітей стягуються з них у судовому порядку. Діти зобов'язані піклуватися про батьків і надавати їм допомогу.

Реєстрація шлюбу - встановлений законодавством порядок документального оформлення сімейного союзу жінки та чоловіка. Здійснюється лише у державних органах реєстрації актів цивільного стану в урочистій обстановці за згодою а це осіб, які реєструють шлюб. Тільки шлб, укладений в відділах РАЦС . породжує права і обов'язки подружжя. Реєстраця шлюбу має на меті охорону й забезпечення не лише особистих і майнових прав та інтересів подружжя і дітей, а й інтересів держави та суспільства. Для реєстрації шлюбу необхідна взаємна згода сторін, досягнення шлюбного віку, відсутність перешкод до укладення шлюбу

(дієздатність, відсутність іншого шлюбу, родинних стосунків певних ліній), а також взаємна обізнаність осіб, які одружуються про стан здоров'я один одного. Шлюбний вік для чоловіків – 18 років, для жінок – 17 років. За виключних обставин за рішенням суду, прийнятим на підставі заяви особи, яка досягла чотирнадцяти років, їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Реєстрація шлюбу відбувається по закінченні місячного строку після подачі заяви. В окремих випадках з поважних причин цей строк може бути скорочений органом РАЦС. Реєстрація шлюбу засвідчується Свідоцтвом про реєстрацію шлюбу. Реєстрація шлюбу регулюється Сімейним кодексом України.

Усиновлення (удочеріння) – юридичний акт, в силу якого вирішується питання встановлення правових, майнових і немайнових відносин, які існують між батьками і дітьми. Усиновлення (удочеріння) – складна й тривала процедура, що здійснюється судом за участю органу опіки і піклування за заявою усиновителя (удочерителя). Усиновлення (удочеріння) допускається у неповнолітньому віці і тільки на користь дітей.

Утриманці – особи, які перебувають на повному утриманні іншої особи або одержують від неї допомогу, яка є постійним і основним джерелом їхнього існування. Факт перебування на утриманні у разі відсутності відповідних документів і неможливості їх відновлення може бути встановлений в судовому порядку.

Фіктивний шлюб - зареєстрований без наміру створити сім'ю правовий акт, за яким у осіб, що його уклали, не виникають подружні права і обов'язки.

Члени сім'ї – подружжя, діти, батьки, а також інші особи, які постійно проживають з ними і ведуть спільне господарство. Статус членів сім'ї тягне за собою передбачені законодавством права та обов'язки (батьківські, аліментні, майнові тощо).

Шлюб – юридичне оформлення добровільного, вільного і рівноправного союзу чоловіка і жінки, заснованого на взаємній згоді, почуттях взаємної

любіві, дружби і поваги, укладеного в державних органах реєстрації цивільного стану з метою створення сім'ї, виховання дітей. Шлюб породжує взаємні права і обов'язки подружжя. За загальним правилом шлюбний вік для чоловіків – 18 років, для жінок – 17 років. У виключних випадках ці строки можуть бути скорочені за рішенням суду на підставі заяви особи, яка досягла 14 років.

Шлюбний договір (контракт)- укладена в установленому законом порядку письмова і нотаріально завірена домовленість подружжя або осіб, які звернулись із заявою про реєстрацію шлюбу, про регулювання сімейних відносин. Шлюбний договір регулює майнові відносини між подружжям, визначає їхні майнові права та обов'язки. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Сторони можуть включити до шлюбного договору будь-які умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать діючому законодавству, моральним засадам суспільства. У шлюбному договорі може бути визначено майн, яке дружина, чоловік передає для використання для спільних потреб сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, встановлених Сімейним кодексом України, а також ставити одного із подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище. У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їх дітей, а також інших осіб. Сторони можуть домовитися про можливий порядок поділу майна, у тому числі у разі розірвання шлюбу. За шлюбним договором не може передаватися у власність одного із подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації. Якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності в день реєстрації шлюбу, а якщо його укладено подружжям, він набирає чинності у день його нотаріального посвідчення. У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, строки тривалості окремим

прав і обов'язків, а також його чинність (або чинність окремих його умов) після припинення шлюбу. Якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один з подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, чи є їхньою спільною власністю, чи власністю їхніх родичів, сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок проживання в ньому і користування ним. Подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим з подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї. Сторони шлюбного договору можуть домовитися про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі. Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Шлюбний договір не може бути змінений в односторонньому порядку, а тільки обома з подружжя. Угода про зміну шлюбного договору посвідчується нотаріально. Шлюбний договір може бути змінений за рішенням суду на вимогу одного із подружжя, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення. Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. Права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього. На вимогу одного із подружжя шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання. Шлюбний договір на вимогу одного із подружжя або іншої особи, права та обов'язки якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України.

9.

Інтелектуальна власність

Україна як суверенна, незалежна, демократична та правова держава входить у XXI століття з надією, що майбутнє держави пов'язане з розвитком економіки, заснованої на знаннях, в якій інтелектуальна власність буде основною рушійною силою.

Відповідно до Конституції України, що гарантує кожному громадянину свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, держава послідовно створює власні механізми захисту авторських прав, прав промислової власності моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

В умовах розвитку та становлення ринкових відносин в Україні інтелектуальна власність повинна бути товаром, так само, як і речі, майнові права тощо. Світовий досвід свідчить, що інтелектуальна власність стає визначальним фактором соціально-економічного розвитку.

Уся специфіка відносин у сфері інтелектуальної власності полягає в тому, що вони цілком стосуються інтелектуальній діяльності людини. Об'єктом цих відносин є результат творчої діяльності. Але в той же час не кожен результат творчої діяльності може бути об'єктом вищезазначених правовідносин, а лише той, який визначає закон. Той результат творчості, який не відповідає вимогам закону, не підлягає правовій охороні.

Викладання у вищих навчальних закладах України курсу права інтелектуальної власності є нагальною потребою сьогодення. Цього потребує реальне життя як держави, так і окремого індивіда. Виробничий процес здійснюється в суспільстві, де всі залежать одне від одного в гармонійному розвитку, а не ізольовано. Відсоток членів суспільства володіє знаннями та має відповідну кваліфікацію, а інші мають капітал та природні ресурси. Об'єкти інтелектуальної власності створюються творчою працею кваліфікованих людей. Творчий доробок повинен матеріально втілюватись в засобах виробництва і ставати речовим фактором цього виробництва.

Інтелектуальна власність – частина цивільного права, що об'єднує дві сфери прав – промислову власність та авторське право і суміжні права.

І Цивільний кодекс України і спеціальне законодавство не мають вичерпного переліку результатів інтелектуальної діяльності, які підлягають правовій охороні. На кожному якісному етапі розвитку суспільства розвивається і науково-творча думка, яка автоматично повинна визначати усі об'єктивні результати творчої діяльності. Наприклад, ще декілька років тому бази даних, комп'ютерні програми не були об'єктами правової охорони в національному законодавстві.

Усі результати творчої діяльності прийнято поділяти на об'єкти духовної творчості та продукти науково-технічної діяльності. До перших законодавство України відносить об'єкти авторських прав та суміжні права, а до других – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки послуг та інші види інтелектуальної діяльності в науково-технічній сфері.

Для того, щоб навчитися вчасно виявляти у своїй продукції та розробках створювані об'єкти інтелектуальної власності, необхідно набути певних знань у зазначеній сфері. Це дасть, насамперед, можливість одержати не лише право на охорону інтелектуальної власності в країні та за її межами, а й перетворити її в особливо конкурентноспроможний **на** ринку товар, нерідко дуже дорогий і прибутковий, у разі правильного його використання.

Серед завдань викладачів дисципліни, передусім гуманітарного профілю, ключовим є підвищення відповідальності кожного громадянина України, а також студента за законне використання продукту інтелектуальної діяльності людини, недопущення плагіату та розповсюдження піратства, недобросовісної реєстрації та інше.

Той вищий навчальний заклад, який у змозі вирішити комплекс цих проблем, буде значно ближчим до вирішення завдання інтеграції в європейську систему вищої освіти і, головне, до відповідності інтелектуальним реаліям сучасного світу.

Розробка даної частини навчального посібника викликана зростаючим інтересом студентської молоді, особливо в гуманітарних вищих навчальних закладах до проблем захисту права інтелектуальної власності, в тому числі в міжнародному середовищі.

Частина посібника охоплює важливі питання охорони авторського права та суміжних прав, права промислової власності, в тому числі поняття «ноу-хау» та «шоу-хау». Виконує завдання патентного права, розкриває загальну характеристику інституту правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів та послуг. Окремою темою визначено місце договорів у сфері інтелектуальної власності та захист права інтелектуальної власності.

Зміст частини навчального посібника відповідає завданням та вимогам навчальних програм із курсу «Інтелектуальна власність». Матеріал викладено стисло, в тезовій формі. Структура та зміст посібника забезпечують належну теоретичну базу й методичну зручність для самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів неюридичного профілю.

Дана частина навчального посібника буде корисна також учням середніх навчальних закладів, гуманітарних та технічних ліцеїв, які вивчають курс «Правознавство», «Цивільне право», а також усім, кого цікавить питання захисту права інтелектуальної власності.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Закон – це нормативний акт, що його прийняв вищий представницький орган державної влади або безпосередньо народ, який встановлює початкові юридичні норми, має вищу юридичну силу і приймається з додержанням особливої законодавчої процедури.

Нормативно-правові акти – це акти державної (публічної) влади, якими встановлюються (санкціонуються), вводяться в дію, змінюються чи скасовуються правила поведінки суб'єктів правовідносин у суспільстві.

Об'єкти права власності – це те, з приводу чого складаються і існують відповідні правовідносини.

Стандарт – це документ, що встановлює для загального та багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі, розроблений у встановленому порядку на основі консенсусу.

Фізичні особи – це переважно різновид індивідуальних суб'єктів в праві інтелектуальної власності. (громадяни України, особи без громадянства, іноземні громадяни, які на законних підставах знаходяться на території України).

Юридичні дії – складна юридична сукупність, що включає волевиявлення особи про надання їй в користування або у власність об'єкта інтелектуальної власності, його частини, компонента; прийняття рішення компетентних органів або організацій.

Технологія – це результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та (або) реалізації і зберігання продукції, надання послуг.

Винахід – це результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології.

Продукт як об'єкт технології – це матеріальний об'єкт як результат діяльності людини.

Штам – сукупність клітин, що мають загальне походження і характеризуються однаковими стійкими ознаками.

Штами мікроорганізмів – результат селекції мікроорганізмів.

Процес як об'єкт технології – це дія, або сукупність дій, виконуваних щодо продуктів та інших матеріальних об'єктів за допомогою принаймі одного продукту і спрямованих на досягнення певного технічного результату.

Суспільна мораль – це система етичних норм. Правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Промисловий зразок – це результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання.

Мала архітектурна форма для здійснення підприємницької діяльності – це невелика споруда, яка виконується із полегшених конструкцій і встановлюється тимчасово без улаштування фундаментів.

Службовий винахід – це винахід (корисна модель, створена працівником: у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи доручення роботодавця за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше; з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва і обладнання роботодавця.

Службові обов'язки – зафіксовані в трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях функціональні обов'язки працівника, що передбачають виконання робіт, які можуть привести до створення винаходу (корисної моделі).

Доручення роботодавця – видане працівникові у письмовій формі завдання, яке безпосередньо стосується специфіки діяльності підприємства або діяльності роботодавця і може привести до створення винаходу (корисної моделі).

Секретний винахід – це винахід, що містить інформацію, віднесену до державної таємниці.

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України, та які визнані у порядку, встановленому законом, державною таємницею і підлягають охороні держави.

Автор промислового зразка – людина, творчою працею якої створено промисловий зразок.

Роботодавець – особа, яка прийняла працівника за трудовим договором (контрактом) Юридична і фізична особа.

Роялті – періодичний платіж; виплата ліцензійної винагороди протягом чинності ліцензійного договору, починаючи від моменту випуску готової продукції: або у вигляді відрахувань від вартості творів за ліцензією продукції, або у формі відсотка від суми обігу щодо продажів чи від суми прибутку, або у вигляді зборів від одиниці виготовлюваної за ліцензією продукції; особливий різновид авторської винагороди, що становить частку автора в доходах, одержаних від використання його твору.

Заявник – особа, що подала заявку про видачу патенту або набула статусу заявника в іншому, передбаченому законом порядку.

Володілець патенту – особа, якій належить патент на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Патент – охоронний документ, що засвідчує право інтелектуальної власності на відповідний об'єкт.

Заявка – це сукупність документів, необхідних для одержання патенту.

Формула винаходу – це словесне та описове відображення технічної сутності винаходу, за допомогою яких фахівці мають змогу одержати у короткій формі інформацію про технічне рішення задачі у певній галузі із вказівкою засобів і результату. тобто мети рішення, яка може бути досягнута при використанні винаходу.

Експертиза заявок на об'єкти промислової власності – це науково-технічне дослідження спеціально уповноваженим органом відповідності або

невідповідності заявленої пропозиції умовам патентоздатності заявлених об'єктів, результат якого є підставою надання правової охорони або відмови у наданні такої.

Формальна експертиза – експертиза, у ході якої встановлюється належність зазначеного у заявці об'єкта до переліку об'єктів, які можуть бути визнані винаходами (корисними моделями), і відповідність заявки і її оформлення встановленим вимогам.

Кваліфікаційна експертиза – експертиза, що встановлює відповідність винаходу умовам патентоздатності (новизни, винахідницького рівня, промислової придатності).

Попередня експертиза – визначення того, чи містить заявлений винахід (корисна модель) інформацію, що може бути віднесена до державної таємниці.

Явочна система – видача патенту за результатами лише формальної експертизи.

Перевірочна система – проведення формальної та кваліфікованої експертизи заявки.

Відстрочена система – видача патенту за результатами формальної та кваліфікованої експертиз. Проводиться лише за клопотанням заявника або третьої особи.

Торгівельна марка – будь-яке позначення, або будь-яку комбінацію позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що надаються іншою особою.

Просте зазначення походження товару – будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару.

Кваліфіковане зазначення походження товару – термін, що охоплює (об'єднує) такі терміни як: назва місця походження товару; географічне зазначення походження товару.

Назва місця походження товару – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із зазначеного географічного місця та має

особливі властивості, виключно, або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов за характерним для даного географічного місця людським фактором.

Географічне зазначення походження товару – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора.

Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони.

Племінна тварина – чистопородна або одержана за затвердженою програмою породного вдосконалення тварина, що має племінну (генетичну) цінність і може використовуватися в селекційному процесі відповідно до діючих загальнодержавних програм селекції.

Племінна (генетична) цінність – цінність племінних тварин згідно з даними їх фактично визначеного або передбаченого впливу на якість потомків.

Автор сорту (селекціонер) – людина, яка безпосередньо вивила або виявила і поліпшила сорт.

Поширення сорту – комерційне розповсюдження посадкового матеріалу – матеріального носія сорту, занесеного до Реєстру сортів.

Інтегральна мікросхема (ІМС) – мікроелектронний виріб кінцевої або проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і з'єднання якого неподільно сформовані в об'ємі і (або) на поверхні матеріалу.

Інжиніринг – здійснення за контрактом з іноземним замовником ряду робіт і надання послуг, включаючи укладання технічних завдань, проведення перед проектних робіт, проведення наукових досліджень, укладання проектних пропозицій і техніко-економічних обґрунтувань будівництва промислових та

інших об'єктів, розробку технічної документації, проектування і конструкторську розробку об'єктів техніки і технології, консультації та авторський нагляд під час монтажу, пусконаладжувальних робіт, консультації економічного, фінансового або іншого характеру.

Інтелектуальна власність – права, що відносяться до: літературних, художніх і наукових творів; виконавчої діяльності артистів; звукозапису; радіо і телевізійних передач; винаходів у всіх областях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків; знаків обслуговування; фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту проти недобросовісної конкуренції; а також усіх інших прав, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Компонування (топографія) ІМС – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів ІМС та зв'язків між ними.

Рационалізаторська пропозиція – це визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері діяльності.

Комерційна таємниця (секрети виробництва, “ноу-хау”) – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому або в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючих обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Інформація – документовані або оголошені відомості про події і явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Наукове відкриття – встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань.

Новизна – критерій охороноздатності: визначається за сукупністю знань, так званим “рівнем техніки”. Вирішення завдання визнають новим, якщо воно не є складовою частиною рівня техніки.

Не визначене коло осіб – особи, яким суть об’єкта промислової власності може стати відомою не за службовою діяльністю.

Закономірність матеріального світу – це стійкий зв’язок між явищами та властивостями матеріального світу.

Властивість матеріального світу - це якісна сторона об’єкта матеріального світу.

Явище матеріального світу – це форма вияву сутності об’єкта матеріального світу.

Ліцензіар – це особа, яка видає ліцензію, тобто фізична або юридична особа, якій належить виключне право дозволяти використання об’єкта права інтелектуальної власності .

Виключна ліцензія – документ, який видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об’єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією.

Одинична ліцензія – документ, який видається лише одному ліцензіату, і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об’єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об’єкта у зазначеній сфері.

Невиключна ліцензія – вид ліцензії. Який характеризується тим, що ліцензіар не позбавлений права використовувати відповідний об’єкт права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та права видавати ліцензії на використання в зазначеній сфері іншим особам.

Ліцензійний договір – один із варіантів оформлення ліцензії на використання об’єктів права інтелектуальної власності.

Об'єкти суміжних прав – це виконання, фонограми, відеограми та програми організацій мовлення.

Об'єкти, що не охороняються авторським правом – не є об'єктом авторського права: офіційні документи (закони, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади; офіційні символи і знаки (прапори, герби, ордени, грошові знаки тощо), витвори народної творчості; повідомлення про новини дня або повідомлення про поточні події, що мають характер звичайної інформації; результати, одержані за допомогою технічних засобів, призначених для виробництва певного роду, без здійснення творчої діяльності безпосередньо спрямованої на створення індивідуального твору.

Обсяг прав, що передаються – у разі повного переходу прав правонаступник придбаває всі майнові права автора на його твори і має право використовувати їх так, нібито сам він був їх автором.

Організація мовлення – організація ефірного чи кабельного мовлення.

Особисті права – права, надані для охорони інтересів, що належать до особистості. Ці права опосередковані стосуються вимог авторів або виконавців щодо використання їх творів або виконань.

Охоронний документ – документ, що забезпечує правову охорону об'єктів інтелектуальної власності.

Охорона баз даних (компіляцій даних) – База даних (компіляція даних) або іншої інформації, яка завдяки відбору або упорядкуванню її змісту є результатом інтелектуальної творчої діяльності, охороняється авторським м правом.

Гудвіл (ділова репутація) – комплекс заходів, спрямована на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських якостей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології. *Гудвіл* – це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю як цілісного майнового комплексу ,

що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів (робіт, послуг), нових технологій тощо.

Денонсація – це відмова однієї зі сторін міжнародного договору від його виконання, що призводить до припинення дії договору.

Депозитарій – організація-сховище (офіційно визнана колекція).

Депонування – передача на збереження до депозитарію.

Інновація – як процес – це вкладення коштів в економіку, що забезпечує модернізацію техніки і технології; як об'єкт – нова техніка, технологія, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу.

Піратство – відтворення опублікованих творів або фонограм будь-яким способом для публічного розповсюдження, а також ретрансляція радіопередач без відповідного дозволу.

Плагіат – недозволене запозичення, відтворення чужого літературного, художнього або наукового твору (чи його частини) під своїм іменем або псевдонімом, не сумісне як з творчою діяльністю, так і з нормами моралі та закону, що охороняє авторське право, Плагіат переслідується законом.

Франчайзинг – у широкому розумінні особливе право, спеціальний привілей, пільга.

Доменні імена - імена, що використовуються для адресації комп'ютерів та ресурсів у Інтернеті.

Гонорар – винагорода за створення матеріального об'єкта (твору, музики, фільму тощо), який є об'єктом інтелектуальної власності. Гонорар виплачується: автору літературного твору, сценарію, дикторського тексту композитору, кінорежисеру, кінооператору, художнику-поставнику та іншим особам за створення літературних, мистецьких, наукових та інших творів.

10.

Міжнародне право

Суперечки про термін “міжнародне право” ведуться давно і небезпідставно, оскільки слововживання “міжнародне право” має передбачати право між народами. Але це право давно не є правом між народами, а є правом між

державами, хоча історично - це право між народами . оскільки саме під такою назвою - *jus gentium* - воно зароджувалось у Стародавньому Римі. Літературу з міжнародного права довгий час видавали на латинській мові. Правда до кінця XVIII –на початок XIX століття англійська назва *Law of Nations* поступилась *International Law*. Коли ж з'явився термін “ міжнародне приватне право”, перше почали називати міжнародним публічним правом таким чином, предметом цього розділу навчального посібника є міжнародне публічне право, при усвідомленні того, що це право не регулює відносини між народами.

Міжнародне право – це, як справедливо зазначено в зарубіжній літературі та вітчизняній міжнародно-правовій літературі, особлива система права. Воно відрізняється від інших правових систем за методами правового регулювання, об'єктом і суб'єктами права, за способами нормоутворення і забезпечення юридичної сили. Особливості цього права такі своєрідні, що й сьогодні, коли його юридична сила не викликає заперечень, можна зустріти висловлювання, що піддають сумніву нормативну природу міжнародного права, йменують його то “не правом”, то правом, але таким, що ґрунтується лише на нормах моралі.

Особливості міжнародного права випливають з характеру його суб'єктів, якими є лише суверенні, повністю незалежні держави. Суб'єктами міжнародного права є також міжнародні організації, але оскільки вони створюються державами, то є похідними суб'єктами міжнародного права. На думку вчених (М.Ю. Черкес), розширення суб'єктів міжнародного права шкідливо та провокує своєрідний сепаратизм.

Згідно з теорією права – суб'єкт – це особа, яка бере участь у правовідносинах. Значною мірою це визначення придатне й для міжнародного права. Але потреби практики міжнародних відносин змушують більш точно визначити поняття суб'єкта стосовно міжнародного права. Не боячись дорікань у позитивізмі, деякі вчені зазначають, що таким додатковим критерієм є можливість брати участь у міжнародній правотворчості. Особливість міжнародного права полягає, таким чином, у тому, що його суб'єкт одночасно є

і його творителем. Цю можливість мають тільки держави та міждержавні організації, і ніхто більше.

Серед об'єктів правового регулювання сучасним міжнародним правом все більшого значення набувають загальнолюдські або глобальні проблеми. Науково-технічний прогрес не тільки позитивно впливає на розвиток міжнародного співтовариства, але у ряді випадків несе загрозу основам людської цивілізації. Чорнобильська катастрофа – не єдиний, але найбільш красномовний цьому приклад. Таку саму загрозу несуть забруднення атмосфери і Світового океану, втрата контролю за ядерними відходами та інше. Людство зацікавлене в міжнародно-правовій регламентації небезпечних сфер людської діяльності, їхньому обмеженні аж до заборон. Це вимагає все більшого втручання міжнародного права в сферу суверенних прав держав і, в свою чергу, демократизації самого міжнародного права.

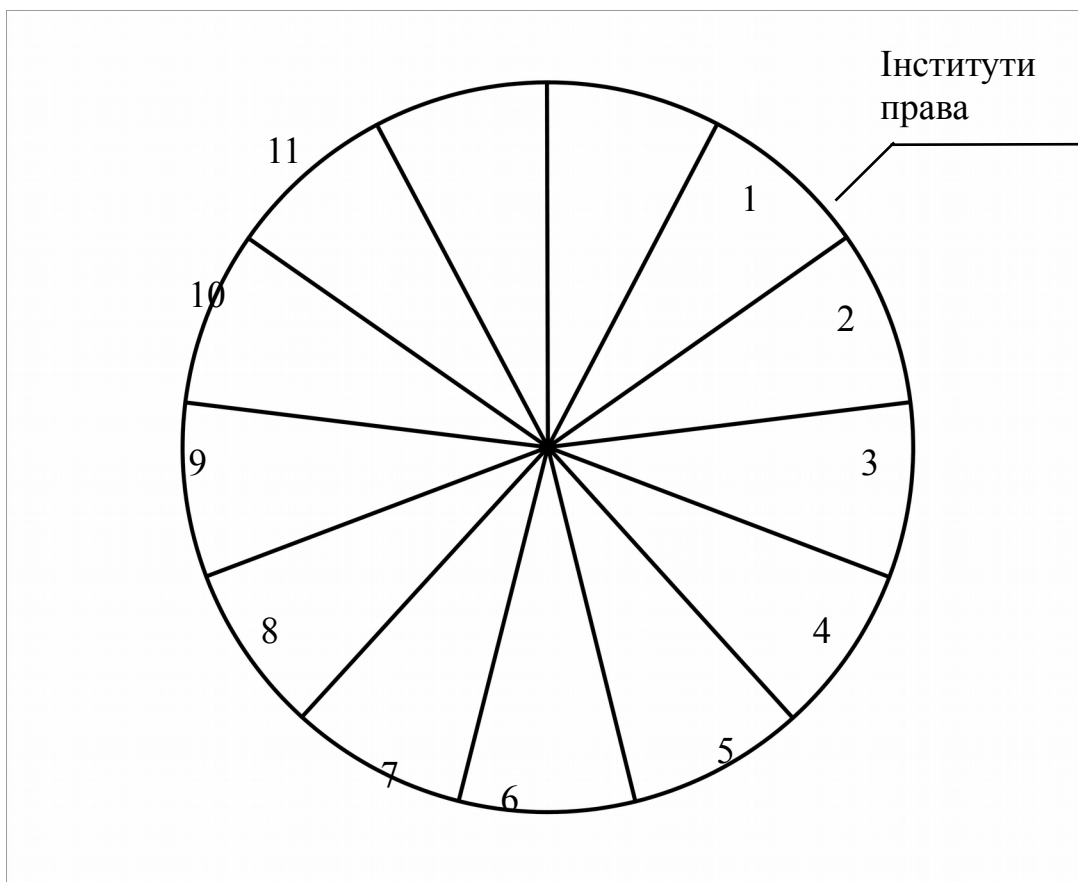
У вирішенні глобальних проблем зацікавлені всі держави незалежно від їхнього географічного розміщення, політичної, військової або економічної значимості. Всі вони мають брати участь в обговоренні і вирішенні вказаних проблем, у зв'язку з чим у доктрині формується позиція про необхідність їхньої міжнародно-правової регламентації переважно методом консенсусу – загальної згоди. Практика діяльності держав у вирішенні глобальних проблем має безумовні досягнення. Мається на увазі кодифікація морського права, достатньо розроблена регламентація поведінки держав у космосі, додаткова регламентація правового статусу Антарктики з метою охорони цього унікального заповідника, розробка поняття “культурна спадщина людства” та інше.

Збільшення інтернаціональних зв'язків міжнародного товариства – держав, міжнародних міжурядових і неурядових організацій, корпорацій, у тому числі створення і діяльність багатонаціональних корпорацій, спілкування між ними приводить до розширення сфери міжнародно-правового регулювання. Раніше йому належали сфери міждержавних відносин у межах “ класичного ” міжнародного права: територія, населення, морське право, дипломатичне право, право війни (був час коли міжнародне право поділялось на право миру і право

війни). Тепер обсяг правового регулювання постійно збільшується. До сфери міжнародного права ввійшло повітряне право, екологічне право, економічне право, , згодом також атомне право, міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, космічне право, гуманітарне право та інші.

Сучасне міжнародне право – це поняття стійко увійшло в ужиток науки і практики міжнародного публічного права. Вітчизняна наука міжнародного права, як і вся правова наука в цілому протягом тривалого періоду спиралася на марксистко-ленінську теорію походження держави і права, розглядаючи їх як функцію економічного базису. *Отже, міжнародне право – це сукупність правил поведінки учасників міжнародного спілкування, обов'язковість яких визначається ними добровільно, з метою запобігання міжнародним конфліктам, забезпечення всебічного міжнародного співробітництва і дружніх відносин між ними.*

ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Інститут права - це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут купівлі – продажу, інститут оренди і т.п.)

Міжнародне право як галузь права складається з таких інститутів права:

1. Суб'єкти міжнародного права.
2. Принципи міжнародного права.
3. Відповідальність у міжнародному праві.
4. Територія у міжнародному праві.
5. Морське право.
6. Громадянство в міжнародному праві.
7. Способи вирішення спорів у міжнародному праві.
8. Правове забезпечення міжнародної безпеки.
9. Міжнародний захист прав і свобод людини.
10. міжнародне повітряне право.
11. Міжнародно-правове регулювання космічної діяльності.
12. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю.
13. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів.

Рис.13.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Агресія – протиправне застосування сили однією державою проти іншої. У прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН у 1974 р. “Визначенні агресії ” зазначено: “агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, не сумісним із Статутом ООН (ст.1) Факт здійснення агресії, згідно із Статутом ООН встановлює Рада Безпеки ООН . Вона також вживає примусових заходів щодо агресора. За способом здійснення агресія може бути прямою і опосередкованою. За законодавством України за вчинення дій, пов’язаних із агресією, настає кримінальна відповідальність.

Агресор – за міжнародним правом країна (або група країн, пов’язаних договором про військову допомогу), що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, здійснюючи тим самим агресію.

Апартеїд – система узаконеної расової сегрегації та дискримінації з метою встановлення та підтримки панування однієї расової групи людей над іншою расовою групою та її систематичного гноблення.

Біженець – особа, яка вимушена залишити територію держави своєї громадянської належності або територію країни свого постійного проживання. Відповідно до сучасного міжнародного права статус біженця є підставою для отримання біженцем тимчасового притулку на території держави перебування (без надання громадянства), виду (спеціального дозволу) на проживання, допомоги й захисту з боку держави перебування. Правовий статус біженця в Україні визначено Законом України “ Про біженців ” від 24 грудня 1993 року.

Біпатрид – особа, яка перебуває одночасно в громадянстві двох держав, тобто має подвійне громадянство. Інша назва такого громадянства – “біполід”.

Блок держав – міжнародно-правове об’єднання держав для спільного розв’язання проблем інтернаціонального характеру. Зазвичай блок держав

утворюються з військово-політичними цілями – для гарантування колективної безпеки, протистояння спільному суперникові, запобігання агресії тощо. Участь у бліці держав пов'язана з делегуванням частки суверенітету держав до міждержавних, блокових структур, передбачає дотримання кожним членом блоку певних зобов'язань, підпорядкування вимогам угоди про його утворення.

Безгромадянство – правовий статус фізичної особи, яка не має громадянства жодної держави. Безгромадянство виникає внаслідок розбіжностей в законодавствах різних країн про громадянство, втрати громадянства в силу закону або позбавлення громадянства. Особи без громадянства не користуються повною мірою правами та дипломатичним захистом з боку будь-якої держави.

Видача особи іноземній державі – видача однією державою іншій державі особи, яка обвинувачується у вчиненні або засуджена за вчинення злочину.

Видворення за межі держави – примусове вислання особи за межі держави. Видворення за межі держави особи, позбавленої її громадянства, називається *експатріацією*. Видворення за межі держави як видача однією державою іншій державі особи, яка обвинувачується у скоєнні, або засуджена за скоєння злочину називається *екстрадицією*. Національне законодавство як правило забороняє видворення за межі держави її громадян. Екстрадиція іноземних громадян та осіб без громадянства допускається зазвичай тільки у випадках, передбачених договором між державами. Рішення про екстрадицію як правило ухвалює суд.

Вид на проживання – документ, що видається органами внутрішніх справ іноземним громадянам або особам без громадянства на право постійного проживання на території даної держави.

Визнання громадянства – один із способів у міжнародному праві набуття громадянства, який полягає у юридичному закріпленні вольовим актом держави фактичного стану речей із громадянством. Прикладом визнання громадянства може бути визнання деякими державами - колишніми радянськими республіками громадянами цих держав усіх громадян колишнього СРСР, які постійно проживали на їх території на певний момент.

Так, Закон України “Про правонаступництво України “ від 12 вересня 1991 року встановив, що всі громадяни Союзу РСР, які на момент проголошення незалежності України постійно проживали на території України є її громадянами. (ст.9).

Вихід із громадянства – припинення громадянства за волевиявленням особи. Є одним із засобів припинення громадянства поряд із втратою громадянства та позбавлення громадянства і може відбуватися за клопотанням зацікавленого громадянина й відповідного дозволу компетентного органу держави (як правило глави держави), або в порядку реєстрації – за заявою громадянина, який спеціального дозволу не потребує. Згідно Закону України “Про громадянство України “ від 18 січня 2001 року громадянин України, який виїхав на постійне проживання за кордон, може вийти із громадянства України за його клопотанням. Вихід із громадянства України допускається якщо особа набула громадянство іншої країни , або отримала документ, виданий уповноваженими органами іншої держави, про те, що громадянин України набуде її громадянство, якщо вийде із громадянства України.

Вихід із держави – відокремлення від держави якої-небудь її частини. Інша назва такого відокремлення – “сецесія “.

Анексія – насильницьке захоплення однією державою території або частини території іншої держави. Анексія є грубим порушенням норм міжнародного права.

Віза – позначка посадової особи на документі яка надає йому відповідну силу, значимість; дозвіл на в’їзд на територію держави та виїзд з неї. Віза видається компетентним органом (зокрема консульськими установами) на певний строк і посвідчується відповідним записом у паспорті громадянина. Безвізовий в’їзд, виїзд або транзит встановлюється міждержавними договорами , угодами. Україна має угоди про безвізовий режим з країнами СНД та рядом країн.

Геноцид – винищення окремих груп населення певної країни або захоплених країн з расових, національних або релігійних мотивів. У міжнародному праві під геноцидом розуміють дії щодо знищення повністю або частково будь-якої

національної, етнічної, расової або релігійної групи: а) вбивство членів такої групи; б) нанесення значних тілесних ушкоджень або спричинення психічного розладу членам цієї групи тощо.

Денонсація – повідомлення однією стороною іншій про припинення дії укладеного ними договору, угоди або при вихід із багатостороннього договору. Умови припинення договору, за загальним правилом, обумовлюються сторонами у самому договорі. Денонсація міжнародних договорів України здійснює ВРУ.

Екстериторіальність – юридичний статус фізичної або юридичної особи, закладів або об'єктів, вилучених із під дії місцевого законодавства та підпадаючих частково або в повному обсязі під дію законодавства держави, національність якої мають.

Європейський Парламент – один із основних органів Європейського Союзу. Формується на основі прямих виборів населенням країн-членів Співтовариства. Перші прямі вибори в ЄП відбулися 7-10 червня 1979 р. представництво в ЄП здійснюється на підставі відповідних квот. Всього ЄП налічує 500 депутатів, але ця цифра може змінюватися. О останні роки повноваження ЄП значно розширилися – передусім з фінансових питань та у сфері захисту прав людини. Обирається на 5 років. Проводить засідання у Стратбурзі (Франція). Засідання комітетів ЄП відбувається переважно, у Брюсселі (Бельгія).

Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України так і за її межами.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або розірвання (припинення) їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Зовнішня політика – політика, згідно з якою регулюються взаємовідносини з державами і народами на міжнародній арені. Зовнішня політика тісно

пов'язана з внутрішньою політикою і відбиває характер державного і суспільного устрою, економічні та політичні цілі держави.

Іноземні громадяни – особи, які належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України, та особи, які не належать до громадянства будь-якої держави, тобто особи без громадянства, які перебувають на території України. Іноземні громадяни мають такі самі права, свободи і обов'язки, що й громадяни України, якщо інше не передбачено законодавством України та міжнародними договорами.

Інтерпол - Міжнародна організація кримінальної поліції, створена у 1923 році з метою міжнародного співробітництва органів кримінальної поліції держав у роботі по запобіганню і боротьбі з кримінальною злочинністю. Вищим органом Інтерполу є Генеральна асамблея, яка скликається один раз на рік. Постійно діючим адміністративно-розпорядчим органом Інтерполу є Генеральний секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Штаб квартира Інтерполу розташована в Ліоні (Франція). Інтерпол є міжнародним центром реєстрації злочинців, виступає координатором міжнародного розшуку злочинців, підозрюваних осіб, які пропали безвісти, викрадених цінностей. У державах-учасниках діють національні центральні бюро Інтерполу, які є водночас органами поліції цих держав та структурними одиницями Інтерполу. У зв'язку з прийняттям України до Міжнародної організації кримінальної поліції в Україні згідно з постановою КМУ від 25 серпня 1993 року утворено Національне центральне бюро Інтерполу, робочий апарат якого функціонує в рамках МВС України.

Клаузула – стаття, пункт, застереження, умова, в міжнародному праві викладена окремою статтею закону певна умова, окреме (особливе) положення іншого нормативного акта (статуту, інструкції), окрема умова договору (угоди), заповіту тощо, якими обумовлюються певні обставини, пов'язані із застосуванням нормативно-правового акта або виконанням приписів іншого документа, що має юридичне значення; спеціальна постанова або застереження, що додаються до договору.

Кліринг – форма міжнародних безготівкових розрахунків, за якими заборгованість держав одна іншій зараховується взаємними зустрічними платіжними зобов'язаннями (чеками, переводами тощо), і взагалі розрахунок шляхом зарахування взаємних вимог, зобов'язання без оплати готівкою.

Конвенція – міжнародна багатостороння угода, з питань міжнародного життя, яка потребує спеціального розгляду з встановленням відповідних процедур їх вирішення. (Митна конвенція, Консульська конвенція).

Лист-узгодження – документ установленної форми, який надає право суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності здійснювати декларування та митне оформлення товарів у митниці оформлення, якщо митниця проти такого обліку не заперечує. Лист-узгодження застосовується у випадках, коли митне оформлення в митниці обліку неможливе в наслідок характеру вантажу, специфіки виду транспорту та за умовами контракту економічно недоцільне. Він оформляється на одну партію товарів. Забороняється митне оформлення за листом-узгодженням товарів, на які встановлено акцизний збір, та в інших випадках, визначених Державною митною службою.

Міжнародне звичаєве право – державна практика, визнана суб'єктом міжнародного права юридично зобов'язальною. Процес створення міжнародного звичаєвого права містить два визначальні елементи: загальну практику держав і визнання державами цієї загальної практики як права.

Міжнародне кримінальне право – система норм і принципів, які закріплюють основи співробітництва держав у боротьбі зі злочинами, суспільна небезпечність яких визнана міжнародним правом. Боротьба зі злочинністю – одне із найважливіших завдань не тільки внутрішнього, а й міжнародного права, оскільки розкриття окремих видів злочинів потребує об'єднаних зусиль багатьох держав (особливо у боротьбі з міжнародними злочинними синдикатами, які діють на території різних країн). *Основним джерелом Міжнародного кримінального права є договір.* Договори, спрямовані на боротьбу зі злочинністю містять положення: про визнання певних дій злочинними; про юрисдикцію договірних держав стосовно злочинних дій; про

видачу злочинців. Деякі договори передбачають, що за скоєння особливо небезпечних злочинів до кримінальної відповідальності притягуються не лише приватні, а й офіційні особи. У договірному порядку визнані злочинними: геноцид, апартеїд, рабство і работоргівля, торгівля жінками та дітьми, незаконний збут наркотиків, піратство, захоплення повітряних суден та інші злочини проти цивільної авіації, підробка грошових знаків, посягання на життя дипломатів та деякі інші.

Міжнародне морське право – частина міжнародного права, що містить принципи, і норми які встановлюють режим морських просторів і регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з діяльністю, що здійснюється у Світовому океані. Міжнародне морське право складається із звичаєвого міжнародного права та конвенційного міжнародного права. Основу останнього становлять: Конвенція про територіальне море і прилеглу зону (1958); Конвенція про відкрите море (1958); Конвенція з морського права (1982); Міжнародне морське право регламентує правовий режим внутрішніх морських вод, територіального моря, прилеглої зони, відкритого моря, регулювання промислів, економічної зони, проток, що використовуються для міжнародного судноплавства, вод держав-архіпелагів, міжнародних каналів, континентального шельфу, морського дна за межами континентального шельфу.

Міжнародне повітряне право – галузь міжнародного права, яка регулює відносини між суб'єктами міжнародного права щодо використання повітряного простору з метою здійснення міжнародних повітряних сполучень і забезпечення їх безпеки. Основними принципами міжнародного повітряного права є: поважання повного і виключного суверенітету держав у повітряному просторі і в межах їх території, свобода відкритого повітряного простору (що знаходиться за межами дії державного суверенітету); забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації Джерела Міжнародного повітряного права – двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди.

Міжнародне право – сукупність юридичних принципів і норм, які регулюють відносини між державами, а також між іншими учасниками міжнародних

відносин у політичній, економічній, культурній та інших галузях. Основні принципи Міжнародного права закріплені в статуті ООН та у багатьох міжнародно-правових актах.

Міжнародне право навколишнього природного середовища – система міжнародних принципів і норм охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. Головне призначення міжнародного права навколишнього природного середовища – забезпечити міжнародне співробітництво держав у відповідній галузі. Предметом його є міжнародні екологічні відносини, тобто відносини у сфері взаємодії людства з оточуючим природним довкіллям. Ці відносини стосуються міжнародних природних об'єктів і ресурсів (міжнародні ріки, Світовий океан, космічний простір, деякі об'єкти тваринного світу тощо) Суб'єктами Міжнародного права навколишнього природного середовища є насамперед держави. Вони несуть відповідальність за дії своїх органів. До суб'єктів цього права також міжнародні урядові та неурядові організації, а у передбачених випадках і юридичні та фізичні особи. Норми цього права містяться у міжнародних конвенціях, угодах, договорах, у визнаних публічно державами міжнародних звичаях тощо. До Джерел Міжнародного права НПС належать, зокрема, Всесвітня хартія природи (1982), Конвенція про транскордонне забруднення атмосферного повітря на великі відстані (1979), Конвенція про охорону озонового шару (1985), Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977), Конвенція про охорону всесвітнього культурного і природного надбання (1972), Європейська конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, завдану навколишньому середовищу небезпечною для нього діяльністю (1993), чисельні договори і конвенції про охорону морського середовища, космосу тощо. Україна є учасницею багатьох з цих конвенцій та договорів, бере активну участь у міжнародному співробітництві.

Міжнародний договір України – міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права – прийнятий генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1968 року. Один з основних документів міжнародного співтовариства щодо проблем забезпечення й захисту громадянських та політичних прав і свобод людини. Складається з 6 частин і 63 статей, які деталізують поняття громадянських і політичних прав і визначають способи їх міжнародного гарантування. Має доповнення у вигляді факультативного протоколу, який визначає порядок забезпечення виконання цього пакту. Набув чинності 23 березня 1976 року.

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язали гарантувати такі права: 1) право народів на самовизначення; 2) право народів вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами; 3) будь-якій особі, права та свободи якої порушено ефективний засіб правового захисту; 4) рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими та політичними правами; 5) під час надзвичайного стану в державі вживати заходів, що відступають від зобов'язань лише на стільки, наскільки цього вимагає гострота становища; 6) заборону займатися діяльністю або чинити дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, передбачених у цьому Пакті, або на обмеження їх більшою мірою, ніж це передбачається в ньому; 7) право на життя; 8) кожному, кого засуджено до смертної кари, право просити про помилування чи про пом'якшення вироку; 9) нікого не піддавати катуванню чи жорсткому, нелюдському або принижуючому його гідність, поведженню чи покаранню; 10) нікого не утримувати в рабстві, в підневільному стані, приневолювати до примусової чи обов'язкової праці; 11) право на свободу та особисту недоторканість; 12) особам, позбавленим волі, право на гуманне поводження і поважання гідності; 13) не позбавляти волі на тій лише підставі, що особа не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання; 14) право на вільне пересування і свободу вибору проживання; 15) рівність перед судами і трибуналами; 16) неможливість бути визнаним винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину, якщо діяння особи згідно з чинним на момент його вчинення внутрішньодержавним законодавством або

міжнародним правом не були кримінальним злочином; 17) право на визнання правосуб'єктивності; 18) кожному не зазнавати свавільного чи незаконного втручання в особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних втручань на недоторканість житла або таємницю кореспонденції чи незаконних посягань на честь і репутацію; 19) право на свободу думки, совісті і релігії; 20) право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів; 21) заборону законом пропаганду війни, національної, расової та релігійної ненависті; 22) право на мирні збори; 23) право на свободу асоціації; 24) право сім'ї на захист з боку суспільства та держави; 25) право кожної дитини на такі засоби захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої з боку її сім'ї, суспільства і держави; 26) право і можливість громадянина: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні й забезпечують свободу волевиявлення виборців; в) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби; 27) всіх людей без будь-якої дискримінації на рівний захист законом; 28) право етнічних, релігійних та мовних меншин користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію в відправляти обряди, а також користуватися рідною мовою.

Для захисту цих прав і свобод створено Комітет з прав людини. Він складається з вісімнадцяти членів і виконує передбачені Пактом функції. До складу Комітету входять особи, які є громадянами держав-учасниць Пакту і мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними при повторному висуненні кандидатур.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права - прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році. Знаходиться в єдиному пакеті із Загальною декларацією прав людини і Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Складається із 5 частин та 31 статті, якими

зазначені обов'язки, покладені на кожну державу, щодо додержання і забезпечення гарантій реалізації основних прав людини в економічній, соціальній та культурній сферах. Набрав чинності в Україні 3 січня 1976 року. Передбачає комплекс норм, які проголошують та забезпечують захист прав і свобод людини. Це, зокрема: право народу на самовизначення, вільного розпорядження своїми природними багатствами та ресурсами, обов'язок держави заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право; обов'язок держави гарантувати, що права, проголошені в ньому, будуть здійснюватися без будь-якої б то не було дискримінації; обов'язок держави забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними та культурними правами; право на працю, що включає право кожної людини на одержання можливості заробляти собі на життя працюю; право кожного на справедливі й сприятливі умови праці; право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних, соціальних і культурних інтересів професійні союзи і вступати в них за своїм вибором; право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування; визнання того, що сім'я, яка є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися, по можливості якнайширше, охорона і допомога; право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї; право кожної людини на найвищий рівень фізичного і психічного здоров'я; право кожної людини на освіту. Сюди ж належать права кожного на: участь у культурному житті; б) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми творами, автором яких він є.

Національне Центральне Бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу) – робочий орган Інтерполу в Україні, який функціонує як самостійний структурний підрозділ центрального апарату МВС України. Представляє Україну в Інтерполі. Є центр координації взаємодії правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо ведення боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни.

Відповідно до покладених на нього завдань забезпечує обмін офіційною та конфіденційною інформацією (оперативно-розшукову) у межах Інтерполу та правоохоронних органів України з питань боротьби із злочинністю; надсилає до Генерального секретаріату і національних бюро держав-членів Інтерполу запити та відомості правоохоронних органів країни, пов'язані з інформацією про злочини і злочинців, розшукуваних осіб, предмети, документи, здійснення нагляду за особами, які підозрюються у скоєнні злочинів, тощо; приймає і контролює реалізацію запитів та інформацій Генерального секретаріату та національних центральних бюро держав-членів Інтерполу.; сприяє представникам компетентних органів зарубіжних держав, які прибули в Україну для здійснення оперативно-розшукових та інших заходів, пов'язаних із боротьбою із злочинністю; терміново інформує національні центральні бюро держав-членів Інтерполу про випадки безпосереднього звертання до них компетентних органів правоохоронних органів країни; у разі необхідності подає до Генерального секретаріату і до національних центральних бюро держав-членів Інтерполу зведену інформацію про злочини, скоєні іноземними громадянами на території України, а також іноземних громадян, яких затримано в Україні за підозрою у скоєнні злочинів, притягнуто до кримінальної відповідальності або засуджено; формує на підставі інформації, одержаної у ході своєї діяльності, банк даних про злочини і злочинців, розшукуваних осіб, предмети і документи; бере участь у розробці проектів законодавчих і нормативних актів, що регламентують роботу, спрямовану на боротьбу зі злочинністю, у проведенні кримінологічної експертизи законодавчих і нормативних актів та міжнародних договорів України, з прийняттям і укладанням яких може відбутися поширення злочинності; контролює в межах своєї компетенції додержання міжнародних договорів України щодо боротьби із злочинністю та виконує інші функції. При виконанні покладених на нього функцій взаємодіє з правоохоронними органами, центральними та місцевими органами державної влади України, керівними органами і структурними підрозділами Інтерполу, правоохоронними органами зарубіжних держав.

Подвійне громадянство – перебування особи одночасно у громадянстві двох держав. Перебуваючи на території однієї з цих держав, вона повністю підпорядковується її законам. Законодавство України допускає подвійне громадянство на підставі двосторонніх міжнародних договорів. (ст. 1 Закону України ‘Про громадянство України’).

Репресалії – правомірні примусові дії держави, спрямовані на відновлення своїх прав, порушених іншою державою, але без застосування сили, тобто збройних репресій, заборонених міжнародним правом.

Реституція – у міжнародному праві є повернення за мирним договором майна, неправомірно вилученого під час війни однією державою з території іншої держави.

Територіальні води - морський пояс, який прилягає до побережжя чи внутрішніх вод країни і становить частину державної території. На територіальні води, їх поверхню та надра, повітряний простір над ними поширюється суверенітет прибережної країни. Їх режим контролюється Конвенцією про територіальне море і прилягаючу зону 1958 р., а також внутрішнім законодавством окремих держав. Ширина територіальних вод не оговорена в Конвенції 1958 р. і тому часто є предметом міжнародних суперечок. Відлік може розраховуватися трьома способами: від лінії найбільшого відливу (берегова полоса, яка затоплюється під час припливу); від кордонів внутрішніх вод ; від базисних ліній.

11.

Судова система

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Відповідно до Конституції України (ст.126) судові органи

виконують свою функцію незалежно від поділу влади, у встановлених Конституцією межах і згідно із законами України.

Судова влада відповідно до теорії та практики розподілу влади є самостійною, незалежною сферою публічної влади і являє собою сукупність повноважень із здійснення правосуддя, тлумачення норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціально уповноважених органів – судів.

Атрибутами судової влади є широкі юрисдикційні повноваження; це правовий статус суддів як особливих органів державної влади; це й власне виконання владних суддівських повноважень.

За даними соціально-правових досліджень в Україні поступово відбувається трансформація ролі суду з органу примусу на гілку влади, яка покликана здійснювати державний захист прав і свобод людини. Тка, з року в рік суд має найкращий рейтинг серед інших інститутів (ЗМІ, державних адміністрацій, у тому числі Адміністрацію Президента України, прокуратури) – найвищу загальну довіру й найнищу недовіру.

В незалежній Україні судова влада як складова державної влади почала формуватися з прийняттям таких актів політичного характеру, як Декларація про державний суверенітет України (1990 р. Додаток №), Акт проголошення незалежності України (1991р. Додаток №).

«8 квітня 1992 року було прийнято Концепцію судово-правової реформи , яка передбачала вдосконалення судової системи: утворення Конституційного Суду, утворення спеціалізованих судів, введення апеляційних судів та побудову органів суддівського самоврядування. За цей проміжок часу неодноразово вносилися зміни та доповнення до Закону України “Про судоустрій”. Найбільш істотні відбулися 21 червня 2001 року, на основі яких стало можливим удосконалення процесуальних кодексів (збірок законів), тобто тих нормативних актів, що регламентують процедуру розгляду справ. Вагомим внеском у розбудову судової системи України можна вважати прийняття 7 лютого 2002 року Закону України “ Про судоустрій України “.

Поняття судової влади містить два основні компоненти: по-перше, це влада може реалізовуватися тільки спеціально уповноваженими органами (судами); по-друге, ці органи мають бути наділені притаманними тільки їм повноваженнями. Судова влада реалізується через такі повноваження:

- здійснення правосуддя;
- конституційний контроль;
- контроль за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів та посадових осіб;
- формування органів суддівського самоврядування;
- роз'яснення судам загальної юрисдикції актів застосування законодавства;
- утворення державної судової адміністрації.

Здійснення судової влади за змістом є значно ширшим, ніж відправлення правосуддя. Судова влада реалізується у діях суду, які не пов'язані з розглядом справ. Це насамперед організаційні та інформаційно-аналітичні дії (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики, внесення окремих ухвал у державні органи, установи, організації про усунення порушень закону, вирішення скарг підозрюваних, обвинувачуваних, адвокатів тощо).

Правосуддя – це державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду і вирішення на судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (ст. 1 Закону України “Про судоустрій України”).

Правосуддя характеризується рядом ознак, що відрізняють діяльність суду від правоохоронної діяльності.

По-перше, воно здійснюється шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях цивільних справ стосовно спорів, захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави; розгляду у судових засіданнях кримінальних справ і вжиття встановлених законом заходів покарання до осіб,

які вчинили злочин, або виправдовування невинних; вирішення господарських спорів, що виникають між учасниками господарських правовідносин.

По-друге, розгляд і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних та інших справ ґрунтуються на конституційних засадах.

По-третє, правосуддя здійснюється відповідно до законодавства України, на основі кодифікованих актів (ЦПК, ГПК, КПК), які докладно регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду і рішень, які виносить суд.

По-четверте, судові рішення ухвалюються судами іменем України, вони обов'язкові до виконання на всій території України. Ці рішення є ніби законом у кожній конкретній справі.

Таким чином, суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права, забезпечує (повинен забезпечувати) захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Апеляційна скарга – документ, який подається учасником процесу, в якому міститься звернення до апеляційної інстанції про скасування, зміну в апеляційному порядку судового рішення. (вироку, постанови, ухвали), прийнятого судом першої інстанції. Судове рішення може бути оскаржено в суді апеляційної інстанції повністю або частково. Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції учасники процесу можуть подавати у разі, якщо постановлена ухвала перешкоджає подальшому провадженню справи та в інших випадках, передбачених процесуальним законом. Апеляційна скарга подається протягом 15 днів після її оголошення. У такий самий строк подається апеляційна скарга на вирок і постанову суду. Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції у цивільних справах може бути подана протягом одного місяця з наступного дня після проголошення рішення. Апеляційна

скарга на рішення місцевого господарського суду подається протягом десяти днів з дня прийняття рішення.

Апеляційне подання – документ, яким прокурор, що брав участь у розгляді справи, повністю або частково оскаржує судові рішення прийняте судом першої інстанції, в суді апеляційної інстанції. Умови, порядок та строки такі ж самі, щодо апеляційної скарги.

Адміністративний суд – суд, що розглядає скарги фізичних і юридичних осіб на дії органів публічної влади та їх посадових осіб і ухвалює обов’язкові для них рішення. Органами влади можуть бути органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Система і принципи внутрішньої організації та діяльності адміністративних судів, як правило є такими, як у судів загальної юрисдикції. Система адміністративних судів також будується по вертикалі і має дві або три інстанції. Адміністративні суди своїм рішенням можуть скасовувати акти органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, зобов’язувати посадових осіб вчиняти певні дії.

Адміністративні спори - конфлікти між фізичними особами та юридичними особами, з одного боку, та органами публічної влади та їх посадовими особами з іншого боку. Адміністративні спори вирішує адміністративний суд.

Апеляційний суд – судовий орган, призначений для розгляду скарг, на ухвалені судами першої інстанції вирок, які не набрали законної сили, а також на рішення судів першої інстанції та суддів місцевих судів. Вирок чи рішення суду першої інстанції апеляційний суд перевіряє в межах скарги (апеляції). Він розглядає судову справу по суті із дослідженням наведених раніше та нових наданих доказів. Своєю ухвалою апеляційний суд залежно від результатів розгляду апеляції на відповідне судові рішення може: відхилити апеляцію і залишити вирок чи рішення суду першої інстанції без змін; скасувати рішення чи вирок суду першої інстанції і ухвалити нові рішення чи вирок; скасувати вирок чи рішення суду першої інстанції; скасувати вирок чи рішення суду першої інстанції і закрити провадження по справі; повністю або частково скасувати вирок чи рішення суду першої інстанції і направити справу на новий

розгляд до суду першої інстанції. Адміністративний суд відрізняється від касаційного суду, який перевіряє тільки формальне дотримання закону судом нижчої інстанції при розгляді справи, не вдаючись до нового її розгляду, і за наявності порушень повертає справу на повторний розгляд. Конституція України закріпила забезпечення апеляційного оскарження рішення суду як одну із основних засад судочинства (п.8ч.3ст. 129).

Верховний Суд України – найвищий судовий орган в системі судів загальної юрисдикції України. Правовий статус ВСУ визначений Конституцією України (ч.2ст.125), Законом України “Про судоустрій України “ від 7 лютого 2002 року. Згідно з Законом України “Про судоустрій України “ В.С.У. здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції. До повноважень ВСУ, зокрема належить: розгляд у касаційному порядку рішень загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; перегляд в порядку повторного касації усіх інших справ, розглянутих судами загальної юрисдикції в касаційному порядку; у випадках, передбачених законом, розгляд інших справ, пов’язаних із виключними обставинами; надання судам роз’яснень з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; надання висновку щодо наявності або відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; надання за зверненням ВРУ письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров’я.

Гласність судового розгляду – один із конституційних принципів судового процесу, який полягає в тому, що розгляд цивільних і кримінальних справ у всіх судах України провадиться у відкритих для всіх громадян, які досягли 16 років, засіданнях суду. Преса та інші засоби масової інформації можуть висвітлювати хід і результати цих засідань і вільно коментувати їх.

Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) – один із основних органів Європейського Союзу (ЄС), покликаний розглядати спори чи порушення державами – членами Європейської конвенції про основні права і свободи

людини (відкрита для підписання у 1950 році набрала чинності 3 вересня 1953 року) їх зобов'язань передбачених цією конвенцією. Формується шляхом виборів Парламентською Асамблеєю Ради Європи. Представництво ЄСПЛ – по одному судді від кожної з держав – членів Ради Європи. Місце перебування Європейського Суду з прав людини – Стратсбург (Франція).

Касаційна інстанція – суд, що розглядає справи за касаційними скаргами і протестами на вироки і ухвали суду першої інстанції, які не набрали законної сили.

Кваліфікаційні комісії суддів – комісії, які утворюються для забезпечення формування суддівського корпусу, здатного кваліфіковано, сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя на професійній основі, визначення рівня професійної підготовленості суддів, а також розгляду питань їх дисциплінарної відповідальності. Закон України “Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України ” від 2 листопада 1994 року передбачає утворення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, та підпорядкованих ВСУ судів. Термін повноважень кваліфікаційних комісій суддів – 5 років. Члени комісії здійснюють свої повноваження на громадських засадах із збереженням заробітної плати за місцем роботи. Порядок формування кваліфікаційних комісій суддів, їх повноваження, проведення кваліфікаційної атестації суддів, складання кваліфікаційного екзамену, дисциплінарну відповідальність суддів регулює вищезазначений закон **Міжнародний Суд** – один із головних органів ООН, діяльність якого визначено Статутом цієї міжнародної організації та власним Статутом. Складається з 15 суддів, кожен з яких є громадянином однієї з 15 держав. Обираються члени Міжнародного Суду строком на 9 років, але протягом трьох років їх склад поновлюється на третину, при недопущенні повторного обрання. Головне завдання Міжнародного Суду – вирішення спорів між державами на основі положень міжнародного права. Проте розгляд справ допускається лише за згоди на це конфліктуючих держав.

Міжнародні гарантії – норми міжнародно-правових актів, які передбачають охорону прав будь-якої держави або групу держав, забезпечення певного стану міжнародних відносин або виконання договірних зобов'язань. Основною формою міжнародних гарантії є міжнародні договори. Наприклад, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (чинний з 1970 року) містить заборону ядерним державам будь-кому передавати ядерну зброю або контроль над нею.

Місцевий господарський суд – судовий орган першої інстанції, призначений для розгляду господарських спорів. До мережі місцевих господарських судів входять господарський суд АРК, господарські суди областей, міст Києва та Севастополя. Президент України за поданням Голови Вищого господарського суду України може утворювати інші місцеві господарські суди. (міські, міжрайонні, спеціальних (вільних) економічних зон тощо). Міський господарський суд вирішує господарські спори, віднесені до його компетенції, розглядає справи про банкрутство; переглядає за ново виявленими обставинами прийняті ним рішення; вивчає і узагальнює практику застосування законодавства, аналізує статистику вирішення господарських спорів, вносить пропозиції Вищому господарському суду України, спрямовані а вдосконалення правового регулювання господарської діяльності та практики вирішення господарських спорів; веде роботу. Спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських відносин; здійснює інші повноваження, надані йому законодавством. справи розглядаються суддею одноосібно. Будь-яку справ, що відноситься до підсудності цього суду залежно від категорії і складності справи, може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів. Судове рішення приймається за результатами обговорення всіх обставин справи, а якщо спір вирішується колегіально – більшістю голосів суддів. У такому ж порядку вирішуються питання, що виникають у процесі розгляду справи. Жодний із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий суддя голосує останнім. Суддя, не згодний з рішенням більшості складу колегії суддів, зобов'язаний

підписати процесуальний документ і має право викласти письмово свою окрему думку, яка долучається до справи, але не оголошується.

Місцевий суд – судовий орган в системі судів загальної юрисдикції, що діє (здійснює правосуддя) у межах району, міста (крім міст районного підпорядкування), району у місті, декількох районів чи району і міста одночасно, якщо інше не передбачено законом. Як місцеві суди діють військові суди гарнізонів, утворювані на території, на якій розташовані один або кілька військових гарнізонів. У назві міського суду використовується назва населеного пункту, в якому він знаходиться. Місцевий суд розглядає як суд першої інстанції, а також у зв'язку з ново виявленими обставинами цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні та інші справи у передбачених законом випадках, за винятком справ, віднесених законом до підсудності інших судів. Місцевий суд складається не менш як з трьох суддів. Кількість суддів у кожному місцевому суді визначається Президентом України на підставі подання Голови Верховного Суду України чи голови вищого спеціалізованого суду або міністра юстиції України. Судді місцевих судів обираються Верховною Радою України безстроково у порядку, встановленому законом. Судді місцевого суду, які вперше пройшли конкурсний відбір, призначаються Президентом України строком на п'ять років у порядку, встановленому законом. З числа суддів місцевого суду міністр юстиції України за поданням Ради суддів України затверджує голову суду та заступника голову суду строком на п'ять років, якщо інше не передбачено законом.

Мова судочинства – конституційний принцип, згідно з яким судочинство, розгляд справ у судах України ведеться українською мовою. В судах, розташованих у місцях компактного проживання громадян іншої національності, можуть використовуватися, поряд з державною, їх національні мови. Учасниками процесу, які не володіють мовою ведення судочинства, забезпечується можливість виступати в судах на рідній мові і користуватися послугами перекладача.

Наглядна інстанція - суд, що розглядає у порядку нагляду справи за протестами на вироки, ухвали і постанови суду, які набрали законної сили.

Недоторканість суддів - одна із гарантій незалежності суддів. Недоторканість суддів поширюється на їх житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне їм майно і документи. Суддя не може без згоди Верховної Ради України бути затриманий за підозрою у вчиненні злочину, а також підданий приводу чи примусово доставлений у будь-який державний орган в порядку впровадження у справах про адміністративні правопорушення. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні злочину чи адміністративного правопорушення, стягнення за яке накладається у судовому порядку, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а також само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись лише за мотивованим рішенням суду, а також за згодою судді в разі прийняття головою відповідного суду рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки. Кримінальна справа щодо судді Конституційного Суду України та будь-якого суду загальної юрисдикції розглядається у першій інстанції апеляційним судом.

Незалежність суддів – один із конституційних принципів правосуддя, який полягає у підпорядкування суддів у своїй діяльності виключно закону. Будь-яке втручання в їх діяльність по здійсненню правосуддя є неприпустимим і тягне відповідальність по закону.

Основні засади (принципи) судочинства – це найзагальніші, вихідні положення, які стосуються завдань та способу здійснення судочинства в цивільних, господарських, адміністративних та кримінальних справах. Конституція України визначила такі основні засади судочинства: законність, рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед

судом їх переконливості, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду,

Крім випадків, встановлених законом, здійснення правосуддя тільки судом, незалежність суддів і підкорення їх тільки законові, участь у здійсненні правосуддя народних засідателів і присяжних, мова судочинства, забезпечення доведеності вини, підтримання державного обвинувачення в суді прокурором, колегіальний і одноособовий розгляд справ, забезпечення обвинуваченому права на захист, недоторканість суддів. Законодавство визначає також інші засади судочинства, які закріплені в Законі України "Про судоустрій України", в Кримінально-процесуальному, Господарсько-процесуальному, Цивільно-процесуальному кодексах України (принципи диспозитивності, об'єктивності істини публічності та інші). Всі принципи тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють. Тільки реалізація всіх принципів у їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку і взаємодії може забезпечити виконання завдань судочинства.

Підсудність – розмежування компетенції між судами щодо підвідомчих їм справ, які підлягають розгляду по першій інстанції, тобто встановлення конкретного суду, який уповноважений законом вирішити конкретну судову справу. Таке розмежування здійснюється за двома ознаками: родовою і територіальною. Родова (предметна) підсудність у кримінальному процесі визначається родом (видом) і характером вчиненого злочину і обумовлюється його кваліфікацією. За цією ознакою розмежовуються повноваження кожної ланки судової системи як суду першої інстанції. Родова підсудність визначається прямою вказівкою закону про віднесення певних категорій справ до розгляду і вирішення їх судом окремої ланки. Родова підсудність у цивільному процесі визначає компетенцію різних ланок судової системи по розгляду цивільних справ залежно від характеру цивільного спору (предмета цивільного спору) або суб'єктивного складу сторін спірних правовідносин. Територіальна підсудність розмежовує компетенцію по розгляду підвідомчих справ між однорідними судами, тобто різними судами однієї і тієї ж ланки

судової системи, судів одного рівня. Територіальна підсудність по кримінальних справах визначається місцем вчинення злочину. За територіальною ознакою визначають, якому конкретно з однойменних судів (судів однієї ланки) підсудна дана справа. За загальним правилом, кримінальна справа розглядається в тому суді, в районі діяльності якого вчинено злочин. Якщо місце вчинення злочину встановити не можна, то справа має бути розглянута судом, у районі діяльності якого закінчено дізнання чи судове слідство по даній справі. Територіально підсудність у цивільних справах має декілька видів: загальна, альтернативна, договірна, виключна, по зв'язку справ. За загальною підсудністю позов пред'являється в суді за місцем проживання відповідача, позов до юридичної особи – за місцем знаходження її органів управління. Альтернативна підсудність означає, що позов може бути пред'явлений до одного із судів, визначених законом (підсудність за вибором позивача). Вона встановлена законом для невеликої категорії справ. Виключна підсудність означає, що пред'явлення позовів у деяких справах можливо тільки у точно визначеному законом суді. Договірна (добровільна) підсудність встановлюється за угодою сторін (не можна змінювати родову виключну підсудність).

Правосуддя – самостійний вид державної діяльності, яку здійснюють органи судової влади – суди – шляхом розгляду і вирішення на судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації. Вищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищим судовим органом спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Відповідно до закону діють

апеляційні та місцеві суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається. (ст.. 124,125 КУ). Суди загальної юрисдикції пов'язані між собою організаційними функціональними зв'язками. В одну ланку об'єднуються суди, які наділені, як правило, однаковими повноваженнями, компетенцією і мають однакову структуру (місцеві суди – одна ланка, апеляційні суди – друга ланка, касаційні суди - третя ланка, Верховний Суд України – четверта ланка). При здійсненні правосуддя суди пов'язані між собою системою інстанцій. Поняття інстанції характеризує вид судової діяльності, функції того чи іншого суду (суд першої інстанції, суд апеляційної інстанції, суд касаційної інстанції).

.

Правоохоронні органи

Серед багатьох державних органів правоохоронні органи мають певні юрисдикційні та організаційні відмінності які виділяють їх в особливу певну

групу державних органів. Тому в Законі України “ Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів “ подано перелік правоохоронних органів , до яких, зокрема, належать:

- органи прокуратури;
- органи внутрішніх справ;
- органи служби безпеки;
- митні органи;
- органи охорони державного кордону;
- органи й установи виконання покарань;
- органи державної контрольно-ревізійної служби;
- органи рибної охорони;
- органи лісової охорони;
- юстиція;
- інші органи, які виконують правозахисні та правоохоронні функції (ст.2).

Юрисдикцію правоохоронних органів становлять взаємопов'язані елементи, а саме: охорона та захист права, відновлення порушеного права, припинення або розгляд порушення права, виявлення або розслідування злочинів. За законом до правоохоронного органу належить такий державний орган, предмет діяльності якого законодавчо фіксується як його завдання або функції саме охоронного призначення, хоч у назві це може й не відбиватись. Правоохоронні функції або завдання, як правило, залежать від участі того чи іншого органу в охороні (підтриманні) правопорядку. Правопорядок – об'єктивна необхідність розвитку держави та суспільства. Його забезпечення має відбуватися в межах законності. Підтримується правопорядок повсякденним додержанням, виконанням, використанням та застосуванням норм права учасниками правовідносин. Участь в таких відносинах уповноваженого органу накладає на нього виключно важливу відповідальність. Для правоохоронного органу правопорядок вже сам по собі становить вищий рівень необхідності. Притягнення ним правопорушника до відповідальності, виходячи лише з міркувань доцільності, містить у собі небезпеку. Для правоохоронного органу

неприпустимо обґрунтовувати порушення правопорядку технократними інтересами. Наприклад, дії відповідальних посадових осіб під час прокладання транспортних магістралей без дотримання норм екологічної безпеки в сучасних умовах може утворювати правопорушення, навідь склад злочину.

Підтримання правопорядку та припинення правопорушень покладається на компетентні державні органи (прокуратура, органи внутрішніх справ, податкова міліція), для яких діяльність з підтримання правопорядку, запобігання правопорушень є обов'язковою і полягає у невідкладному й адекватному реагуванні на факти невиконання або неналежного виконання вимог правових норм збоку юридичних або фізичних осіб. Мотивація правопорушень, зокрема незнання правових норм тощо, може враховуватися у більш-менш суровому характері реагування, але вона не може визнаватися підставою для невжиття відповідних заходів щодо припинення правопорушень. У процесі діяльності з припинення правопорушень здійснюється, як правило, правомірний вплив (реагування на умови та причини правопорушень, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, інформування правопорушника та його мікросередовища про наслідки правопорушення тощо). При цьому неприпустимими є протиправні дії щодо правопорушників з боку працівників правоохоронних органів у вигляді погроз, залякувань, побоїв тощо.

Віновлення порушеного права – пріоритетне завдання в діяльності правоохоронних органів. Йдеться про систему правомірних дій, до яких примушується фізична або юридична особа, що спричинила своїми діями збитки або будь-які інші негативні наслідки, до їх відшкодування. Для цього передбачено процедури скасування незаконного рішення, прийнятого державним органом (або правоохоронним органом), встановлено порядок відновлення порушених правовідносин, відшкодування моральної або матеріальної шкоди, закріплено компенсаційні виплати за неправомірні дії правоохоронних органів тощо.

Правоохоронні дії тісно пов'язані між собою. Вони утворюють цілісну правоохоронну сферу, охоплюючи відновлення неправомірно порушеного права органами виконання.

Діяльність правоохоронних органів є багатоплановою. Кожен із зазначених органів відповідає, в межах наділених повноважень, за власний внесок у стан та розвиток предмета його діяльності.

Отже, правоохоронний орган – це державний орган, основним (або головним) предметом діяльності якого є законодавчо зазначені функції або завдання з охорони права, відновлення порушеного права або організація виконання покарання, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адвокатура - об'єднання адвокатів – осіб, які професійно надають юридичну допомогу, здійснюють правовий захист. Адвокатура є одним із інститутів правоохоронної системи, обслуговує судову владу. У конституціях про адвокатуру згадується рідко. У більшості країн, як і в Україні правовий статус адвокатури визначається законом. Закон України “Про адвокатуру”. Від 19 грудня 1992 року, згідно з яким адвокатура України є “добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу.

Адвокат – це особа, яка професійно надає юридичну допомогу, здійснює правовий захист. Юридична допомога адвокатом надається фізичним та юридичним особам, порадами, складанням різних юридичних документів (заяв, скарг, довідок тощо) і головним чином захистом їхніх інтересів у судовому засіданні. Адвокат виступає представником позивача чи відповідача у цивільних та господарських справах, представником потерпілого або захисником обвинуваченого у кримінальних справах. Адвокатом може бути громадянин, який має вищу юридичну освіту і певний стаж роботи за фахом юриста. Він має право вести адвокатську діяльність індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють відповідно закону і статутів цих об'єднань. Адвокатом не може бути особа яка перебуває на державній службі в правоохоронних органах або має судимість.

Вища рада юстиції – назва органу управління судової влади України. Згідно з Конституцією України до відання Вищої ради юстиції належить: 1) внесення подання про призначення суддів на посади або про їх звільнення з посади; 2) прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності; 3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів

апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів. Вона складається із 20 членів. ВРУ, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, а всеукраїнська конференція працівників прокуратури - двох членів. Закон України "Про вищу раду юстиції" від 15 січня 1998 року.

Загальні принципи етики юристів – основоположні правила поведінки юристів, затверджені Міжнародною асоціацією адвокатів (ІВА) і схвалені Спілкою адвокатів України як членом останньої в 1995 році. Юристи всього світу є кваліфікованими професіоналами, які ставлять інтереси своїх клієнтів вище за свої власні і виборюють повагу до верховенства права. Вони мають поєднувати постійну інформованість щодо найновіших даних про розвиток законодавства з відданістю своїм клієнтам, повагою до суду і виправданим прагненням підтримувати гідний спосіб життя. Часто ці складові вступають у певну суперечливість. Загальні принципи етики юристів спрямовані а впровадження загально-прийнятих засад, в межах яких мав би визначатись підхід до здійснення своєї професії, який міг би очікуватись від юриста в будь-якій частині світу.

1. Юрист завжди повинен дотримуватись найвищого рівня чесності і порядності щодо тих, з ким він контактує.
2. Юристи ставляться до інтересів своїх клієнтів як до першорядних, за умови виконання своїх обов'язків перед судом та принципом справедливості слідувати закону та етичним нормам.
3. Юристи з повагою ставляться до будь-якого зобов'язання, взятого під час здійснення своєї практики, доки вони його не виконають або не будуть звільнені від його виконання.
4. Юристи не ставитимуть себе в становище, за якого виникатиме конфлікт між їх власними інтересами та інтересами їх клієнтів, партнерів та інших клієнтів.

5. Юристи завжди дотримуватимуться конфіденційності стосовно своїх дійсних або колишніх клієнтів, за винятком випадків, передбачених законом.
6. Юристи повинні поважати вільний вибір клієнтом юриста, який представлятиме інтереси останнього.
7. Юристи зобов'язані добросовісно відповідати за кошти своїх клієнтів, котрі надійшли в їх володіння і мають зберігати їх окремо від своїх власних коштів.
8. Юристи зобов'язані забезпечувати свою незалежність, яка достатньою мірою забезпечує можливість давати клієнтам неупереджені поради.
9. Юристи повинні доводити до відома клієнтів неупереджені думки щодо вірогідності досягнення успіху в їх справах і не провокувати виконання зайвої роботи.
10. Юристи повинні найкращим чином, компетентно і в найкоротший час виконувати доручену роботу і не повинні брати на себе виконання доручень, стосовно яких є розумні підстави вважати, що їх не можна буде виконати на вказаних засадах.
11. Юристи мають право отримувати справедливую винагороду за свою роботу. Виконання необхідної роботи не може бути обумовлено вимогою про сплату гонорару, якщо цю вимогу зроблено невчасно або в невірний спосіб.
12. Юристи мають поводитись у відносинах зі своїми колегами з порядністю, справедливістю і повагою.

Міжнародний Суд – один із головних органів ООН, діяльність якого визначено Статутом цієї міжнародної організації та власним Статутом. Складається з 15 суддів, кожен з яких є громадянином однієї з 15 держав. Обираються члени Міжнародного Суду строком на 9 років, але протягом трьох років їх склад поновлюється на третину, при недопущенні повторного обрання. Головне завдання Міжнародного Суду – вирішення спорів між

державами на основі положень міжнародного права. Проте розгляд справ допускається лише за згоди на це конфліктуючих держав.

Міліція – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань. Міліція перебуває у складі органів Міністерства внутрішніх справ України. Основи організації і діяльності, права і обов'язки міліції тощо визначені у Законі України “Про міліцію ” від 20 грудня 1990 року. Основними завданнями міліції є: забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; участь у наданні соціальної і правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадянськими організаціями й населенням, гласності.

Міліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну функції. Вона складається з підрозділів: кримінальної міліції; міліції громадської безпеки; транспортної міліції; державної автомобільної інспекції ДАІ; міліції охорони; спеціальної міліції.

Міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана: 1) забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок; 2) виявляти, запобігати і припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; №)

приймати і реєструвати заяви й повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення; 4) здійснювати досудову підготовку матеріалів протокольної форми, провадити дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; 5) припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах по них; 6) виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушення, вживати у межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні населення тощо.

Міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право: 1) вимагати від громадян і службових осіб, які порушують громадський порядок, припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень міліції, виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні правопорушення, а в разі невиконання зазначених вимог застосовувати передбачені законодавством заходи примусу; 2) перевіряти у громадян при підозрі у вчиненні правопорушень документи, що посвідчують їх особу, а також інші документи, необхідні для з'ясування питання щодо додержання правил, нагляд і контроль за виконанням яких покладено на міліцію. 3) викликати громадян і службових осіб у справах про злочини та у зв'язку із матеріалами, що знаходяться у їх провадженні, в разі ухилення без поважних причин від явки за викликом піддавати їх приводу у встановленому законом порядку тощо. Міліція має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбаченого законодавством.

Особливий склад міліції складається з працівників, що проходять державну службу в підрозділах міліції, яким відповідно до чинного законодавства присвоєно спеціальні звання міліції. Працівник міліції є представником державного органу виконавчої влади. Законні вимоги працівників міліції є обов'язковими для виконання громадянами і службовими особами. Працівники міліції перебувають під захистом

держави, що здійснюється в порядку і в випадках, передбачених законодавством.

Міністерство внутрішніх справ України (МВС) – центральний орган державної виконавчої влади в галузі внутрішніх справ. Діє на підставі положення, затвердженого Указом Президента України від 17 жовтня 2000 року. Основними завданнями МВС є організація та координація діяльності органів внутрішніх справ із захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; участь у розробці та реалізації державної політики щодо боротьби із злочинністю; запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які вчинили злочини, вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень; визначення основних напрямів удосконалення роботи органів внутрішніх справ, надання їм організаційно-методичної та практичної допомоги; організація охорони та оборони внутрішніми військами особливо важливих державних об'єктів; забезпечення державної політики з питань громадянства; забезпечення проведення паспортної, реєстраційної та міграційної роботи; організація роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки; забезпечення законності у діяльності органів внутрішніх справ.

Міністерство юстиції України (МЮ) - центральний орган державної виконавчої влади, в галузі юстиції, який підпорядковується Кабінету Міністрів України . Діє на підставі положення, затвердженого Президентом України. Основними завданнями МЮ є реалізація державної політики у галузі захисту прав і законних інтересів громадян; розробка проектів актів законодавства та систематизація останнього; забезпечення організаційної діяльності судів; удосконалення правової роботи у народному господарстві і правової освіти населення; керівництво органами нотаріату, реєстрації актів громадянського стану, науково-дослідними експертними установами; реєстрація політичних партій; інших громадських організацій; державна

реєстрація нормативно-правових актів органів державної влади, що мають загальний або міжвідомчий характер чи зачіпають права, свободи і законні інтереси фізичних та юридичних осіб; виконання інших функцій.

Нотаріат – система органів і посадових осіб, на яких покладено обов’язок посвідчувати беззаперечні права і факти, що мають юридичне значення, а також інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності. Організацію і діяльність нотаріату регулює Закон України “Про нотаріат”. Для вчинення нотаріальних дій у містах, районних центрах та інших населених пунктах створено державні нотаріальні контори. Керівництво державними нотаріусами здійснюють Міністерство юстиції України та його органи на місцях. У населених пунктах, де немає нотаріусів, окремі нотаріальні дії (посвідчення заповітів, доручень, засвідчення правильності копій документів, справжності підписів на них, накладання заборони на відчуження нерухомого майна тощо) вчиняють посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів.

Нотаріус – посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії. Нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, пройшов стажування протягом визначеного законом часу, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право займатися нотаріальною діяльністю. Нотаріус не може працювати за сумісництвом в інших установах. Дозволена лише викладацька та наукова діяльність у вільний від основної роботи час. Призначають на посаду державного нотаріуса та звільняють з посади управління юстиції Ради міністрів АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В Україні діють приватні нотаріуси.

Органи внутрішніх справ - система правоохоронних органів, що складають єдину систему МВС України, до якої входять Міністерство внутрішніх справ України, головні управління МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, управління МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, їх міські, районні та лінійні відділи

(управління), підрозділи, установи, відомчі навчальні заклади і науково-дослідні установи.

Органи досудового слідства - слідчі прокуратури, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі податкової міліції і слідчі органів безпеки.

Органи реєстрації актів цивільного стану – система установ, уповноважених державою здійснювати реєстрацію актів цивільного стану. Систему органів реєстрації актів цивільного стану складають: відділи реєстрації цивільного стану Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в АРК, обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення) управлінь юстиції; виконавчі органи сільських, селищних, міських (крім міст обласного значення) рад; консульські установи та дипломатичні представництва України, якщо реєстрація актів громадянського стану громадян України, які проживають за кордоном, провадиться поза територією України. Органи реєстрації актів цивільного стану мають своїми завданнями: забезпечення повної, своєчасної і правильної реєстрації актів громадянського стану; внесення до актових записів необхідних змін, доповнень та виправлень; поновлення втрачених та анулювання повторно складених записів; видачу громадянам свідоцтв про реєстрацію; збереженню архівного фонду. Відділ реєстрації цивільного стану районних, районних у містах, міських (міст обласного значення) управлінь юстиції здійснюють реєстрацію народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, переміни прізвища, імені, по батькові, приймають і розглядають заяви громадян про внесення змін, доповнень, поновлення, а також анулювання записів актів цивільного стану та в установленому законом порядку зберігають актові книги. Керівництво відділами РАЦС забезпечують Міністерство юстиції України та її органи на місцях.

Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність - структурні оперативні підрозділи державних правоохоронних органів або органів, однією з функцій яких є правоохоронна діяльність (органи

дізнання), що спеціалізуються на проведенні у визначеному підзаконними галузевими нормативно-правовими актами порядку оперативно-розшукових заходів з метою попередження злочинів, виявлення ознак злочинів та встановлення осіб, які готують або вчинили злочин. У системі МВС України оперативні підрозділи функціонують у службі кримінального розшуку, в органах транспортної та спеціальної міліції, апаратах боротьби з організованою злочинністю, забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів і учасників кримінального судочинства. У СБУ оперативно-розшукову діяльність (ОРД) ведуть служби розвідки, контррозвідки, військової контррозвідки, захисту національної державності, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів. У прикордонних військах діють підрозділи з оперативно-розшукової роботи, в управлінні державної охорони – підрозділ оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона, в органах державної податкової служби – оперативні підрозділи податкової міліції, в органах і установах Державного департаменту України з питань виконання покарань – оперативні підрозділи. Для виконання окремих доручень в ході проведення ОРД можуть залучатись працівники інших підрозділів. Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється. Оперативні підрозділи зобов'язані: у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу ОРД, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень; виконувати письмові доручення слідчого, вказівки

прокурора та ухвали суду і запити повноважних державних органів, установ і організацій про проведення оперативно-розшукових заходів; виконувати запити відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів інших держав на підставі договорів і угод; інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти і дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані із службовою діяльністю посадових осіб; здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних; забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють ОРД, осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб. Для виконання завдань ОРД оперативним підрозділам відповідно до ст.8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність “ від 18 лютого 1992 року надано право: опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу; проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів; предметів та речовин, у т.ч. заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення і документування фактів протиправних діянь; порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні; витребувати, збирати та вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів; проводити операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб; відвідувати жилі, та інші приміщення за згодою їх власників або

мешканців для з'ясування обставин вчиненого, або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення злочинів, чи одержувати розвідувальну інформацію, у т.ч. шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки; здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості; знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації; контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштові відправлення; здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно-, відео зйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів; мати гласних і не гласних штатних та позаштатних працівників; встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності; отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства та держави; використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать; створювати з метою конспірації підприємства, установи, організації, використовувати документи, які зашифрують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів; створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи; застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про міліцію, СБУ, Прикордонні війська, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб.

Правова культура юриста – критичне творче осмислення особою, що має юридичну освіту, правових норм, нормативно-правових актів та правових явищ з погляду їх гуманного, демократичного і морального змісту, що забезпечує її правомірну діяльність. До ознак професійної правової культури юриста слід віднести: а) знання особою законодавства, державно-правових явищ та можливостей юридичної науки; б) переконаність у необхідності і соціальній корисності права, нормативно-правових актів та їх реалізації; в) вміння користуватися правовим інструментарієм у повсякденній юридичній діяльності, використовувати всі досягнення юридичної науки та практики прийняття й оформлення нормативних та індивідуальних рішень.

Прокуратура – єдина централізована система правоохоронних органів, на яку покладаються такі обов’язки: 1) підтримання державного обвинувачення у суді; 2) представництво інтересів громадянина і держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ст. 121 КУ). Організація і порядок діяльності органів прокуратури визначаються Законом України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 р.

Прокурор – посадова особа органів прокуратури, яка в межах своєї компетенції здійснює нагляд за точним застосуванням законів усіма відомствами, організаціями, установами, підприємствами, незалежно від форм власності, посадовими особами та громадянами. Прокурор виступає також представником державного обвинувачення у судовому розгляді. Строк повноважень прокурора – 5 років.

Прокурорський нагляд – нагляд, який відповідно до Конституції України та Закону України “Про прокуратуру” здійснюють Генеральний прокурор України і підпорядковані йому прокурори за дотриманням і правильним застосуванням законів. Відповідно до чинної Конституції України (ст.120)

на систему прокуратури покладається підтримання обвинувачення в суді, представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, зазначений у законі; нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове слідство та дізнання; нагляд за додержанням законів у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, які пов'язані з обмеженням особистої свободи людини і громадянина Предметом нагляду за додержанням і застосуванням законів є відповідність актів, котрі видають усі органи, підприємства, організації та посадові особи, вимогам КУ та чинним законам; додержанням законів про недоторканість особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі, гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав; дотримання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності. Прокуратура у межах своєї компетенції вирішує питання, котрі випливають з укладених Україною міждержавних договорів, захищає гарантовані ними права та свободи людини. Прокуратура не підпорядковує органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність.

Прокуратура також здійснює нагляд за дотриманням законів органами, котрі ведуть боротьбу зі злочинністю. Цей напрям прокурорський нагляд має своїм завданням сприяти: розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань; виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин; запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності; охороні прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством; усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. Прокурор бере участь у підтриманні державного обвинувачення та здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді. Дотримуючись принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону,

прокурор сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та постановлення судових рішень, що ґрунтуються на законі. Предметом нагляду і повноважень прокурора при здійсненні нагляду за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, є дотримання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, виправно-трудових, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом; додержання порядку і умов утримання осіб чи відбування ними покарання у цих установах. Постанови і вказівки прокурора щодо додержання порядку і умов тримання затриманих, заарештованих, засуджених до позбавлення волі та виконання інших покарань, а також осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру, підлягають негайному виконанню. Прокурори повинні діяти гласно, інформувати державні органи влади, громадськість про стан злочинності та заходи щодо її зміцнення.

Служба безпеки України (СБУ) - правоохоронний орган держави спеціального призначення, який забезпечує державу безпеку України. СБУ підпорядкована Президентові України і підконтрольна Верховній Раді України. Завданнями СБУ є захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-диверсійної діяльності іноземних спецслужб та інших посягань (з боку організацій, груп і осіб), а також попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру, безпеки людства, територіального суверенітету, корупції та організованої злочинності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, що створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Діяльність СБУ регламентується Законом

України “Про Службу Безпеки України” від 25 березня 1992 року та іншими
н.п.а.

ДОДАТКИ

Додаток №1.

**Закон України “Про громадянство України”
(витяг)**

Ст.1Визначення термінів

У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках;

особа - фізична особа;

громадянин України - особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України;

іноземець - особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав;

особа без громадянства - особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином;

законні представники - батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують обов'язки опікунів і піклувальників; (Абзац сьомий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2663-IV ([2663-15](#)) від 16.06.2005)

дитина - особа віком до 18 років;

реєстрація громадянства України - внесення запису про набуття особою громадянства України спеціально уповноваженим на те органом у відповідні облікові документи;

проживання на території України на законних підставах - проживання в Україні іноземця чи особи без громадянства, які мають у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року відмітку про постійну чи тимчасову прописку на території України, або зареєстрували на території України свій національний паспорт, або мають посвідку на постійне чи тимчасове проживання на території України, або їм надано статус біженця чи притулок в Україні;

безперервне проживання на території України - проживання в Україні особи, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а в сумі за рік - 180 днів. Не є

порушенням вимоги про безперервне проживання виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу або зміна особою місця проживання на території України;

зобов'язання припинити іноземне громадянство - письмово оформлена заява іноземця про те, що в разі набуття громадянства України він припинить громадянство (підданство) іншої держави або громадянства (підданства) інших держав і протягом двох років з моменту набуття ним громадянства України подасть документ про припинення громадянства (підданства) іншої держави або громадянств (підданств) інших держав до органу, що видав йому тимчасове посвідчення громадянина України; (Абзац дванадцятий статті 1 в редакції Закону N 2663-IV ([2663-15](#)) від 16.06.2005)

незалежна від особи причина неотримання документа про припинення іноземного громадянства - невідача особі, в якій уповноважені органи держави її громадянства (підданства) прийняли клопотання про припинення іноземного громадянства (підданства), документа про припинення громадянства (підданства) у встановлений законодавством іноземної держави термін (за винятком випадків, коли особі було відмовлено у припиненні громадянства (підданства) чи протягом двох років від дня подання клопотання, якщо термін не встановлено, або відсутність у законодавстві іноземної держави процедури припинення її громадянства за ініціативою особи чи якщо така процедура не здійснюється або вартість оформлення припинення іноземного громадянства (підданства) перевищує половину розміру мінімальної заробітної плати, встановленого законом в Україні на момент, коли особа набула громадянство України; (Абзац тринадцятий статті 1 в редакції Закону N 2663-IV ([2663-15](#)) від 16.06.2005)

законні джерела існування - заробітна плата, прибуток від підприємницької діяльності або власності, пенсія, стипендія, аліменти, соціальні виплати та допомога, власні фінансові заощадження або фінансова допомога від членів сім'ї, інших фізичних та юридичних осіб, що мають законні доходи;

міжнародний договір України - міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

декларація про відмову від іноземного громадянства - документ, у якому іноземець, який узяв зобов'язання припинити іноземне громадянство і в якого існують незалежні від нього причини неотримання документа про припинення іноземного

громадянства (підданства) або іноземних громадянств (підданств), засвідчує свою відмову від громадянства (підданства) іншої держави або громадянств (підданств) інших держав; (Абзац шістнадцятий статті 1 в редакції Закону N 2663-IV ([2663-15](#)) від 16.06.2005)

декларація про відмову особи, якій надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, від іноземного громадянства - документ, у якому іноземець, якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, засвідчує свою відмову від громадянства (підданства) іншої держави, що відповідно до Закону України "Про біженців" ([2557-14](#)) вважається країною громадянської належності; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 2663-IV ([2663-15](#)) від 16.06.2005)

декларація про відсутність іноземного громадянства - документ, в якому особа повідомляє про відсутність у неї іноземного громадянства (підданства) або громадянств (підданств) з обґрунтуванням причин такої відсутності; (Абзац вісімнадцятий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2663-IV ([2663-15](#)) від 16.06.2005)

свідоцтво про належність до громадянства України - документ, який підтверджує належність особи віком до 16 років до громадянства України із зазначенням підстав його набуття;

тимчасове посвідчення громадянина України - документ, який посвідчує особу і підтверджує її належність до громадянства України.

Додаток №2.

ДЕКЛАРАЦІЯ

про державний суверенітет України

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, N 31, ст.429)

Верховна Рада Української РСР,
виражаючи волю народу України,
прагнучи створити демократичне суспільство,
виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод

людини,

шануючи національні права всіх народів,

дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України,

визнаючи необхідність побудови правової держави,

маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України,

ПРОГЛОШУЄ

державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

I. САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом.

II. НАРОДОВЛАДДЯ

Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України.

Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці.

Повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих Рад Української РСР.

Від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада Української РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України.

III. ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.

Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території.

Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її

розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний.

IV. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР.

Підстави набуття і втрати громадянства Української РСР визначаються Законом Української РСР про громадянство ([1636-12](#)).

Всім громадянам Української РСР гарантуються права і свободи, які передбачені Конституцією Української РСР ([888-09](#)) і нормами міжнародного права, визнаними Українською РСР.

Українська РСР забезпечує рівність перед законом усіх громадян Республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Українська РСР регулює імміграційні процеси.

Українська РСР виявляє турботу і вживає заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян Української РСР, які перебувають за межами Республіки.

V. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ВЕРХОВЕНСТВО

Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території.

Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди.

Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць.

VI. ЕКОНОМІЧНА САМОСТІЙНІСТЬ

Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.

Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її

народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Українська РСР має право на свою частку в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, яка створена завдяки зусиллям народу Республіки.

Вирішення питань загальносоюзної власності (спільної власності всіх республік) здійснюється на договірній основі між республіками - суб'єктами цієї власності.

Підприємства, установи, організації та об'єкти інших держав і їхніх громадян, міжнародних організацій можуть розміщуватись на території Української РСР та використовувати природні ресурси України згідно з законами Української РСР.

Українська РСР самостійно створює банкову (включаючи зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну, податкову системи, формує державний бюджет, а при необхідності впроваджує свою грошову одиницю.

Вищою кредитною установою Української РСР є національний Банк України, підзвітний Верховній Раді Української РСР.

Підприємства, установи, організації та виробничі одиниці, розташовані на території Української РСР, вносять плату за використання землі, інших природних і трудових ресурсів, відрахування від валютних надходжень, а також сплачують податки до місцевих бюджетів.

Українська РСР забезпечує захист всіх форм власності.

VII. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів.

Українська РСР має свою національну комісію радіаційного захисту населення.

Українська РСР має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці.

Українська РСР дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління.

Українська РСР має право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів.

VIII. КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки,

освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку.

Українська РСР забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Українська РСР виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають за межами Республіки.

Національні, культурні та історичні цінності на території Української РСР є виключно власністю народу Республіки.

Українська РСР має право на повернення у власність народу України національних, культурних та історичних цінностей, що знаходяться за межами Української РСР.

IX. ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ БЕЗПЕКА

Українська РСР має право на власні Збройні Сили.

Українська РСР має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді Української РСР.

Українська РСР визначає порядок проходження військової служби громадянами Республіки.

Громадяни Української РСР проходять дійсну військову службу, як правило, на території Республіки і не можуть використовуватись у військових цілях за її межами без згоди Верховної Ради Української РСР.

Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

X. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у

загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

* * *

Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод. Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору.

Прийнята Верховною Радою Української РСР

м. Київ, 16 липня 1990 року
N 55-XII

Додаток №3.

А К Т
ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,

- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

п р о г о л о ш у є

н е з а л е ж н і с т ь У к р а ї н и та створення самостійної української держави - **У К Р А Ї Н И.**

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
24 серпня 1991 року

Додаток 4.

**Конституція України
(витяг)**

Верховна Рада України від імені Українського народу

-

громадян України всіх національностей,

виражаючи суверенну волю народу,

спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,

дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя,

підключаючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України,

прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу,

усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями,

керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року ([1427-12](#)), схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням,

приймає цю Конституцію - Основний Закон України.

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

{ Офіційне тлумачення частини першої статті 10 див. в Рішенні Конституційного Суду N 10-рп/99 ([v010p710-99](#)) від 14.12.99 }

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно

відповідно

до

закону.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами

України. { Офіційне тлумачення положення частини другої статті 19 див. в Рішенні Конституційного Суду України N 7-рп/2009 ([v007p710-09](#)) від 16.04.2009 }

Р о з д і л ІІ

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти

одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди,
вести релігійну діяльність.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування

обмежується

законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої

тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

{ Офіційне тлумачення частини першої статті 55 див. в Рішенні Конституційного Суду N 9-зп ([v009p710-97](#)) від 25.12.97 }

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

{ Офіційне тлумачення частини другої статті 55 див. в Рішенні Конституційного Суду N 6-зп ([v006p710-97](#)) від 25.11.97 }

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

{ Офіційне тлумачення частини першої статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду N 13-рп/2000 ([v013p710-00](#)) від 16.11.00 }

{ Офіційне тлумачення положення частини першої статті 59 "кожен має право на правову допомогу" див. в Рішенні Конституційного Суду N 23-рп/2009 ([v023p710-09](#)) від 30.09.2009 }

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

{ Офіційне тлумачення частини другої статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду N 13-рп/2000 ([v013p710-00](#)) від 16.11.00 }

{ Офіційне тлумачення положення частини другої статті 59 "для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших

державних органах в Україні діє адвокатура" див. в Рішенні Конституційного Суду N 23-рп/2009 ([v023p710-09](#)) від 30.09.2009 }

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

{ Офіційне тлумачення статті 64 див. в Рішенні Конституційного Суду N 9-зп ([v009p710-97](#)) від 25.12.97 }

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Додаток 5

Про Маастрихтський договір ЄС

Маастрихтський договір ([англ. Maastricht Treaty](#)) (формально, **Договір про утворення Європейського Союзу**), також відомий, як договір про **Європейський Союз** (ДЄС), був підписаний **7 лютого 1992** року в місті **Маастрихт** (Нідерланди) між членами **Європейської спільноти** і набрав чинності **1 листопада 1993**. Це призвело до утворення **Європейського Союзу**. Договір став результатом окремих консультацій стосовно політичного і валютного союзів.

Маастрихтський договір передбачав запровадження спільної валюти **євро** та засновану на **трьох стовпах** структуру **ЄС**. Європейський Союз об'єднав **Європейські спільноти** та дві інших підвалини політичної співпраці: спільну зовнішню та безпекову політику і співпрацю у сфері правосуддя та внутрішніх справ. Також договором запроваджувалися посади **європейського омбудсмена**, **європейського інспектора з захисту даних**, **Комітет регіонів**, узгоджувалась процедура спільного ухвалювання рішень, а також розширювалась сфера застосування процедури голосування кваліфікованою більшістю. Ратифікація Договору про ЄС наразилася на значні перешкоди. Зокрема, референдум у **Данії 1992 року** відкинув її; лише повторний референдум наступного року відкрив шлях до ратифікації Угоди.

Початково регулювання в межах **Європейських спільнот** стосувалось переважно питань у сфері економіки та торгівлі. Серед владних інституцій найширші владні повноваження отримали **Європейська Комісія** та **Європейський суд**, обидва формально незалежні від урядів країн цієї спільноти, маючи багато повноважень всередині країн-членів. **Європейський парламент** обирається безпосередньо громадянами членів Європейської спільноти.

Засновники Європейського Союзу в задекларували наміри щодо подальшого делегування організації ширших повноважень у зовнішній політиці, військовій галузі і судочинстві, що знайшло вияв у подальшій еволюції ЄС . Дані наміри зіштовхнулись із необхідністю тривалих узгоджень із національними урядами.

Додаток №6.

Закон України “Про вищу освіту”

(витяг)

Вища освіта - рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації;

Зміст вищої освіти - обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва;

Стаття 6.

Структура вищої освіти

1. До структури вищої освіти входять освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні:

1) освітні рівні:

- неповна вища освіта;
- базова вища освіта;
- повна вища освіта;

2) освітньо-кваліфікаційні рівні:

- молодший спеціаліст;
- бакалавр;
- спеціаліст, магістр.

2. У вищих навчальних закладах підготовка за напрямками і спеціальностями фахівців всіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Стаття 7.

Освітні рівні вищої освіти

1. Неповна вища освіта - освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста.

2. Базова вища освіта - освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

3. Повна вища освіта - освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

4. Вищу освіту мають особи, які завершили навчання у вищих навчальних закладах, успішно пройшли державну атестацію відповідно до стандартів вищої освіти і отримали відповідний документ про вищу освіту державного зразка.

Державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади усіх форм власності, здійснюється державною екзаменаційною комісією. Положення про державну екзаменаційну комісію затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 8.

Освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти

1. Молодший спеціаліст - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Особам, які завершили навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідним напрямом (спеціальністю), з якого також здійснюється підготовка робітників високого рівня кваліфікації. (Частину першу статті 8 доповнено абзацом другим згідно із Законом N 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту.

2. Бакалавр - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах другого - четвертого рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за однією із спеціальностей, відповідних напрямку підготовки бакалавра, у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

3. Спеціаліст - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків

(робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

4. Магістр - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістра припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за такою ж або спорідненою спеціальністю у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

5. Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань може здійснюватися на основі повної загальної середньої освіти.

Стаття 9.

Документи про вищу освіту

1. Встановлюються такі види документів, які засвідчують здобуття особою вищої освіти та кваліфікації за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- диплом молодшого спеціаліста;
- диплом бакалавра;
- диплом спеціаліста;
- диплом магістра.

Зразки документів про вищу освіту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Вищий навчальний заклад, вище професійне училище, центр професійно-технічної освіти мають право видавати документ про вищу освіту державного зразка тільки з акредитованого напрямку (спеціальності). (Абзац сьомий частини першої статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

Для осіб, які навчалися за кошти державного бюджету, документи про вищу освіту виготовляються та видаються за рахунок коштів Державного бюджету України.

(Установити, що у 2004 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 9 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003)

2. Особи, відраховані із вищого навчального закладу до завершення навчання за освітньо-професійними програмами, отримують академічні довідки встановленого спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки зразка.

Додаток №7.

Закон України “Про державну службу” (Витяг)

Цей Закон регулює суспільні відносини, які охоплюють діяльність держави щодо створення правових, організаційних, економічних та соціальних умов реалізації громадянами України права на державну службу.

Він визначає загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють в державних органах та їх апараті.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Державна служба і державні службовці

Державна служба в Україні - це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження.

Стаття 2. Посада і посадова особа

Посада - це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень.

Посадовими особами відповідно до цього Закону вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

Стаття 3. Основні принципи державної служби

Державна служба ґрунтується на таких основних принципах:

служіння народу України;

демократизму і законності;

гуманізму і соціальної справедливості;

пріоритету прав людини і громадянина;

професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі;

персональної відповідальності за виконання службових обов'язків і дисципліни;

дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування;

дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян.

Стаття 4. Право на державну службу

Право на державну службу мають громадяни України незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань, місця проживання, які одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір, або за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів України ([169-2002-п](#)).

Стаття 5. Етика поведінки державного службовця

Державний службовець повинен:

сумлінно виконувати свої службові обов'язки;

шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників, дотримуватися високої культури спілкування;

не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця.

(*Частина другу статті 5 виключено на підставі Закону N [358/95-ВР](#) від [05.10.95](#)*)

Стаття 16. Обмеження, пов'язані з проходженням державної служби

На державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України "Про засади запобігання і протидії корупції" ([3206-17](#)).

{ Частина перша статті 16 в редакції Законів N [358/95-ВР](#) від 05.10.95, N 3207-VI ([3207-17](#)) від 07.04.2011 }

Державні службовці не можуть брати участь у страйках та вчиняти інші дії, що перешкоджають нормальному функціонуванню державного органу.

Інші обмеження, пов'язані з проходженням державної служби окремими категоріями державних службовців, встановлюються виключно законодавчими актами України.

Стаття 17. Присяга державних службовців

Громадяни України, які вперше зараховуються на державну службу, приймають Присягу такого змісту:

"Повністю усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю, що буду вірно служити народові України, суворо дотримувати Конституції та законів України, сприяти втіленню їх у життя, зміцнювати їх авторитет, охороняти права, свободи і законні інтереси громадян, з гідністю нести високе звання державного службовця, сумлінно виконувати свої обов'язки".

Державний службовець підписує текст Присяги, який зберігається за місцем роботи. Про прийняття Присяги робиться запис у трудовій книжці.

Стаття 18. Випробування при прийнятті на державну службу

При прийнятті на державну службу може встановлюватися випробування терміном до шести місяців.

Стаття 19. Стажування державних службовців

З метою набуття практичного досвіду, перевірки професійного рівня і ділових якостей особи, яка претендує на посаду державного службовця, може проводитися стажування у відповідному державному органі терміном до двох місяців із збереженням заробітної плати за основним місцем роботи.

Стаття 20. Робочий час

Тривалість робочого часу державних службовців визначається відповідно до законодавства про працю України з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Для виконання невідкладної і непередбаченої роботи державні службовці зобов'язані за розпорядженням керівника органу, в якому вони працюють, з'являтися на службу у вихідні, святкові та неробочі дні, робота за які компенсується відповідно до чинного трудового законодавства.

За рішенням керівника органу державні службовці можуть бути відкликані із щорічної або додаткової відпустки. Частина невикористаної відпустки, яка залишилася, надається державному службовцю у будь-який інший час відповідного року чи приєднується до відпустки у наступному році.

Стаття 21. Службові відрядження

Державним службовцям відшкодовуються витрати на службові відрядження та виплачуються інші компенсації відповідно до законодавства про працю України.

Під час відрядження державні службовці користуються правом бронювання місць у готелях і на всі види транспорту, а також першочергового придбання проїзних документів.

Стаття 23. Граничний вік перебування на державній службі

Граничний вік перебування на державній службі становить 62 роки для чоловіків і 60 років для жінок.

{ Частина перша статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законами N 647-XIV ([647-14](#)) від 13.05.99, N 2493-III ([2493-14](#)) від 07.06.2001, N 2592-VI ([2592-17](#)) від 07.10.2010; в редакції Закону N 3668-VI ([3668-17](#)) від 08.07.2011 }

У виняткових випадках після досягнення граничного віку перебування на державній службі державні службовці можуть бути залишені на державній службі лише на посадах радників або консультантів за рішенням керівника відповідного державного органу.

{ Частина друга статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3668-VI ([3668-17](#)) від 08.07.2011 }
(Офіційне тлумачення положень статті 23 див. в Рішенні Конституційного Суду N 21-рп/2003 ([v021p710-03](#)) від 25.12.2003)

Закон України

“Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” (витяг)

Цей Закон регулює відносини, які виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, а також фізичних осіб - підприємців.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

відокремлений підрозділ юридичної особи - це філія, інший підрозділ юридичної особи, що знаходиться поза її місцезнаходженням та виробляє продукцію, виконує роботи або операції, надає послуги від імені юридичної особи, або представництво, що здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи; { Абзац другий частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3575-IV ([3575-15](#)) від 16.03.2006 }

державний реєстратор - посадова особа, яка відповідно до цього Закону від імені держави здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців; { Абзац третій частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3575-IV ([3575-15](#)) від 16.03.2006 }

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців (далі - Єдиний державний реєстр) - автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;

місце проживання фізичної особи - житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою - підприємцем;

місцезнаходження юридичної особи - адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені (далі - виконавчий орган); (Абзац шостий статті 1 в редакції Закону N 2452-IV ([2452-15](#)) від 03.03.2005)

модельний статут - типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб; { Частину першу статті 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 3262-VI ([3262-17](#)) від 21.04.2011 }

реєстраційна картка - документ встановленого зразка, який підтверджує волевиявлення особи щодо внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру;

реєстраційна справа - папка організаційно-облікового типу з документами або електронними документами, що подаються державному реєстратору відповідно до закону; { Абзац частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами N 1877-VI ([1877-17](#)) від 11.02.2010, N 2609-VI ([2609-17](#)) від 19.10.2010 }

поштове відправлення - рекомендований лист, посилка, поштова картка, бандероль, секограма, дрібний пакет, мішок, які приймаються для пересилання без оцінки відправником вартості вкладення з гарантуванням збереження документів відповідно до законодавства України; { Частину першу статті 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 3157-VI ([3157-17](#)) від 17.03.2011 }

{ Абзац частини першої статті 1 виключено на підставі Закону N 3205-VI ([3205-17](#)) від 07.04.2011 }

спеціалізований друкований засіб масової інформації - видання спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації, в якому відповідно до цього Закону публікуються відомості з Єдиного державного реєстру.

Стаття 4. Поняття державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців

1. Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців - засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Стаття 5. Місце проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців

1. Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців проводиться державним реєстратором виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи - підприємця.

Стаття 10. Реєстраційний збір за проведення державної реєстрації

1. За проведення державної реєстрації справляється реєстраційний збір у такому розмірі:

десять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян - за проведення державної реєстрації юридичної особи;

два неоподатковуваних мінімумів доходів громадян - за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

2. За проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, державної реєстрації зміни імені або місця проживання фізичної особи - підприємця справляється реєстраційний збір у розмірі тридцяти відсотків реєстраційного збору, встановленого частиною першою цієї статті.

3. За видачу дубліката оригіналу установчих документів та змін до них, засвідчених державним реєстратором, справляється реєстраційний збір у розмірі одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

{ Частина третя статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами
N 3575-IV ([3575-15](#)) від 16.03.2006, N 3205-VI ([3205-17](#)) від
07.04.2011 }

4. Кошти, одержані відповідно до цього Закону як реєстраційний збір, зараховуються до місцевого бюджету за місцезнаходженням юридичної особи або місцем проживання фізичної особи - підприємця.

5. Документом, що підтверджує внесення реєстраційного збору, є копія квитанції, виданої банком, або копія платіжного доручення з відміткою банку.

У разі подання електронних документів підтвердженням внесення реєстраційного збору є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом. { Частина п'яту статті 10 доповнено абзацом другим згідно із Законом N 2609-VI ([2609-17](#)) від 19.10.2010 }

Стаття 16. Єдиний державний реєстр

1. Єдиний державний реєстр створюється з метою забезпечення органів державної влади, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців з Єдиного державного реєстру.

2. Єдиний державний реєстр ведеться на електронних носіях відповідно до державних стандартів, що забезпечують його сумісність і взаємодію з іншими інформаційними системами та мережами, що складають інформаційний ресурс держави.

Розділ V

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКА МАЄ НАМІР СТАТИ ПІДПРИЄМЦЕМ

Стаття 42. Документи, що подаються для проведення державної реєстрації фізичної особи, яка має намір стати підприємцем

1. Для проведення державної реєстрації фізична особа, яка має намір стати підприємцем та має реєстраційний номер облікової

картки платника податків, або уповноважена нею особа (далі - заявник) повинна подати особисто (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення або в разі подання електронних документів подати опис, що містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі) або через уповноважену особу державному реєстратору за місцем проживання такі документи: { Абзац перший частини першої статті 42 в редакції Закону N 3575-IV ([3575-15](#)) від 16.03.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом N 2609-VI ([2609-17](#)) від 19.10.2010 }

заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;

копію документа, що засвідчує реєстрацію у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків; { Абзац третій частини першої статті 42 в редакції Закону N 2756-VI ([2756-17](#)) від 02.12.2010 }

документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;

нотаріально посвідчену письмову згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника, або органу опіки та піклування, якщо заявником є фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю. { Частину першу статті 42 доповнено абзацом згідно із Законом N 3575-IV ([3575-15](#)) від 16.03.2006 }

У разі подання електронних документів нотаріально посвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника, або органу опіки та піклування, якщо заявником є фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і має бажання провадити підприємницьку діяльність, надсилається державному реєстратору поштовим відправленням. При цьому державному реєстратору електронним документом надсилаються відомості про реквізити поштового відправлення та подається опис, що містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі. { Частину першу статті 42 доповнено абзацом шостим згідно із Законом N 2609-VI ([2609-17](#)) від 19.10.2010 }

У разі подання державному реєстратору електронних документів фізичної особи до них додається електронний документ, що засвідчує повноваження особи, пов'язані з підготовкою електронних документів фізичної особи. { Частину першу статті 42 доповнено абзацом сьомим згідно із Законом N 2609-VI ([2609-17](#)) від 19.10.2010 }

2. Для проведення державної реєстрації фізична особа, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомила про це відповідні державні органи, має відмітку у паспорті та намір стати підприємцем, повинна подати виключно особисто:

заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;

документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

У разі подання електронних документів підтвердженням внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом. { Частину другу статті 42 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом N 2609-VI ([2609-17](#)) від 19.10.2010 }

{ Статтю 42 доповнено частиною згідно із Законом N 3575-IV ([3575-15](#)) від 16.03.2006 }

3. Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, якщо вони не передбачені частинами першою та другою цієї статті.

Стаття 43. Порядок проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця

1. Державний реєстратор за відсутності підстав для залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, без розгляду зобов'язаний перевірити ці документи на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця, які передбачені частиною першою статті 44 цього Закону. Перевірка на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця, які передбачені абзацами третім та четвертим частини першої статті 44 цього Закону, здійснюється з використанням відомостей Єдиного державного реєстру.

2. За відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця на підставі відомостей реєстраційної картки на проведення державної реєстрації

фізичної особи - підприємця.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця є датою державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

3. Строк державної реєстрації фізичної особи - підприємця не повинен перевищувати два робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

4. Не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації фізичної особи - підприємця державним реєстратором видається (надсилається поштовим відправленням) заявнику виписка з Єдиного державного реєстру.

{ Частина четверта статті 43 в редакції Закону N 3205-VI
([3205-17](#)) від 07.04.2011 }

5. Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації фізичної особи - підприємця зобов'язаний передати відповідним органам статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України повідомлення про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця із зазначенням номера та дати внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру та відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця для взяття фізичної особи - підприємця на облік.

Додаток №9
Закон України
“Про відпустки”
(витяг)

Стаття	4.	Види	відпусток
	Установлюються	такі	види відпусток:
	1)	щорічні	відпустки:
	основна відпустка	(стаття 6	цього Закону);
додаткова відпустка за роботу із шкідливими та важкими умовами праці	(стаття 7	цього Закону);	
додаткова відпустка за особливий характер праці	(стаття 8	цього Закону);	

інші додаткові відпустки, передбачені законодавством;

15 2) додаткові відпустки у зв'язку з навчанням (статті 13, 14 і цього Закону);

3) творча відпустка (стаття 16 цього Закону);

4) соціальні відпустки:

відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами (стаття 17 цього Закону);

відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (стаття 18 цього Закону);

відпустка у зв'язку з усиновленням дитини (стаття 18-1 цього Закону); { Пункт 4 частини першої статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом N 573-VI (573-17) від 23.09.2008 }

додаткова відпустка працівникам, які мають дітей (стаття 19 цього Закону);

5) відпустки без збереження заробітної плати (статті 25, 26 цього Закону).

Законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором можуть установлюватись інші види відпусток.

Додаток №10

Закон України

“Про зайнятість населення”

(витяг)

Стаття 1. Зайнятість населення

1. Зайнятість - це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі. { Частина перша пункту 1 статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92 }

Зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулювання створення нових робочих місць і розвитку підприємництва.

2. Громадяни України вільно обирають види діяльності, які не заборонені законодавством, у тому числі і не пов'язані з виконанням оплачуваної роботи, а також професію, місце роботи відповідно до своїх здібностей.

Примушування до праці в будь-якій формі не допускається, за винятком випадків, передбачених законодавством України. Добровільна незайнятість громадян не є підставою для притягнення їх до адміністративної або кримінальної відповідальності.

3. В Україні до зайнятого населення належать громадяни, що проживають на території держави на законних підставах:

а) працюючі по найму на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні і за кордоном, у фізичних осіб; { Підпункт "а" пункту 3 статті 1 із змінами, внесеними згідно з Законом N 3483-IV ([3483-15](#)) від 23.02.2006 }

б) громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їх сімей, що беруть участь у виробництві, а також члени особистих селянських господарств, діяльність яких здійснюється відповідно до Закону України "Про особисте селянське господарство" ([742-15](#)); { Підпункт "б" пункту 3 статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 799-VI ([799-17](#)) від 25.12.2008 }

в) обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях;

г) які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ України, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, альтернативну (невійськову) службу; { Підпункт "г" пункту 3 статті 1 в редакції Закону N 2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92; із змінами, внесеними згідно із Законами N 2171-III ([2171-14](#)) від 21.12.2000, N 662-IV ([662-15](#)) від 03.04.2003, N 1180-VI ([1180-17](#)) від 19.03.2009 }

N { Підпункт 8" пункту 3 статті 1 виключено на підставі Закону
2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92 }

е) які проходять професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; навчаються в денних загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах; { Підпункт "е" пункту 3 статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92 }

N { Підпункт 8" пункту 3 статті 1 виключено на підставі Закону
2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92 }

ж) працюючі громадяни інших країн, які тимчасово перебувають в Україні і виконують функції, не пов'язані із забезпеченням діяльності посольств і місій.

4. Законодавством України можуть передбачатися й інші категорії зайнятого населення.

Стаття 2. Безробітні

Безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу. { Частина перша статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92, в редакції Закону N 665/97-ВР ([665/97-ВР](#)) від 21.11.97; із змінами, внесеними згідно з Законом N 3483-IV ([3483-15](#)) від 23.02.2006 }

У разі неможливості надати підходящу роботу безробітному може бути запропоновано пройти професійну перепідготовку або підвищити свою кваліфікацію.

Не можуть бути визнані безробітними громадяни:

а) віком до 16 років, за винятком тих, які працювали і були вивільнені у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, реорганізацією, перепрофілюванням і ліквідацією підприємства, установи і організації або скороченням чисельності (штату);

б) які вперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), в тому числі випускники загальноосвітніх шкіл, у разі відмови їх від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи, включаючи роботу тимчасового характеру, яка не потребує професійної підготовки; { Підпункт "б" частини третьої

статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 665/97-ВР ([665/97-ВР](#)) від 21.11.97 }

в) які відмовились від двох пропозицій підходящої роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості як осіб, які шукають роботу; { Підпункт "в" частини третьої статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 665/97-ВР ([665/97-ВР](#)) від 21.11.97 }

г) які мають право на пенсію за віком, у тому числі на пільгових умовах, на пенсію за вислугу років та скористалися цим правом або досягли встановленого законом пенсійного віку. { Підпункт "г" частини третьої в редакції Закону N 3483-IV ([3483-15](#)) від 23.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом N 799-VI ([799-17](#)) від 25.12.2008 }

{ Статтю 2 доповнено частиною третьою згідно із Законом N 2787-XII ([2787-12](#)) від 17.11.92 }

У разі відсутності підходящої роботи рішення про надання громадянам статусу безробітних приймається державною службою зайнятості за їх особистими заявами з восьмого дня після реєстрації у центрі зайнятості за місцем проживання як таких, що шукають роботу. Реєстрація громадян провадиться при пред'явленні паспорта і трудової книжки, а в разі потреби - військового квитка, документа про освіту або документів, які їх замінюють. { Статтю 2 доповнено частиною четвертою згідно із Законом N 665/97-ВР ([665/97-ВР](#)) від 21.11.97 }

Порядок реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних державною службою зайнятості ([219-2007-п](#)) визначається Кабінетом Міністрів України. { Частина статті 2 в редакції Законів N 2787-XII

Додаток №11 **Закон України** **“Про природні монополії”** **(витяг)**

Природна монополія - стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) (далі - товари);

споживач товарів, що виробляються суб'єктами природних монополій, - фізична або юридична особа, яка придбаває товар, що виробляється (реалізується) суб'єктами природних монополій;

суб'єкт природної монополії - суб'єкт господарювання (юридична особа) будь-якої форми власності (монопольне утворення), який виробляє (реалізує) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії;

суміжний ринок - товарний ринок, що не перебуває у стані природної монополії, для суб'єктів якого реалізація вироблених товарів або використання товарів інших суб'єктів господарювання неможливе без безпосереднього використання товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій.

Стаття 5. Сфери діяльності суб'єктів природних монополій

1. Відповідно до цього Закону регулюється діяльність суб'єктів природних монополій у таких сферах:
2. транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
3. транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл;
4. транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
5. передачі та розподілу електричної енергії;
6. користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
7. управління повітряним рухом;
8. централізованого водопостачання та водовідведення;
9. централізованого постачання теплової енергії;
10. спеціалізованих послуг транспортних терміналів, портів, аеропортів за переліком, який визначається Кабінетом Міністрів України.
11. Перелік суб'єктів природних монополій складається та ведеться Антимонопольним комітетом України відповідно до його повноважень.

Стаття 6. Суміжні ринки

До суміжних ринків, що регулюються відповідно до цього Закону, належать:

постачання природного газу та інших речовин, транспортування яких здійснюється трубопровідним транспортом;

зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності із зберігання природного газу (ліцензійними умовами);

внутрішні та міжнародні перевезення пасажирів та вантажів залізничним, повітряним, річковим та морським транспортом;

виробництво електричної енергії в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії (ліцензійними умовами);

постачання електричної енергії;

виробництво теплової енергії (крім випадків, коли вона використовується виключно для внутрішньовиробничих потреб) в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва теплової енергії (ліцензійними умовами).

Додаток №12.

Закон України

“Про міліцію”

(витяг)

Стаття 1. Міліція в Україні

Міліція в Україні - державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Стаття 2. Основні завдання міліції

Основними завданнями міліції є:

забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;

запобігання правопорушенням та їх припинення;

охорона і забезпечення громадського порядку;

виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;

забезпечення безпеки дорожнього руху;

захист власності від злочинних посягань;

виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;

участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Стаття 7. Організація міліції та її підпорядкованість

Міліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції. Вона складається з підрозділів:

кримінальної міліції;

міліції громадської безпеки;

{ Абзац частини першої статті 7 втратив чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV ([1577-15](#)) від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI ([309-17](#)) від 03.06.2008 }

транспортної міліції;

державної автомобільної інспекції;

міліції охорони;

судової міліції; { Частину першу статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом N 762-IV ([762-15](#)) від 15.05.2003 - щодо набуття чинності див. "Прикінцеві положення" Закону }

спеціальної міліції;

внутрішньої безпеки. { Частину першу статті 7 доповнено абзацом десятим згідно із Законом N 3334-VI ([3334-17](#)) від 12.05.2011 }

Для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, які мають особливе народногосподарське значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи, Міністерством внутрішніх справ України з дозволу Кабінету Міністрів України можуть створюватись спеціальні підрозділи міліції.

На території України забороняється створення військових або інших збройних формувань чи груп, не передбачених законодавством України. { Частина третя статті 7 в редакції Закону N [2484-12](#) від 19.06.92 }

{ Частину третю статті 7 виключено на підставі Закону N 1577-IV ([1577-15](#)) від 04.03.2004 - дію змін зупинено на 2005 рік згідно із Законами N 2285-IV ([2285-15](#)) від 23.12.2004, N 2505-IV ([2505-15](#)) від 25.03.2005; дію змін зупинено на 2006 рік згідно із Законом N 3235-IV ([3235-15](#)) від 20.12.2005; дію Закону зупинено на 2007 рік згідно із Законом N 489-V ([489-16](#)) від 19.12.2006; Закон втратив чинність на підставі Законів N 107-VI ([107-17](#)) від 28.12.2007 - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 ([v010p710-08](#)) від 22.05.2008, N 309-VI ([309-17](#)) від 03.06.2008 }

Організаційна структура і штатна чисельність міліції визначаються в порядку, встановлюваному Кабінетом Міністрів України.

{ Частину четверту статті 7 виключено на підставі Закону N 1577-IV ([1577-15](#)) від 04.03.2004 - дію змін зупинено на 2005 рік згідно із Законами N 2285-IV ([2285-15](#)) від 23.12.2004, N 2505-IV ([2505-15](#)) від 25.03.2005; дію змін зупинено на 2006 рік згідно із Законом N 3235-IV ([3235-15](#)) від 20.12.2005; дію Закону зупинено на 2007 рік згідно із Законом N 489-V ([489-16](#)) від 19.12.2006; Закон втратив чинність на підставі Законів N 107-VI ([107-17](#)) від 28.12.2007 - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 ([v010p710-08](#)) від 22.05.2008, N 309-VI ([309-17](#)) від 03.06.2008 }

Права і обов'язки, організація роботи та структура підрозділів міліції визначаються положеннями, які затверджуються Міністром внутрішніх справ України відповідно до цього Закону.

У своїй діяльності міліція підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України. { Частина шоста статті 7 в редакції Закону N [62/94-ВР](#) від 28.06.94 }

Міністр внутрішніх справ України здійснює керівництво всією
міліцією України. { Частина сьома статті 7 в редакції Закону
N [62/94-ВР](#) від 28.06.94 }

Стаття 12. Умови і межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї

Міліція має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених цим Законом.

Застосуванню сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї повинно передувати попередження про намір їх використання, якщо дозволяють обставини. Без попередження фізична сила, спеціальні засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників міліції.

Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору.

У разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов'язків і має зводитись до мінімуму можливості завдання шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. При завданні шкоди міліція забезпечує подання необхідної допомоги потерпілим в найкоротший строк.

Про застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, а також про будь-які ушкодження або смерть, які спричинені особі внаслідок застосування працівником міліції заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, працівник міліції негайно та письмово доводить до відома безпосереднього начальника для сповіщення прокуророві. { Частина статті 12 в редакції Закону N 2322-IV ([2322-15](#)) від 12.01.2005 }

Перевищення повноважень по застосуванню сили, в тому числі спеціальних засобів і зброї, тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

{ Дію статті 12 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та

інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV ([834-14](#)) від 06.07.99

Стаття 13. Застосування засобів впливу

Працівники міліції мають право застосовувати заходи фізичного впливу, в тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам міліції, яка здійснюється із застосуванням сили щодо працівників міліції або інших осіб, якщо інші способи були застосовані та не забезпечили виконання покладених на міліцію обов'язків.

Міліція може направляти спеціальні підрозділи міліції для забезпечення проведення контролюючими органами перевірок суб'єктів господарської діяльності лише за рішенням судді або суду.

Дозвіл на направлення спеціального підрозділу міліції надається лише у випадках, коли перевірка проводиться в рамках розслідування кримінальних справ.

Органам міліції забороняється використовувати фізичний та психологічний вплив для забезпечення проведення контролюючими органами планових та позапланових перевірок суб'єктів господарської діяльності, у тому числі шляхом демонстрації зброї, спеціальних засобів, погроз їх застосування.

{ Стаття 13 в редакції Закону N 2322-IV ([2322-15](#)) від 12.01.2005 }

{ Дію статті 13 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV ([834-14](#)) від 06.07.99 }

Стаття 14. Застосування спеціальних засобів

Працівники міліції мають право застосовувати наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвуківі пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також використовувати службових собак у таких випадках:

1) для захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю;

{ Дію пункту 1 частини першої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV ([834-14](#)) від 06.07.99 }

2) для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;

3) для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення у разі захоплення;

{ Дію пункту 3 частини першої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

4) для затримання і доставки в міліцію або інше службове приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і тримання осіб, затриманих і підданих арешту, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі;

5) для припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;

6) для припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки по охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю;

7) для звільнення заручників.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення і особи правопорушника.

{ Дію частини другої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

Повний перелік спеціальних засобів, а також правила їх застосування встановлюються Кабінетом Міністрів України за висновком Міністерства охорони здоров'я України і Генеральної прокуратури України і публікуються в засобах масової інформації.

{ Частина третя статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2484-12 від 19.06.92 }

{ Дію частини третьої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

Стаття 15. Застосування вогнепальної зброї

Працівники міліції як крайній захід мають право застосовувати вогнепальну зброю у таких випадках:

1) для захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників;

2) для відбиття нападу на працівника міліції або членів його сім'ї, якщо їх життю або здоров'ю загрожує небезпека; { Пункт другого частини першої статті 15 в редакції Закону N 101/95-ВР від 14.03.95 }

{ Дію пункту 2 частини першої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

3) для відбиття нападу на охоронювані об'єкти, конвої, жилі приміщення громадян, приміщення державних і громадських підприємств, установ і організацій, а також звільнення їх у разі захоплення;

{ Дію пункту 3 частини першої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

4) для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти;

5) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю і здоров'ю працівника міліції;

{ Дію пункту 5 частини першої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

6) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або працівника міліції.

Забороняється застосовувати і використовувати вогнепальну зброю при значному скупченні людей, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи.

{ Дію частини другої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

Працівники міліції мають право використовувати зброю для подання сигналу тривоги або виклику допомоги, для знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю громадян або працівника міліції.

{ Дію частини третьої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

*N { Частину четверту статті 15 виключено на підставі Закону
101/95-ВР від 14.03.95 }*

Стаття 15-1. Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції

Працівник міліції має право оголити вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, яка склалася, можуть виникнути підстави для її застосування. При затриманні злочинців чи правопорушників або осіб, яких працівник міліції запідозрив у скоєнні злочинів чи правопорушень, а також при перевірці документів у підозрілих осіб, працівник міліції може привести у готовність вогнепальну зброю, що є попередженням про можливість її застосування.

Спроба особи, яку затримує працівник міліції із вогнепальною зброєю в руках, наблизитись до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань, чи доторкнутись до зброї, дають працівникові міліції право застосувати вогнепальну зброю.

{ Закон доповнено статтею 15-1 згідно з Законом N 101/95-ВР від 14.03.95 }

{ Дію статті 15-1 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом N 834-XIV (834-14) від 06.07.99 }

Додаток №13.

Закон України

“Про прокуратуру”

(витяг)

Стаття 1. Прокурорський нагляд за додержанням законів в Україні

Прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими Радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями,

громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

Стаття 5. Функції прокуратури

Прокуратура України становить єдину систему, на яку відповідно до Конституції України та цього Закону покладаються такі функції:

1. підтримання державного обвинувачення в суді;
2. представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
3. нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
4. нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

На прокуратуру не може покладатися виконання функцій, не передбачених Конституцією України і цим Законом.

Стаття 8. Обов'язковість виконання вимог прокурора

Вимоги прокурора, які відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян і виконуються невідкладно або у передбачені законом чи визначені прокурором строки.

Статистична та інша інформація або їх копії, необхідні для здійснення прокурорського нагляду чи розслідування, видаються на вимогу прокурора або слідчого безкоштовно.

Невиконання без поважних причин законних вимог прокурора тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Посадові особи і громадяни зобов'язані з'являтися за викликом прокурора і давати пояснення з обставин, які з'ясовуються прокурорською перевіркою. В разі ухилення від прибуття посадова особа або громадянин за постановою прокурора можуть бути доставлені примусово органами міліції.

Закон України
“Про Службу Безпеки України”

(витяг)

Стаття 1. Служба безпеки України

Служба безпеки України - державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України.

Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

Стаття 2. Завдання Служби безпеки України

На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб.

До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Служба безпеки України відповідно до своїх основних завдань зобов'язана:

1) здійснювати розвідувальну та інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України;

2) здійснювати заходи контррозвідувального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у

сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном;

3) виявляти, припиняти та розкривати злочини, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України; проводити дізнання і слідство у цих справах; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених злочинів;

4) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

5) забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань;

6) здійснювати контррозвідувальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

7) брати участь у розробці і здійсненні заходів щодо захисту державних таємниць України, сприяти у порядку, передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України;

8) здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;

9) у межах визначеної законодавством компетенції забезпечувати захист особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їх сімей та близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну; брати участь у реабілітації і поновленні прав незаконно репресованих осіб;

(пункт 9 стаття 24 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.01.2000 р. N 1381-XIV)

10) сприяти Прикордонним військам України в охороні державного кордону України;

11) сприяти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій;

12) подавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам у боротьбі із злочинністю;

13) брати участь у розробці заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, прикордонного режиму і митних правил;

14) забезпечувати засекреченим і шифрованим зв'язком державні органи України і посадових осіб відповідно до переліку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України;

15) проводити наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності Служби безпеки України;

16) виконувати за дорученням Верховної Ради України або Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави.

Додаток №15

Закон України

“Про альтернативну (невійськову) службу

(витяг)

Цей Закон визначає організаційно-правові засади альтернативної (невійськової) служби (далі - альтернативна служба), якою відповідно до Конституції України має бути замінене виконання військового обов'язку, якщо його виконання суперечить релігійним переконанням громадянина.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття

1.

Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження

строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень.

Стаття 2.

Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Стаття 3.

Громадянин України, який проходить альтернативну службу, користується всіма соціально-економічними, політичними та особистими правами і свободами, за винятками, визначеними цим та іншими законами України, відповідно до Конституції України, і виконує всі обов'язки громадянина України.

За громадянином, який проходить альтернативну службу, зберігаються право на житлову площу, яку він займав до направлення на службу, черговість на одержання житла за місцем проживання і роботи, а також попередня робота (посада), яку він виконував (займав) до направлення на службу, а в разі її відсутності - інша рівноцінна робота (посада) на тому самому або, за згодою працівника, на іншому підприємстві, в установі, організації. Він користується переважним правом на залишення на роботі у разі скорочення чисельності або штату працівників протягом двох років з дня звільнення з альтернативної служби.

Стаття 4.

На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення.

Не підлягають направленню на альтернативну службу громадяни:

- звільнені відповідно до законодавства від призову на строкову військову службу;
- яким відповідно до законодавства надано відстрочку від призову на строкову військову службу (на строк дії відстрочки).

Стаття 5.

Альтернативну службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній, комунальній власності або

переважна частка у статутному фонді яких є в державній або комунальній власності, діяльність яких у першу чергу пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством, а також у патронажній службі в організаціях Товариства Червоного Хреста України.

Види діяльності, якими можуть займатися громадяни, які проходять альтернативну службу, визначаються Кабінетом Міністрів України. (Стаття 5 із змінами, внесеними згідно із Законом №1630-III від 06.04.2000, в редакції Закону №1720-IV від 18.05.2004)

Стаття

6.

Строк альтернативної служби у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для солдатів і сержантів, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях. Для осіб, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки спеціаліста або магістра, строк альтернативної служби у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для осіб, які мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень. (Частина перша статті 6 в редакції Закону №1720-IV від 18.05.2004)

Час перебування громадянина на альтернативній службі зараховується до його загального трудового стажу. Цей час також зараховується до безперервного трудового стажу і стажу роботи за спеціальністю за умови, якщо громадянин не пізніше ніж протягом трьох календарних місяців після звільнення з альтернативної служби приступить до роботи.

Стаття

7.

Для вирішення питань проходження альтернативної служби утворюються комісії у справах альтернативної служби (далі - комісії) України, Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, а в разі необхідності - районні і міські комісії.

Положення про комісії у справах альтернативної служби затверджується Кабінетом Міністрів України.

Забезпечення діяльності комісій покладається на центральний орган виконавчої влади з питань праці та соціальної політики і його територіальні органи.

Стаття

8.

Громадянин, направлений на альтернативну службу, не має права:

- ухилятися від проходження альтернативної служби;
- брати участь у страйках;
- займатися підприємницькою діяльністю;

- навчатися в закладах освіти, крім середніх або вищих закладів освіти з вечірньою або заочною формами навчання;
- відмовлятися від місця проходження альтернативної служби, визначеного комісією. (Частину першу статті 8 доповнено абзацом шостим згідно із Законом №1720-IV від 18.05.2004)

Ухиленням від проходження альтернативної служби вважається:

- неприбуття без поважних причин на місце проходження альтернативної служби, зазначене у направленні, або прибуття із запізненням більше ніж на три календарні дні;
- самовільне припинення виконання службових обов'язків;
- несвоєчасне (пізніше ніж за п'ять календарних днів) повідомлення комісії про надання відпустки з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, а також про попередження власником або уповноваженим ним органом щодо звільнення у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, установи, організації. (Абзац четвертий частини другої статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом №1720-IV від 18.05.2004)

У разі ухилення громадянина від проходження альтернативної служби або вчинення інших дій, передбачених частиною першою цієї статті, комісія може скасувати своє рішення про направлення його на альтернативну службу, про що протягом п'яти календарних днів у письмовій формі повідомляє громадянина і військовий комісаріат, після чого громадянин підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах.

РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Навч. Посіб. / За ред. В.В. Сухоноса Університ. Книга. Суми, 2003.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков,: Консум; Унив. Внутр. Дел, 2000.
3. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева, – 2-е изд. Пере раб. И доп. – М. : Юристь, 1996.
4. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова.-М.: Изд. Гр.. ИНФРА-М – НОРМА, 2000.
5. Комаров С.А., Малько А.В. Теория государства и права: Учебно-метод. Пособ. Для вузов. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1999.
6. Конституція України. – К., 1996.

7. З.У "Про місцеве самоврядування в Україні".
8. З.У."Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів".
9. Коментар до Конституції України. – К., 1996.
10. Конституційне право України. / За ред. проф.. В.Ф. Погорілка. – К., 2000.
11. Кравченко В.В. Конституційне право України. Навч. посіб. – К, 2000.
12. З.У." Про місцеві державні адміністрації".
13. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4-х т. 1-2. Ч. общая: Учебник/ Отв. Ред. проф. Б.А. Страшун. – М., 2000.
14. З.У."Про вибори Президента України".
15. М.І.Панченко. Цивільне право України. Навч.посіб., "Знання" – К., 2005.
16. Основи держави і права України. Навч.посіб.,/За ред.В.В.Сухоноса. Університетська книга, Суми., 2003.
17. Цивільне право України. Підручник для студентів юр.вузів та факультетів. Частина 2. – К., Вентурі, 1997.
18. Цивільний кодекс України. Офіційне видання. К., Концерн "Видавничий дім "ІнЮре", 2004.
19. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – К, 1980.
20. Бажанов М.І., Сташис В.В., Тацій В.Я., Кримінальне право України (Загальна частина). – К.;Юрінком, 2001.
21. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. (Загальна частина) – К, 2001.
22. Кримінальний кодекс України.
23. Ломако В.А. Приминение уголовного осуждения. – Харьков , 1976.
24. Баулин Ю.В. Право граждан на задержание преступника. – Харьков, 1991.
25. Адміністративне право України.Підручник для юридичних вузів та факультетів/ За ред. Ю.П. Битяка, – Х.; Право. 2000.
26. Бахтар Д.Н. Административное право: Учебник. – М, : БЕК, 1996. 368 с.
27. Державне управління: теорія і практика./ За ред. В.Б. Авер'янова. – К, Юрінком Інтер, 1998.

- 28.Коваль Л.В. Адміністративне право. Курс лекцій. – К.: Вен турі. 1996.
- 29.Концепція адміністративної реформи в Україні. – К.: 1998
- 30.Сімейний кодекс України.
- 31.Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України.
- 32.Основи держави і права України. Навч.посіб.”Університетська книга” – Суми. 2003.
- 33.Лукьянцев Т.Э. Эвропейские стандарты в области прав человека: Теория и практика функционирования европейской конвенции по защите прав человека и основных свобод. – М.2000.
- 34.Про становище сімей в Україні. Державна доповідь за підсумками 2000 року – К., 2002.
- 35.Положення про центр з усиновлення дітей. Наказ Міносвіти від 30.03.96 № 98. Законодавство України про шлюб, сім’ю та спадкування. – К., 2000.
- 36.Кодекс законів про працю в Україні.
- 37.3). Зуб И.В. Трудовое право России и Украины: общин проблемы. Общин решения/ Гос-во и право .-1997.- N 10.
- 38.Іванов С.А., Ливши Р.З., Орловський Ю.П., Советское трудовое право: вопросы теории. – М., Наука ., 1978.
- 39.Колодій А.М. Принципи права України. – К.: Юрінком , 1998.
- 40.Екологічне право України. Підр. Для студентів В.Н.З./ Гетьман А.П., Попов В.К., Разметаєв С.В., та інші.– Харків: право 2001.
- 41.Земельне право. Підр. Для студентів юрид. спец. В.Н.З. /За ред. В.І. Семчіка і П.Ф. Кулинина – К.: Ін Юре, 2001.
- 42.Основи держави і права. Навч. Посіб. / За ред. В.В. Сухоноса Університ. Книга. Суми, 2003.
- 43.Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков,: Консум; Унив. Внутр. Дел, 2000.
- 44.Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева, -2-е изд. Пере раб. И доп. – М,: Юристь, 1996.

45. Теорія государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова.-М.: Изд. Гр.. ИНФРА-М-НОРМА, 2000.
46. Комаров С.А., Малько А.В. Теорія государства и права: Учебно- метод. Пособ. Для вузов.- М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1999.
47. Конституція України. – К., 1996.
48. З.У " Про місцеве самоврядування в Україні".
49. З.У." Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів".
50. Коментар до Конституції України. – К., 1996.
51. Конституційне право України. / За ред. проф.. В.Ф. Погорілка. – К., 2000.
52. Кравченко В.В. Конституційне право України. Навч. Посіб. – К, 2000.
53. З.У." Про місцеві державні адміністрації".
54. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4-х т. 1-2. Ч. общая: Учебник/ Отв. Ред. Проф. Б.А. Страшун. – М., 2000.
55. З.У."Про вибори Президента України".
56. М.І.Панченко. Цивільне право України. Навч.посіб., “Знання” – К., 2005.
57. Основи держави і права України. Навч.посіб.,/За ред.В.В.Сухоноса. Університетська книга, Суми., 2003.
58. Цивільне право України. Підручник для студентів юр.вузів та факультетів. Частина 2. – К., Вентурі, 1997.
59. Цивільний кодекс України. Офіційне видання. К.,Концерн ”Видавничий дім ”ІнЮре”., 2004.
60. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – К, 1980.
61. Бажанов М.І., Сташис В’ю.В., Тацій В.Я., Кримінальне право України (Загальна частина). – К.;Юрінком, 2001.
62. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. (Загальна частина) – К, 2001.
63. Кримінальний кодекс України.
64. Ломако В.А. Приминение уголовного осуждения. – Харьков , 1976.
65. Баулин Ю.В. Право граждан на задержание преступника. – Харьков, 1991.

- 66.Адміністративне право України.Підручник для юридичних вузів та факультетів/ За ред. Ю.П. Битяка, – Х,; Право. 2000.
67. Бахтар Д.Н. Административное право: Учебник.- М, : БЕК, 1996. 368 с.
- 68.Державне управління: теорія і практика./ За ред. В.Б. Авер'янова. – К, Юрінком Інтер, 1998.
- 69.Коваль Л.В. Адміністративне право. Курс лекцій. – К.: Вен турі. 1996.
- 70.Концепція адміністративної реформи в Україні. – К.: 1998
- 71.Сімейний кодекс України.
- 72.Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України.
- 73.Основи держави і права України. Навч.посіб. "Університетська книга" – Суми. 2003.
- 74.Лукьянцев Т.Э. Европейские стандарты в области прав человека: Теория и практика функционирования европейской конвенции по защите прав человека и основных свобод. – М.2000.
- 75.Про становище сімей в Україні. Державна доповідь за підсумками 2000 року – К., 2002.
- 76.Положення про центр з усиновлення дітей. Наказ Міносвіти від 30.03.96 № 98. Законодавство України про шлюб, сім'ю та спадкування. – К., 2000.
- 77.Кодекс законів про працю в Україні.
- 78.Зуб И.В. Трудовое право России и Украины: общин проблемы. Общин решения/ Гос-во и право. – 1997. – N 10.
- 79.Іванов С.А., Ливши Р.З., Орловський Ю.П., Советское трудовое право: вопросы теории. – М., Наука ., 1978.
- 80.Колодій А.М. Принципи права України. – К.: Юрінком, 1998.
- 81.Екологічне право України. Підр. Для студентів В.Н.З./ Гетьман А.П., Попов В.К., Разметаєв С.В., та інші. – Харків: право 2001.
- 82.Земельне право. Підр. Для студентів юрид. спец. В.Н.З. /За ред. В.І. Семчіка і П.Ф. Кулинина – К.: Ін Юре, 2001.
- 83.Сімейне право України. Підр. Для студентів юрид. вузів і факультетів./ за ред.. В.С. Гапанчука. К.: Істина, 2002.

84. Популярна юридична енциклопедія. / кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Голоченко, В.С. Ковальський та інші. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
85. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. Навчальний посібник / Я. Кондратьєв. – К.: Юрінком Інтер, 2002.

К.ю.н. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г., 2012.

